

VÁRAD

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
TUDOMÁNY

2023
7

VÁRAD

2023/7.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI,
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Nagyvárad, 2023. július • XXII. évfolyam 7. (220.) szám

Kiadja

a Gheorghhe Şincai Bihar Megyei Könyvtár

Intézményfenntartó:

Bihar Megye Tanácsa

Szerkesztőség és kiadó:

Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó

Telefon: 0259/431-257; 0771/269-647

Postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C

E-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com

Internet: www.varad.ro; www.bibliobihor.ro

Szerkesztőség:

Dénes László (felelős szerkesztő)

Fried Noémi Lujza

Máté Zsófia

Tóth Hajnal

Tördelőszerkesztő:

Darabont Éva

Készült

a nagyváradai Book Expert nyomdában

ISSN 1583-0616

Tartalom

POMOGÁTS BÉLA <i>Németh László küzdelme a magyar jövőért</i>	3	TÓTH HAJNAL <i>Nyitott szemmel, nyitott szívvel</i>	71
OLÁH ANDRÁS <i>Versek</i>	12	TÓTH GÁBOR <i>Schubart, a bebörtönzött zenekritikus</i>	73
SZENTPÁLI GAVALLÉR ZSUZSA <i>Kifli, kakaó; Csont; A kert illata; A tó vize</i>	15	MOLNÁR JUDIT <i>Újjáélesztett hagyomány – termékeny talajon</i>	78
ESZTERÓ ISTVÁN <i>Versek</i>	24	TÓTH HAJNAL <i>Megújulások és improvizációk Báder Olivér módra</i>	80
SZENTGYÖRGYI LÁSZLÓ <i>Restart</i>	28	FRIED NOÉMI LUJZA <i>Nagy kérdések, rövid válaszok (könyvajánló)</i>	83
B. MIHÁLY CSILLA <i>Versek</i>	34	SZOMBATI-GILLE TAMÁS <i>Amikor a felszínre úszik levegőt venni a lélek (filmajánló)</i>	87
TÓTH ÁGNES <i>Hóember fehér alapon (regényrészlet)</i>	39	FARKAS LÁSZLÓ <i>George Enescu Nagyváradon</i>	91
MÁRTON KÁROLY <i>Versek</i>	45	BARABÁS ZSUZSA <i>Edith Piaf gondolata (keresztrejtvény)</i>	94
BESENYÓDI JUDIT <i>Éjfél előtt; Muskátlik</i>	49	<i>Lapszámunk szerzői</i>	96
KOCSIS CSABA <i>A magyar szellemiség szobrásza: Györfi Lajos</i>	58		
NÓTÁROS LAJOS <i>Huszonöt haiku</i>	63		
GORON SÁNDOR <i>William Shakespeare szonettjeinek újabb magyar fordítása</i>	67		

A folyóiratszámot **Marian Noémi Éva** képzőművészeti munkái illusztrálják.

RESTITUTIO IN INTEGRUM

Pomogáts Béla (1934–2023)

Németh László küzdelse a magyar jövőért

Az 1943 nyarán Balatonszárszón rendezett konferencián a nemzet sorsáért felelősséget vállaló magyar értelmiség, közelebről a népi írómozgásban gyülekező írók, újságírók és politikusok, illetve ennek akkori jobb- és baloldali szövetségesei vetettek számot az ország sorsával, pontosabban a befejezéséhez közeledő háború várható következményeivel. Csak vázlatosan idézem fel az akkori idők történelmi eseményeit. Február elején a hatodik német hadsereg Sztálingrádnál leteszi a fegyvert, ezzel tulajdonképpen eldőlt a Szovjetunió ellen viselt háború, bizonyossá vált, hogy a német birodalom nem nyerheti meg a világméretű küzdelmet. Március végén az észak-afrikai angol–amerikai haderő nagy győzelmet arat a német expedíciós hadsereg felett, ennek maradványai két hónappal később megadják magukat. Április végén a német csapatok leverik a varsói gettólázadást, a megtorlásnak ötvenezer ember esik áldozatául. Júniusban kezdetét veszi a Japán ellen vezetett csendes-óceáni amerikai offenzíva, ennek hatására a japán hadsereg fokozatosan felmorzsolódik. Július elején

a német csapatok sorsdöntő vereséget szenvednek Kurszk térségében (ezt „második Sztálingrádnak” is szokta nevezni a hadtörténelem), a hónap közepén az angol–amerikai csapatok partra szállnak Szicíliában, az olasz hadsereg lassan felbomlik, az olasz király rövidesen lemondhatja Mussolinit és kormányra juttatja Badoglio tábornagyot, s az néhány hét múlva fegyverszüneti kérelemmel fordul a szövetségesekhez. Mindenképpen érzékelhetővé válik a világháború menetében bekövetkezett radikális fordulat, tudni lehet, hogy a Hitler-ellenes koalíció belátható időn belül győzelemmel fejezi be a nem általa indított háborút, és az is nyilvánvaló, hogy a német náci rendszer és vele együtt a szövetséges kormányok, így a magyar uralmi rendszer sem maradhatnak meg helyükön.

Mi történik mindeközben Magyarországon? Február 9-én Kállay Miklós miniszterelnök a parlamentben arról beszél, hogy a nyugati szövetségesek, a magyar kormány reményei szerint, a Balkánon fognak partra szállni, s a magyar haderőnek ebben az esetben el kell kerülnie a harcérintkezést, a szovjet

csapatok ellen azonban tovább kell folytatni a háborút. Márciusban Szegedy-Maszák Aladár, a magyar külügy felelős beosztású vezetője Stockholmban tárgyalásokat folytat az angol kormány megbízottaival a kívánatos békekötés feltételeiről. Ugyanakkor a magyar kormány elutasítja a németeknek azt a követelését, hogy megszálló csapatokat küldjön Szerbiába, viszont vállalja a szovjet területen tevékenykedő megszálló csapatok megerősítését. Április elején Barcza György, korábbi londoni nagykövetség Svájcban angol megbízottakkal tárgyal avégett, hogy ismertesse a magyar kormány elképzeléseit a háborúból történő kiválásról. A belpolitikai élet is megmozdul, a korábbi háborús lelkesedésnek vége, tulajdonképpen mindenki a háború egyoldalú befejezésében reménykedik. A Don-kanyarban az év januárjában elszenvedett történelmi katasztrófa után fokozatosan erőre kapnak a háború elleni megmozdulások; májusban megalakul a Magyar Parasztszövetség földmunkás szakosztálya és újjáalakul a Független Kisgazdapárt vezetősége. Június elején a korábbi Kommunista Pártból létrejön a Békepárt, júniusban a Kisgazdapárt nevében Bajcsy-Zsilinszky Endre és Tildy Zoltán a háborúból való kiválást sürgető memorandumot ad át a miniszterelnöknek; augusztus közepén a Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt vezetősége ugyancsak a háborúból való kiválás elősegítése végett együttműködési megállapodást köt. Nyilvánvalóvá válik, hogy Magyarországnak, ha meg akarja őrizni, pontosabban vissza kívánja szerezni állami függetlenségét, és legalább szerény mértékben (Romániával szemben) meg kívánja

tartani a korábban visszkapott területek egy részét, szakítania kell német szövetségeseivel, és ki kell válnia a háborúból.

Ezt a történelmi kényszerűséget igen sokan felismerték, nem csak az akkori kormányhatalommal szemben álló politikusok – például Bajcsy-Zsilinszky Endrére és Tildy Zoltánra hivatkozhatom –, hanem a hatalmi rendszer korábbi megalapozóinak józanabb része is, így Bethlen István korábbi miniszterelnök, és azok a diplomaták, akikre az imént hivatkoztam, mi több, felismerte a hivatalban lévő magyar kormány vezetője: Kállay Miklós és számos minisztere, így az igen befolyásos Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter is. Ugyanakkor a kormányzat, beleértve Kállayt, óvakodott attól, hogy valamilyen elhatározó lépéssel végleg megrontsa viszonyát a német birodalommal. Vonatkozik mindez a kormányzóra is, aki maga is mindinkább tudatában volt annak, hogy az ország elemi érdekei a háborúból való mielőbbi kiválást helyezik előtérbe, ennek ellenére folyamatosan halogatta a cselekvést, és amikor erre végül rászánta magát, már túlságosan késő volt ahhoz, hogy döntése eredményes legyen. Ebben a tekintetben a fiatal román uralkodó, akinek kevés nagypolitikai tapasztalata lehetett, igen határozottan vezette ki országát a háborúból (pontosabban vezette át a korábbi ellenség oldalára). Igaz, Romániának ehhez, Magyarországhoz képest, jóval kedvezőbbek voltak a geostratégiai adottságai.

Mostanában új kultusz kezd kibontakozni Horthy Miklós alakja és történelmi szerepe körül, nyilvánvalóan a korábbi igen negatív megítélés, eseten-

ként a politikai célzatú rágalmozás ellenhatásaként. Azt azonban nem volna szabad elhallgatni, hogy Horthyt súlyos felelősség terheli először amiatt, hogy a magyar kormányzat számos, a formálódó Hitler-ellenes szövetség vezetői részéről és a hazai értelmiség köréből érkező figyelmeztetés ellenére lelkesen vállalta a háborús részvételt, ami történelmünk egyik legszörnyűbb tragédiájához vezetett, másodsor amiatt, hogy valódi államférfihoz méltatlan módon igen hosszú időn keresztül halogatta a döntéseket. Közismertek a kormányzóknak a Bajcsy-Zsilinszky Endrével folytatott megbeszélésén elhangzott szavai, idézem Horthyt: „Mi is gondolkodunk és igyekszünk elhárítani a veszedelmet, de nem idézhetünk elhamarkodott lépésekkel még nagyobb veszedelmet az országra... [Minden lépésünkhöz] meg kell szereznünk a németek beleegyezését, mert annyira össze vagyunk fonódva a németekkel, hogy egy ilyen lépést [különbéke kérést] csak velük egyetértve tehetünk meg.”

Talán nem kell felhívni arra a figyelmet, hogy a különbékében megszerzendő német egyetértésről beszélni, ha mégoly lovagias gesztusnak volt is tekinthető, nem tartozott a politikai realitások közé. Kétségtelen, hogy az országra nehezedő történelmi nyomás mindinkább súlyosbodott, a felelős politikai és katonai vezetők viszont tétováztak, és ezzel igen nagy lehetőségeket veszítettek el. Románia, és ez elsősorban az ifjú királynak és a háborús években is széleskörű befolyást élvező Nyugat-barát politikusoknak, például Iuliu Maniunak volt köszönhető, jóval realisabban ítélte meg a háborús helyzet alakulását, és ezzel Magyarországgal szemben be-

hozhatatlan előnybe került. Mindez történelmünknek egy olyan tragikus próbatétele volt, ami még ma is heves vitákat vált ki, és ma is késik az akkori események konszenzuális megítélése.

A háborús események végső kimenetelének és az ország, illetve a nemzet várható sorsának megítélése adott feladatot és tartalmat az 1943. augusztus 23. és 29. között a népi írotábor vezető személyiségei, mindenekelőtt Püski Sándor által (tulajdonképpen második alkalommal) megrendezett Szárszói Találkozóknak. Annak a történelmi szerephez jutó előadásnak a jelentőségéről szólnék, amelyet a tanácskozás harmadik napján Németh László tartott, és amely *Szárszói beszéd* címmel vált a magyar politikai irodalom egyik klasszikus művévé. Helye ott van a hazai közéleti beszéd klasszikusai – Széchenyi István, Kossuth Lajos, Tisza István, Bethlen István és a többiek – történelmi jelentőségű beszédei között. A beszéd természetesen nem váratlanul szólaltatta meg Németh László történelmi felismeréseit és szorongásait, előzményei között ott találhatók például az 1942 novemberében rendezett lillafüredi írotalálkozón és az 1943-ban Nagyváradon tartott előadások, valamint az a polémia, amelynek során Németh *Népi író* címmel fejtette ki nézeteit.

A lillafüredi találkozón Németh mondhatni gyakorlatias javaslattal állt elő, közelebről azzal, hogy a magyar íróknak miként lehetne szerepet és feladatot adni a népművelésben. Arra a hivatalos helyről feltett kérdésre, hogy tudniillik az író mit tehet a háborúban álló ország és a háborús viszonyok szorításában élő nemzet érdekében, és hogy ezt a feladatvál-

lalást az államhatalom miként segíthetné, a következőkkel válaszolt: „Támogassa az alkotók és a különféle értelmiségiek munkáját (mert ma már a parasztságnak, a munkásságnak is van értelmisége), gyarapítsa és tolja mennél inkább előtérbe a nép előtt a nagy szellemi közmunkákat. A cél az volna, hogy minden községbe, minden iskolába kerüljön, vagy támadjon egy-egy olyan ember, aki műveltséggel, öntudattal telíti környezetét. Ezeknek az embereknek persze segítőkész eszközök is kellene; ezek közt legfontosabbak a könyvtárak.”

Az 1943 júniusában Nagyváradon tartott beszédben (amely eredetileg *Kisebbségi sors* címmel a *Magyar Élet* című folyóirat 1943/6. számában jelent meg) Németh László fiatal hallgatóság előtt beszélt arról, hogy a kisebbségi sorsból szabaduló erdélyi magyarok előtt milyen tennivalók állnak. Németh annak a fontosságára figyelmeztetett, hogy a kisebbségi sorsban kialakított és tanúsított közösségi erkölcsöt: a felelősségvállalás, a józan számvetés és az egymás iránt tanúsított szolidaritást a „hazatérés” után, tehát a többségi helyzetben is mindenképpen fenn kell tartani. „A nagy ellenség ellen – jelentette ki – nagy lelket kell növeszteni. Engem a világháború rémségei közt ez tölt el csaknem optimizmussal: Európában sokkal több erkölcs lappang, mint hittem. A kis népek, csoportok, egyének hősiesebben védik jellegüket, mint a civilizáció langyos fürdője után várni lehetett. Még a magyarságban is javára csalódtam. Nos, a kisebbségi embernek, akár magyar, vagy holland, vagy hindu, ilyesformán kell hűségben, halálraszántságban, áldozatkészségben fokozottan fegyverkeznie. Az elnyomás

arszenáljai ellen a katakombák arzenáljait kell megépítenünk.”

A *Népi író* című, vitairatnak is tekinthető tanulmány valamivel korábbi keletű, viszont jóformán teljes gondolatkörben foglalja össze Németh László véleményét a népi irodalomról és ezzel összefüggésben a magyar kultúra akkori helyzetéről és időszerű tennivalóiról. Korábban Cs. Szabó Lászlónak *Mérleg* című, a *Nyugatban* közreadott tanulmánya vetett számot ezekkel a kérdésekkel, erre reflektált Németh László írása, és azután terjedelmes vitát váltott ki. Ebben nemcsak Veres Péter vagy a népi írómozgalommal kapcsolatokat ápoló, máskülönben kommunista erdélyi író: Nagy István szólalt meg, hanem olyan baloldali politikai figurák is, mint Marosán György, aki akkor még a szociáldemokrata pártban tevékenykedett. Németh és a szociáldemokrata, illetve kommunista baloldal között nem először és nem utoljára éleződtek ki a feszültségek, ennek hátterében nagyrészt az volt található, hogy mindkét baloldali csoportosulás, a demokrata és a diktatúrára hajló egyaránt bizonyos mértékig elhanyagolta azokat a nemzeti tapasztalatokat és tennivalókat, amelyeket az író megkezdhetetlennek tartott.

Ahogy Németh akkori írásai általában, a népi irodalom helyzetéről és protagonistáiról rajzolt összegző kép is azokat a súlyos aggodalmakat szóltatta meg, amelyeket a világháború második szakaszába fordult történelmi események hívtak elő. A tanulmány írója akkoriban nem egyszer küszködött azzal a felismeréssel, miszerint a magyarság – mindenekelőtt vezetőinek, a „politikai osztálynak” a tétovázá-

sa és késedelmessége miatt – képtelen lesz saját sorsának befolyásolására és (hasonlóan az első világháború végén tapasztaltakhoz) jóformán minden megfontoltság és cselekvő akarat nélkül engedi át magát a végzetserűen bekövetkező eseményeknek, amelyek számára természetesen nem lesznek kedvezők. „A magyarság újabb kori balsorsának én (sokszor megírtam) azt tartom – olvasom a nagy ívű tanulmány befejezését –, hogy a világhistoria órája gyorsabb volt, mint a mienk. Mire mi kiérleltünk volna valamit, kinn kaszára érett a kor. Az utolsó százötven év katasztrófái: csupa májusi aratás. Ez ellen egy védelem van, ha belső nemzeti folyamatainkat, amennyire lehet, függetleníteni tudjuk – nem a kor eszméitől, hanem a kor beavatkozásaitól. A népi irodalomnak is erre van szüksége. Értékes hazai növény ez; a világszelekkel együtt hajlongó. Ha védeni s nevelni tudjuk: egy nemzet is elfér az árnyékában. Üldözés, erőszak, megszállás nem fog rajta. De jaj neki, ha mi magunk tesszük törzsére a fűrészt: a hűtlenséget.”

Több hasonló írást is felidézhetnék azok közül, amelyek mintegy előkészítették a *Második szárszói beszéd* gondolatmenetét. Németh nem minden belső vívódás nélkül vállalkozott arra, hogy engedve Püski Sándor hívásának, átránduljon a Szárszón tanácskozó írók közé, és felszólaljon a nevezetes tanácskozás harmadik napján (augusztus 25-én). Előadásának akkor jelentős sajtóviasszhangja volt, és azóta tekintélyes irodalma van, s ez a kezdetben (még a nyolcvanas években is) megmutatkozó elhatárolódás vagy értetlenkedés után mára egyértelműen igazolta Németh okfejtésének

indokoltságát, arra a mindenképpen helyeselhető megítélésre jutva, miszerint a szárszói találkozó máig sugárzó legfontosabb eseménye Németh László előadása volt. Vannak irodalmunk és művelődésünk sok száz éves múltjában olyan művek: főként költemények, de prózai írások és tanulmányok, illetve előadások is, amelyek minden másnál érvényesebben és határozottabban vettek számot a nemzet történelemformáló tapasztalataival. Néhány Ady-, Babits-, József Attila-, Illyés-versre, néhány Móricz Zsigmond-, Babits Mihály-, Kosztolányi Dezső-, Szabó Dezső-, Németh László-, Kodolányi János- és Déry Tibor-regényre, illetve elbeszélésre, és ugyancsak néhány Széchenyi Istvántól, Kossuth Lajostól, Deák Ferentctől, Tisza Istvántól, Teleki Páltól és Nagy Imrétől származó politikai beszédre gondolok. Kétségtelen, hogy Németh László szárszói felszólalása is közéjük tartozik. (Érdemes lenne egyszer összeállítani ezekből egy történelmi szöveggyűjteményt.)

A nevezetes beszédnek most csak két fontos motívumát idézem az olvasó figyelmébe – hiszen magáról a beszéd-ről (háttéréről, fogadtatásáról, következményeiről) egy egész könyvet lehetne összeállítani. Nos, ez a két rendkívül fontosnak és találónak tartott eszmei motívum nézetem szerint a következő: először is a nemzet sorsának várható alakulása, másodsor pedig a kívánatos nemzeti stratégia felvázolása, a kettő természetesen szervesen összefügg. A hamarosan bekövetkező történelmi változások felől a szárszói szónoknak nem voltak kétségei – szemben az-
zal, hogy az első napon fellépő Erdei Ferenc már előre helyeselte azokat a radikális átalakulásokat, amelyek azután

a szovjet megszállás és a kommunista hatalomátvétel következtében rövidesen bekövetkeztek. Erdei véleményével ellentétben Németh László pontosan tudta és ki is mondta, hogy a szovjet megszállásnak milyen súlyosak lesznek a következményei. „Én ezt a háborút – idézem a beszéd egyik lényeges megállapítását – az első pillanattól mély pesszimizmussal néztem. Nemcsak a háború pusztításaitól: megszállásoktól, bombázásoktól, a legjobbak elhurcoltatásától féltettem azt, amit idáig csináltunk, sokkal inkább a háború utáni »rendezés«-től. Az az »üdvösség«, amellyel Európa fog megajándékozni, nem az lesz, amely társadalmunk halk folyamataiban készül. Nem is lehet, hisz azokat odakinn senki sem ismeri. Előrelátható volt, hogy kívülről neveznek ki ránk »megváltók«-at, s mint minden kinevezésnél, ennél is a protekció érvényesül: a dugaszban levők közül az lesz a »poglavnik«, akit a külföldön élő tanácsadók s hazai sugalmazóik a legalkalmasabbnak tartanak. Mondjuk-e, hogy ezek a tanácsadók – még a jóindulatúak is, – keveset tudnak a magyarság valódi állapotáról, a rosszindulatúak pedig első dühükkel épp az ellen fognak fordulni, ami itt a bennszülöttek védelmére fölépült, s az ő illetékességüket vitássá teheti.” Amitől itt Németh László féltette a magyarságot, az, jól tudjuk, hiszen bővebben vagyunk a tapasztalatoknak és az ismereteknek, néhány esztendő múlva valóra vált.

A *Szárszói beszéd* másik igen fontos megállapítása az volt, amit a szónok az értelmiség szerepéről, helyzetéről és küldetéséről mondott. Németh László számos írása tanúsítja, nemcsak tanulmányai, de regényei és drámai művei

is, hogy az „értelmiségi társadalom” utópiájában találta meg azt a szellemi és erkölcsi stratégiát, amely hite szerint képes lehet kivezetni az emberiséget és a magyarságot a modern kor folyamatos válságaiból. Ennek az „értelmiségi társadalomnak” az ideálját, de így is mondhatom, az utópiáját mutatta fel a nevezetes beszéd zárógondolataiban. „Én az osztálytalan társadalmat – jelentette ki –, ha az nemcsak névleg van meg, de az emberek műveltségében is, másnak, mint értelmiségi társadalomnak el sem tudom képzelni. Ez az osztály az, amely a többi lassan magába ölelheti. [...] Nincs tehát semmi oka annak az értelmiségnek, amely ezt a nevet megérdemli, csüggedten szállnia a jövő zűrzavarába. [...] Én pedig azt mondom: sosem volt ilyen szép értelmiségi embernek lenni, mint ma. Csak az értelmiség hivatását ne felejtsek el. Értelmiségi foglalkozásokat föladhathatják, válhatnak munkakönyvet, elmehetnek szőlőt kapálni, azt azonban ott is tudniuk kell, hogy értelmiségi emberek s ma az értelmiség a Noé bárkája. Benne ring mind az a hagyomány, küzdés, emlék, amit az izgalomba jött emberiség tán hajlandó volna föláldozni. S benne menti magát a Jövő nagy utópiája is: az osztályok valódi összeölelkezése – egy megtisztult értelmiségi kultúrában.”

Az imént jelzett két stratégiai mondanivaló természetesen szorosán összefüggött egymással: a magyarság sorsát és a magyar értelmiség sorsát nem is lehetett volna egymástól elválasztani. Ebben a tekintetben a szárszói szónok nemcsak „ideológusnak”, hanem „jövendőmondónak” is bizonyult – a magyar értelmiség szinte folyamatos közéleti szerepvégzésének

(amelyet, fájdalom, csak ritka történelmi pillanatokban, így 1956 őszén és 1989–1990-ben lehetett elkerülni vagy csökkenteni), tehát ennek a szerepvessztésnek a veszedelmét és következményeit Németh igen jól érzékelt. A *Szárszói beszéd* éppen azt szolgálta, hogy ezt a veszedelmet valamiképpen el lehessen háritani, legalább oly módon, hogy a magyar értelmiség legyen

tudatában annak, hogy mi történik hazájával és mi történik vele. Ebben a tekintetben Németh László gondolatai, jóllehet megfogalmazásuk óta éppen hét évtized telt el, ma sem veszítettek aktualitásukból: tanulni lehet és kell tőlük az előttünk álló évtizedekben is.

(Elhangzott 2013. július 6-án
Nagyváradon a X. Partiumi Írótaborban.)

POMOGÁTS BÉLA Széchenyi-díjas magyar kritikus, tanár, irodalomtörténész, az irodalomtudományok doktora 1934. október 22-én született Budapesten, szülővárosában hunyt el 2023. május 1-én, hamvasztás utáni búcsúztatását május 23-án tartották a főváros Farkasréti temetőjének Makovecz-ravatalozójában. Méltán tüntették ki még életében „a magyar irodalomtörténet lelkiismerete” títullussal, hiszen literatúránk egyik legnagyobb értékőrzője és értékfelmutatója volt, a határokon túli magyar irodalom utazó nagykövete, akinek gazdag életműve grandiózus kultúrmisszióként vonul be nemzeti örökségünkbe. Fenti esszéjének újraközlésével egyszerre emlékezünk és emlékeztetünk órá, a nyolcvan évvel ezelőtti történelmi szárszói konferenciára és a tíz évvel ezelőtti Partiumi Írótaborra, amelyet *Hagyomány, haladás, megmaradás* mottóval rendeztek meg, s amit összesen tizenkét alkalommal sikerült megtartani 2004–2015 között.

Oláh András

kapituláció

*a sírok telhetetlen szemetesek
egybegyűjtik a kidobhatót
hogyan szembesítsenek: bármit cipelsz is
a végén leégeti rólad a halál
– mihaszna kocsmazugban
jól elférnek a volt barátok
már nem kell figyelned hová lépsz
sötétből sötétbe menekülsz
a tudattalan mélybe
ahol nem kérdeznek vissza a poényilkosok
ahol a szembekötődés egyedül játszod
mozdony fütyül az emlékek gyermekkorából
szikrát vetnek a kerekék
a koromszemcsék szemedbe marnak
s a sínek roppanása nyomja el
a beletörődés sóhaját*

időutazás

*barangolunk a sziklaszorosban
ám talpunk alatt már nem
ugyanazok a kövek szeretkeznek
messze sodródtak egymástól
az odvas fatörzs sem vet árnyékot
temetkezik a természet
kitér a következmények elől
kifakul
már lehetetlen rekonstruálni
a kövi békák tanyáját
szabálytalan lépések
nyernek besorolást
a kőfalba ékelt
drótsodronyok között
felhők koccannak
leszakad az ég
barlangig iszkol a riadalom*

*rettenetes pazarlás
de szükséges megválogatni
a válaszokat hogy visszazökhessünk
a ráncos szirt alá
és hallhassuk
a foszladozó kötélén
ringatózó dallamot*

örökös múlt időben

*a templom arca csupa heg
félárbocon a hold
rákos sejtek falják föl
mohó fellegek
kihordott csontok dideregnek
az alvó lépcsők alatt
a kaput megvakult kandeláber őrzi
Mária csonka kezében
kiégett mécses
mögötte a csalán verte zugban
karcos kőlapok
s a múlt időben rajzó
megkopott nevek
már nem emlékeznek semmire*

Szentpáli Gavallér Zsuzsa

Kifli, kakaó

Remeg a lábam alatt a padló. Az apró kavicsok, amik a cipóm talpán potyautasként jöttek velem, már rég saját útjukra keltek, ide-oda görögnek a poros fémen. Figyelem, ahogy egymást kergetik, néha megállnak, megremegnek, összeütköznek, aztán begurulnak az előttem lévő ülés alá. Émelyeg a gyomrom, kavarog bennem a reggeli kakaó, érzem belül, a barna folyadék jobbra-balra fröccsen és elkeveredik a kifli alig megrágott darabjaival.

Fel kellene ülnöm, de nem merek. Mélyen ráhajolok a térdemre, a kezem lelóg, a fejem a padlóval imbolyog, az ülés alól újra kiguruló kavicsokat számolgatom. Két fekete, egy barna, három fehér. Most lassít a kocsi, a fékezésre megint begurulnak a kövek az ülés alá, a csupasz fémpadló rám vicsorit.

Mellettem a kishúgom elkezd panaszkodni, hogy mikor érünk már oda, és különben is, miért tart ez ilyen sokáig. Apa hangja keményen csattan, csendbe légy, megmondtam, hogy nem beszélünk. Igen, nem beszélünk, csendben vagyunk, mindjárt odaérünk, addig némának kell lenni, míg túl nem leszünk rajta. Mert ott nem szeretik a csacsogó, kiabáló gyerekeket, és ha rosszul viselkedsz, még te leszel az oka. Annak, hogy baj lesz.

Hirtelen megállunk. Nem bírom tovább, lassan felemelem a fejem, kilesek az ablakon. Több sorban állnak az autók, némelyik csigalépésben halad

előre. Meglátok egy egyenruhás katonát, felismerem, hogy géppuska lóg az oldalán. A hasamban körhintáznak a kiflidarabok. Óvatosan visszahajolok a térdemre. Apa újraindítja a motort. Ha fehérek gurulnak ki, nem lesz gond, de ha feketék, igen, a fekete, az rossz, sötét és harapós, mint a Feriék kutyája.

Megint megyünk néhány métert. A barna gurul ki. Amikor megint megállunk, apa letekeri az ablakot, odaadja az egyik fegyveresnek a papírjainkat. Tudom, hogy úgy hívják, útlevel. Egy levél az útra, csak nem zöld. A fegyveres végiglapozza mindegyiket, lassan, egyenként. A fényképem biztos rámosolyogna, de nem érdekli, merev arccal kinyitatta apával a csomagtartó ajtaját. Apa keze remeg, látom. Az enyém is. A fegyveres beleturkál a dolgainkba, a bőröndökben is kotorászik, látom anya melltartóját, fehérén villan ki a ruhák közül. Apa elfordul, nem mond semmit, ilyenkor nem beszélünk. A fegyveresnek valami nem tetszik, kibontja az egyik dobozt, kávé van benne, illata betölti a kocsit. Beleszagol, elfintorítja az arcát, és kiszórja a földre, a barna por elkeveredik a fekete latyakkal. A fegyveres ránéz a másik fegyveresre, az türelmetlenül int. Apa kapkodva ül be a kocsiba, alig bírja elindítani.

Nem sokat megyünk, érzem, hogy a kakaó már nem talál otthonra a gyomromban. Megbökdösöm anyát hátulról, hátranéz, és érti. Látom, közelednek a fák, egy faszor, padok. Anya hűvös keze

erősen tartja a homlokomat, amikor előre hajlok, nem mond semmit, csak

megsimogatja a hajam. A lábam előtt kifli, kakaó.

Csont

Már napok óta kinézték maguknak az öreg házat. Kissé magányosan állt, nem messze az autópályától. Kifigyelték, ahogy az öreg minden délután teljesen leengedte a felső emeleti rolókat, és hosszabb pihenőt tartott, mint a legtöbb nyugdíjas.

– Csendben belopakodunk – mondta Csont szinte suttogva, amikor először arra jártak –, megkönnyítjük a vénembert egy-két aprósággal. Nem lesz gond.

– És ha felébred? – kérdezte a fiatal fiú ijedten.

– Ne pánikolj, ezek mélyen alszanak, minden rendben lesz – válaszolt a másik, közben kedélyesen megveregette a haverja vállát.

Csontban meg lehetett bízni, tudta, mit kell tenni. Már többször is volt ilyen ügyük, mindig sikeresen elvégezték. Többnyire biztosra mentek. Kikémlték a házat, kik laknak benne, hol lehet a legegyszerűbben bemenni. Gyorsan, egyenként átkutatták a szobákat, csak azt vitték el, ami könnyű volt, és a sporttáskában elfért. Csontnak különleges érzéke volt az ilyesmihez, olyan lazán vette a dolgokat.

Az autót aznap is két utcával arrébb parkolták le, hogy ne legyen feltűnő, majd sietős léptekkel haladtak a ház felé. Csont valahogy szokatlanul csendesnek, idegesnek tűnt, de a fiú nem

merte faggatni, semmi köze hozzá, az is lehet, hogy tévedett.

Az utca különösen kihalt és néma volt. Az egyik szomszédos ház árnyékában megvárták, amíg a műanyag ablaksötétítő roló halk robajjal lekúszott a felső emeleti ablakon, aztán adtak még tíz percet az öregnek, hogy elaludjon. Nemrég esett, nagy tócsák álltak még járdán is. Hátról megkerülték a házat, takaros konyhakert bújta meg a kerítés melletti bokrok mögött. A lekövezett utat, úgy tűnt, éppen javították, mindenütt sár volt. A hátsó ajtó zárja rövid babrálás után engedett.

A házba sáros cipővel léptek be. Csont ment előre, a fiú utána, az ajtót nyitva hagyták. Ezt beszélték meg, mert így csendesebben ment a dolog, ha pedig gyorsan kellett lelépni, az ajtó nem jelentett akadályt. Egy nagyobb helyiségbe jutottak, valamiféle konyha vagy étkező lehetett. Csont elkezdett turkálni a fiókokban, és már gyúrta is a papírpénzt meg az érméket a zsebébe. A fiú ott állt mellette a sporttáskával, türelmesen várt. A nagyobb dolgokat abba tették, az ő feladata az volt, hogy készenlétben legyen. Csont szinte mágikus tudással találta meg mindenütt az értékeket, most éppen ezüst evőeszközöket halászott ki az egyik fiókból. Halkan megcsörrentek, ahogy a táskába tette a késeket, villákat, kanalakat.

Hirtelen zaj hallatszott a helyiség-

ből nyíló folyosóról. Lépcsőn közeledő apró tipegés. Egy alig hallható nyögés. A folyosóra nyíló ajtóban egy töpszli kiskutya jelent meg vidám farkcsóválással.

– Basszus, hát te meg hogy kerülsz ide? – suttogta szinte örömmel Csont. Odament hozzá, hogy megsimogassa. A fiú szeme az ajtó melletti kutyatárla és itatóra tévedt.

– Úgy látszik, van egy kutyája – mondta, igazából csak magának, mert a dolog nyilvánvaló volt.

A kutya egy ideig hagyta, hogy simogassák, aztán észrevette a rése hagyott hátsó ajtót, és villámgyorsan kiszprintelt.

– A húséges kis házőrző – röhögött Csont, közben tovább folytatta a kutatást.

Az öreg lépteit nem hallották meg, csak akkor rezzentek össze, amikor rájuk kiabált az ajtóból. Csont megfordult, egy ugrással az öreg mellett tért. Lekevert neki egy pofont. Az idős férfi feje nekicsattant az ajtófélfának, aztán úgy dőlt el, akár egy gyökerestül kiszakadt őszöreg fa a viharban.

– Mi a francnak kellett neked lejönni? Maradtál volna fent a szobában, idióta vénember! – ordította Csont, szinte levegőt sem vett, ahogy folytatta. – Mindenbe bele kell ütni az orrod, fontoskods, mi? Ez az állandó kérdegetés, hogy hova mész, mit csi-

nálsz, remélem, nem keveredsz bajba! Megérdemelted, úgy kell neked! Már rég esedékes volt ez a pofon. Azt hiszed, hogy beleszólhatsz az életembe, csak azért, mert egyszerre úgy gondoltad, hogy foglalkoznod kell velem, hogy te leszel a gyámom, vagy mi? Vén trotty, szenilis, szaros tata, bamba öregember!

Csont zihálva kapkodott levegő után. A fiú sápadtan közelebb lépett a földön fekvőhöz.

– Meghalt? – kérdezte.

Az öreg mellkasa meg-megemelkedett, feje alatt vörös patakocska indult meg a lejtős fapadlón.

– Pucoljunk innen! – fogta meg a fiú a másik karját, húzta a hátsó ajtó felé. Csont, akiből mintha minden erő és feszesség kiszállt volna, engedelmesen követte.

A fiú bezárta mögöttük az ajtót, majd a kerítés mögül óvatosan körülnézett, hogy jár-e valaki az utcán. A bejárati ajtó előtt hirtelen megjelent a kutya. Leült a lépcsőre, rájuk nézett. Halkan nyüszített.

Minden bonyodalom nélkül elérték az autót. A fiú szinte vonszolta Csontot maga után. Még a kocsiját is kinyitotta neki, mert az csak ott állt, és bambult maga elé. Amikor végre beült az autóba, csak annyit mondott:

– Nem jó egy nyüszítő kutya a ház előtt, meg különben is, szegény kutya.

A kert illata

Nem kérdezték, hogy akarom-e, csak egyszerűen áttettek a kertészetbe. Talán az, hogy kertészet, nem a megfelelő kifejezés erre. A kert igen, vagy inkább az, hogy telek. A telek elvétele be volt ültetve fákkal, csemetékkal. A főnöknek pedig volt egy világszerte egyedülálló módszere, amivel beindította a dolgot, szokatlanul gyorsan nőtt benne minden. Mindenféle cserje, bokor, fűféle, még virág is. Nem mondom, kezdetben nagyon szkeptikus voltam, hogy lesz-e ebből a kísérleti projektből valami, de idővel meggyőződött a növények sokfélesége, tarkasága, sőt, egyik-másik fa olyan gyorsan nőtt, hogy hamarosan termést is hozott. Hát, igazából nem vagyok az a nagy botanikus, de valóban tetszett a dolog. Meg az az illat! Ha a főnök valamelyik legújabb kreációja beindult, egyszerűen bódító volt a levegő, sosem felejttem el.

Ahogy így burjánzott a sok zöld, mondom a főnöknek, jó, jó ez az egész, de amióta itt vagyok, eső nem volt, nem kellene megöntözni ezeket? Erre ő, hogy nézz csak jobbra, ott van egy folyó, most szakadt négy ágra, elég víz lesz az? Aztán kiderült, hogy több ilyen is volt még, csak én nem vettem észre, mondom, nem vagyok szakember.

Az egyik reggel aztán lehet, hogy megunt a főnök a sok gizgast, de az is lehet, hogy úgy gondolta, hogy a munkának ez a része befejeződött, mert megjelent egy négylábúval, és megváltozott a munkaköri leírásom. Ezek után bajlódhattam a két-, négy-, hat- meg a soklábúakkal. Besorolás, névadás, állattani jellemzés. A végén

egész nap mást sem csináltam, mint mindenféle állatnevet ötlöttem ki, és azt reméltem, hogy a főnök nem veszi észre, hogy ehhez sem értek igazán. Amikor már álmomban is megjelent ez a sok lábasjóság, csak felpanaszoltam neki, hogy kéne még egy kiegészítő, mert én ezt így nem bírom tovább egyedül.

Nem tagadom, igazán jó volt a munkahelyi hangulat, meghallgatták az alkalmazott véleményét. Rá két napra arra ébredtem, hogy nagyon sajog az oldalam, biztos, hogy elfeküdtem azon az éjszakán. A főnök ott áll a szálláson az ágyam mellett, éppen beteget akartam jelenteni, amikor látom, hogy kit hozott magával. Az új munkaerő sugárzó mosollyal, vonzóan csinos formában pislogott le rám. Világos, hogy nem mehettem betegszabadságra. A közös munka nagyon kellemes volt, sőt egy idő után egyre jobban összemelegedtünk, ha érted, hogy mire gondolok. Megosztottuk a munkát és minden egyebet. A kert gyönyörű lett, az állatok sokasodtak, valójában mindenünk megvolt, ami kellett. Egészen addig, amíg a kiscsaj valami gyümölcsfélélt majszolva meg nem jelent az egyik reggel. Az orron alá dugta a termést, hogy kóstoljam meg, mert illet még biztosan nem ettem életemben. Ez igaz is volt.

Ahogy később kiderült, a főnök egyik exkluzív fájáról csente el a szösz. Nem csodálom, hogy tiltott volt, elég ütősen hatott ránk. Próbáltuk rejtegetni a dolgot, de nem volt sok esélyünk. A főnök persze azonnal rájött. Ilyen dühösnek még sohasem láttam, de azt hiszem, valahol mélyen ő is

sajnálta a dolgot. A felmondás mellé kaptunk még egy rend munkaruhát búcsúajándékként, aztán a főnök kitesékelte minket a kertészetből. A kapun kívül, messziről még láttam, ahogy a kert kigyúrt izomzatú szárnyas testőrei, kezükben fenyegetően villogó fegyverféléket tartva, beálltak örködni a bejárat elé.

Sok év telt el már azóta, hogy elvesztettük a munkahelyünket. Igaz, mi egymásnak megmaradtunk, de én az első perctől kezdve visszavágyom. Már mondtam, hogy nem vagyok az a nagy tájépitész, de mindent meg-

tettem, hogy az én kertem is olyan legyen, mint a főnöké volt. Többnyire nem sok eséllyel. Viszont ha elmúlik a hideg és szigorú tél, ha a tavasz lépte nyomán a világ újra ébred, mint egy varázsütésre, megbolydulnak a föld alatt a virághagymák. Ha megduzzadnak, kibomlanak a bokrok, cserjék, fák ágai, megváltozik a föld és az ég illata, a kertem pedig bódító felhőbe burkolózik.

Ilyenkor kiülök a kerti kispadra, becsukom a szemem, és újra ott érzem magam a főnök mellett, ahogy éppen a legújabb projektjét ecseteli.

A tó vize

Tom és Fetya előző nap érkezett a tóparti házba. Régóta tervezték ezt a közös hétvégét, de csak most, nyár végén sikerült összehozniuk. Hosszú évtizedek után, néhány éve futottak össze egy bevásárlóközpontban. Azóta rendszeresen tartották a kapcsolatot, de sosem volt idejük egy hosszabb találkozóra. Igazából Tomin múlt a dolog, ő elfoglalt, sikeres üzletemberként állandóan úton volt, és amikor volt egy kis ideje, nehezen hagyta ott a családját még egy rövid hétvégére is. Fetyának mindegy lett volna, főleg alkalmi munkából élt, és minden szabadnapját – különösen tavasztól őszig – többnyire itt töltötte, szülei régi nyaralójában. Büszkén vezette végig Tomit a kéteemeletes lakon és a hozzá tartozó erdős részen. Tomi bólogatott, udvariasan lelkesedett, közben újra és újra ellenőrizte az e-mailjeit a mobilján.

Feliasztott vadlibák verték fel a kora reggel csöndjét, gágogva repültek el a tó szélén elterülő nádas felett. Tomi nagyon ásított, és nyújtózkodott egyet a csónakban. Már nem volt hozzászokva, hogy átbulizza az éjszakát, három éve töltötte be az ötvenet. Fetya azonban ragaszkodott hozzá. A régi szép kolis idők emlékére, amikor titokban négyig-ötig kártyáztak, iszogattak, és a hat órai ébresztőn meg sem látszott rajtuk a másnaposság. Tegnap este Fetyának be nem állt a szája, csak mesélt, és visszaidézte még a legapróbb emlékeket is, sorra vették az összes osztálytársat és tanárt. Tomi valójában nem szívesen emlékezett vissza ezekre az időkre. Különösen az utolsó évre a diákotthonban, amikor az a megrázó dolog történt, ami után azonnal ki is vették a szülei a suliból. Fetyára eddig mindig hálával gondolt, mert hűség-

barátnak hitte, de a többiektől kezdetől fogva felfordult a gyomra.

– Mi van, öregem, csak nem bóbiskoltál el? – kérdezte Fetya, és ő is nagyot ásított.

– Ugyan, dehogy, mit gondolsz!? Nincs kapás?

– Még nincs, de lesz. Ki kell várni.

– Halas reggelit ígértél.

– Meglesz, menedzserkém, ne aggódj!

– Ne szólíts így, nem szeretem!

– Jól van, na, ne kényeskedj már! Húzd meg azt az üveget, van még benne egy kis maradék kisüsti!

– Köszí, de azt hiszem, eleget ittam már az éjszaka.

– Itt, a friss levegőn kitisztult a fejed. Hát, nehéz volt rábeszélni téged, hogy kijöjjünk a csónakkal, de megérte, nem?

– Igen, kellemes itt.

– Kellemes? Pazar, öregem, pazar.

– Tudod mit, add ide azt az üveget, a hideg ellen!

– A hideg ellen – mondta Fetya, és odaadta Tominak az italt. Miután visszakapta, kiitta az utolsó két kortyot, és imbolyogva felállt. A csónak elkezdett billegni, a férfi előrehajolt. Tomi hátulról ragadta meg a pólóját.

– Vigyázz, még kiesel!

– Ugyan, ne marhászkodj már, stabilan állok, akár egy szikla! – válaszolta, és közben ide-oda dülöngélve behupant az aljban összegyűlt vízbe. – A francba, csuromvizes lettem!

– Meg is érdemelted. Nagyképű vagy, öregem – mondta röhögve Tomi, és érezte, hogy körülötte is forogni kezd a világ.

– Dehogy vagyok az, én mindenre képes vagyok.

– Persze, persze.

– Nem hiszed? Akkor most fogom magam, és elúszom a partig.

– És a halakkal mi lesz?

– Leszarom a halakat, menedzserkém!

– Lehet, hogy az lesz belőle, haver – röhögött Tomi, miközben Fetya félig ülve, félig állva lerángatta magáról a vizes ruhát. – Na, ezt az eseményt meg kell örökíteni a jövő nemzedékének – mondta, és farmerzsebéből kihúzta a mobilját.

– Nem hiszem el, hogy még ide is kihoztad azt az átkozott kütyüt! – mondta Fetya.

– Hát persze, hogy kihoztam, sosem lehet tudni, mikor kell. Most pedig én fogom lefotózni a te meztelen részegségedet, ahogy te az enyémet a régi rohadt időkben, és én is mindenkinek mutogatni fogom.

– Ne, izélj már! Az éjjel megbeszéljük, és azt mondtad, hogy minden oké.

– Hát persze! Igaz, utána évekig pszichológushoz kellett járnom, hogy kiheverjem azokat az ocsmány éveket, de se baj, csak megerősített a dolog. Bár azt, hogy pont az akkori legjobb barátom csinálta azokat a képeket, most egy kicsit nehéz megemésztennem. Eddig miért nem bírtad elmondani?

– Mondtam már, hogy nagyon sajnálom. Nagyon fiatal voltam, nem láttam át a következményeket.

– Ja, Fetya, a következmények, azok mindig súlyosak. Mindegy, elmúlt – mondta Tomi, és megnyomta a mobilon az indító gombot. – Felvétel!

Fetya egy szál alsóban, libabőrösen egyensúlyozott a csónak orrában. Vézna, sárgás karját dörzsölgette, aztán a sok ledöntött sör ellenére meglepően mesteri fejest ugrott a vízbe.

A köd időközben lassan felszállt, messziről piroslottak a nyári lak tetején a cserepek. A férfi félig kiemelkedett a vízből, vékony, beesett mellkasát egy kicsit előredöntötte, aztán lassú karcsapásokkal elkezdte körbeúszni a csónakot. Tomi követte a kamerával, közben kommentált.

– Fetya, a bátor úszó, a nagy haver, mindannyiunk nagy büszkesége, az osztály kedvence, minden idők legnagyobb mókamestere, akinek vadabbnál vadabb ötleteit senki sem vonhatja kétségbe, követjük őt, tűzön-vízen át!

Miután Fetya körbeért, a partnak vette az irányt. Komótosan, kényelmes mozdulatokkal haladt előre. Tomi a mobil képernyőjén keresztül figyelte. Az úszó most megállt, megfordult, integetett. Tomi ráfókuszált. A férfi feje alámerült, helyette két láb meredt ki a vízből. Tomi távolította a képet, ráirányította a nádasra, a nyári lakra, a part fáira, aztán vissza a tóra. Fetyát nem látta sehol. Körbevitte a kamerát, a víz sima volt, szinte mozdulatlan.

A férfi hirtelen felbukkant a vízből. Megint integetett. Valahogy másképpen. A marhája, ússzon már, sosem jut el a partig, ha ennyit idéetlenkedik! Minek integet annyit? Most megint elmerült. Mit bohóckodik? Mindegy, gondolta Tomi, jó felvétel lesz. Na, tessék, most csak a két keze látszik ki a vízből! Örült. Majd felteszem a Facebookra, és odaírom, így halt meg Fetya, a régi barát, aki megkeserítette

a hülye fotóival a gimis éveimet. Aztán nagyot nevetett.

A felhők mögül kibukkanó nap Tomi szemébe süttött. Tomi kicsit megingott, megtörölte az arcát. A tó vize újra elsimult, sehol egy hullám, egészen a partig sehol egy rezdülés.

– Fetya! – kiáltotta Tomi – Ne baromkodj már, elég a hülyéskedésből!

A férfi bedobta a mobilját a csónakba, és idegesen lerángatta magáról a cipőjét, a nadrágját, a pólóját.

– Ha ez egy idióta vicc, akkor nagyon megbánod, haver! – ordibálta, miközben nagy karcsapásokkal úszott a part felé. – Hol vagy, Fetya?

Amikor nagyjából ahhoz a részhez ért, ahol utoljára látta a férfit, alámerült. Tomi kényszerítette magát, hogy nyitva tartsa a szemét. Sosem volt erőssége a víz alatti úzás. A tó tiszta vizében, nem messze meglátott egy sápadt foltot. Fetya már nem küzdött, ernyedten adta meg magát. Tomi aláúszott és felhozta a víz felszínére. Ahogy kiért vele a partra, egy éppen arra sétáló házaspár azonnal kihívta a mentőt. A férfi még megpróbálta Fetyát újraéleszteni, de a szirénázva érkező mentők már csak a halálát tudták megállapítani.

Később a rendőrautóban, szűrós pokróccal a válla körül, Tomi csak arra tudott gondolni, hogy mennyi időbe fog telni, mire magával is el tudja majd hitetni a szóke őrmesternek előadott magyarázatot.

מי האמיז

לש מעתנו הן
יהוה על-מי
נגלת:
ויטל כיוצק
לפניו וכשרש
מארץ ציה
לא תאר לו ולא
הדר ונראהו
ולא מראה
ונחמדהו:
נבזה וחדל
אישים איש
מכאבות וידוע
חלי וכמסתר פ
מפני נבזה ולא
חשבנהו:

אכד חלינו הדא
דוע נשא ומכא
כינו סבלם ואנ
חנו חשבנהו נג
וע מכה אלה
ים ומטנה:
והוא מחלל
מפשטנו
מדכא
מעונות
ינו מוסר של
זמנו עליו
ובחברתו נר
פא-לנו: כלנו
נים כצא חט
ינו איש לדפן
פנינו ויהוה הפ

Eszteró István

Születésnapomra

*Nyolcvankét éves lettem én,
a felkelő nap esemény,
hála
már a*

*sápadt sugárért is, amint
üres poharamból nyalint
ferde
nyelve,*

*egyik zokni sehol se nincs,
kétrét hajló derék, gerinc
nyállal
nyilall,*

*ám bajoktól jottányira
csak a derű óráira
figyel
zsiger,*

*mikor őserdei tisztás
ünnepe, nem családfairtás,
harmat
gyarmat,*

*hol holnapot a honlapon
nem számárfülez, gyűr majom-
horda
porba,*

*míg szürkeállományomban
szűz ösvényt hímző álom van
fércen
készen,*

*s csipkebokortűz beszélye
lépést áldással becézve
érvel
hévvel,*

tetőre ha nem ér, mégis
Parnasszus, betűpajzs, égisz,
olykor
holdkór,

csak míg negatív szókinccsel
nirvána le nem bilincsel,
ragoz
rögöt

porszemet, hamvat szorozni,
de még megkerül a zokni,
lábnyi
mázli...

Szerelempaloták

Fiatal fám ismét lelkes
virágujjongással repdes
túl a villanó ablakon
aranyló pollenabrákon

kalandozó méhes ménes
szárnyas pegazusa végett,
ahol a szertelen szírmok
ritmusa verseket ír most,

csapongó vágyat ágakon
borzongó illat láza fon,
ditirambusa ívelő
extázist többől hív elő,

mintha megfoganna ihlet
a mélyben, amit megihlet,
úgy nyílik ki fürtös talány,
egyik fiú, másik a lány,

epedező Ádám, Éva
porzószálán lüktet véna,
nincs tilalom, nincs még alma,
csak bizsergő mámor alma,

*libben-lobban báj bibéje
bókhhoz csókot is ígérve,
amelynek illata, íze
szerelempaloták fríze,*

*kéjt kergető világutcák
a zümmögést körbefutják,
bogárautók kitinváza
araszolgat színszínházba,*

*balettot, tahiti táncot,
elomló pántlikát látsz ott,
dobot összecsengő szív ver
ölelkező, páros rímmel,*

*de Vivaldi, se Paul Gauguin,
nem festi festékbolt, szlogen,
ecset nektárja elcsurran,
lelke szakad, ahány húr van,*

*elboruló ablakszemen
feslik szét vitorlaselyem,
millió csöpp csónak lenget
pilinkélő fehér csendet.*

Szentgyörgyi László

Restart

Várdi Lázár egykedvűen üldögélt te-nyérnyi konyhájának asztala mellett, az ablakon át az őszbe forduló tájat bámulta, miközben szokásos napindító szertartásként kávéját szürcsölgette. Az elsőt, különösen amióta leszokott a dohányzásról, rendszerint azonnal követte a második is. Az asszony figyelmeztetését, hogy vigyázzon a vérnyomására, tüntetően elengedte a füle mellett.

A kávézás ideje alatt nem figyelt semmire, hagyta gondolatait zabolázatlanul vágtatni. El is kalandoztak azok sokfelé, ő meg kitartóan loholt utánuk. Gondolatban, persze. Kedvenc időtöltése, szórakozása – ez idő szerint egyetlen foglalatosságá – élete „sorsfordító” eseményeinek felidézése volt, különösen a „mi lett volna, ha?” kérdés fényében való újragondolása. Ártatlan játék volt ez, semmi más. Az asszony szerint pusztán felelőtlen ábrándozás, mely köztudomásúlag az élet megrontója. Mindenesetre Várdi szeretett játszani. A nagy játékosokhoz hasonlóan: komolyan. Mondhatni szenvedéllyel.

– Itt az újság! – vetette eléje az asztalra a friss napilapot az asszony, aki a közeli zöldségpiacról tért éppen haza. Várdi az asztalon heverő szemüvegtokja után nyúlt, s lassú mozdulatokkal illesztette orrára az okulárét. Na lás-suk, mit is ír a hogyishíjják – dörmogte maga elé, s szétnyitotta a lepedőnyi újságot. Miután átfutotta a sportrova-tot – mindig azzal kezdte, véletlenül

sem a politikával –, majd a kulturális híreket, lapozgatni kezdte, azt remélve, hátha talál valami érdekesebb olvasni-valót is. Ekkor figyelt fel a hirdetésre, amely így szólt: „Ha követed a köz-életi témákat, ha meg tudod külön-böztetni a hiteles forrást a kamutól, ha tényleg érted az összefüggéseket, ha van önálló véleményed... Ha ki-váló a kommunikációs készséged, a magyar nyelvhelyesség az erős oldalad, a hírszerkesztés és az interjúkészítés a kisujjadban van, egyszerűen fekete öves tollforgató vagy... Akkor ragadd meg az alkalmat és küldd el nekünk önélet-rajzodat. Motivációs levél helyett oszd meg velünk kedvenc írásodat, műfaji korlátok nincsenek.”

A fekete öves jelzőn akadt fenn, ilyen összefüggésben még nem találkozott vele. Még jó, hogy nem fekete öves szókaratést kerestek – jegyezte meg halkán, csak úgy magának, s lassan összehajtogatta az újságot.

Harmadfél évtizedet töltött el a sa-jtóban, a rendszerváltás utáni években hirtelen megnőtt a médiafogyasztási kedv, a lakosság tájékozódási igénye, a gombamód szaporodó új orgánumok valósággal felszippantottak mindenkit, akibe az elengedhetetlen kíváncsiság mellé legalább minimális íráskészség társult. Így került maga is a laphoz an-nak idején, bár korábban, azaz a rend-szerváltás előtt soha nem gondolt arra, hogy esetleg újságíróként keresse meg a mindennapit. Hiába, Isten útjai kifür-

készhetetlenek – jegyezte meg, ha nagy ritkán élete eme fordulatáról kérdezték.

Az tény, hogy nem a szokásos úton – bölcsészari, netán jogi, esetleg közgazdasági előképzettséggel feltar-solyozva – került a pályára. Nem, ő egyenesen a nyomdából lépett az újdondászok sorába. Első cikkei megjelenésekor még a tördelőteremben dolgozott, ahova – mivel korábban viz-szautasította a szomszédos, magyarok által csak alig lakott megyeszékhelyre szóló kihelyezését – csak a rendszer-váltás után kerülhetett be. Emlékszik, milyen izgalommal vette kezébe a friss gépiratköteget, s kereste benne a saját anyagát. Egy idő után, amikor meggyőződött afelől, hogy – főleg a Neptun-gate néven elhíresült politikai botrány kapcsán kifejtett véleménye miatt – esélye sincs, hogy felvegyék a helyi napilaphoz, publikálni kezdett más orgánumokban is.

Lassan evidenciává vált, hogy nem-csak olyant tud, mint mások, hanem annál különbet is. A szavakat elfogad-hatóan rakta egymás mellé, olvasgatott is annyit, hogy valamelyest eligazodjék a világ dolgaiban, igazságérzete pedig akkora volt, hogy nehezen tudta – igaz, nem is igen akarta – visszatartani ma-gát attól, hogy belepofázzon a nagyok, különösen a politikusok dolgaiba. – Igen, akkor még úgy hittem, egy nemzeti kisebbség képviselőjét ellá-tó politikus különb, mint a többségi, akit csak a hatalom meg az azzal járó egyéb természetű előnyök érdeklik – magyarázta már tapasztalt firkásként kiábrándultságának okát.

Ezért aztán megpróbált a politiku-sok körme alá nézni. Éberén figyelte s keményen bírálta azokat, akik alig melegedhettek meg a bársonyszékben,

máris hajlamosak elfelejteni, honnan indultak. Mi több: lenézik, semmibe veszik, megalázzák a választóikat. Egy ilyen pökhendi törvényhozóval gyúlt meg aztán a baja. Egy választási kam-pányban általa „kiosztott” alak bosz-szúja érte utol: a tulajdonosra kifejtett nyomásra kirúgták a laptól.

Várdi a könnyű vacsorát követően, amelyet – miután az asszony elpakolt az asztalról – néhány falat szalonná-val nyomtatott el, ismételten kinyitot-ta a napilapot, s halkán újra elolvasta az álláshirdetés szövegét: „Ha kiváló a kommunikációs készséged, a ma-gyar nyelvhelyesség az erős oldalad, a hírszerkesztés és az interjúkészítés a kisujjadban van, egyszóval fekete öves tollforgató vagy...” – Hát igen, az kellene nektek, fekete öves tollforgató – dörmögte maga elé, s ingerülten a sarokban álló polcra dobta az újságot.

Majd’ szétvetette a düh, reszkető kézzel kinyitott egy doboz sört, s a tévé előtti fotelbe telepedett. Képtelen volt figyelni a híradóra, kivételesen a sporthírek sem kötötték le.

A régi időkre emlékezett. Kezdetben kevesebbet és jóval nehezebben írt. Az anyaggyűjtést is körülményesebben végezte, volt eset, hogy riporterként kétszer is visszatért egy-egy helyszínre. Valósággal rettegett attól, hogy valami bakit követ el – tévesen ír le egy dátu-mot, egy számadatot, esetleg nevet –, s nevetségessé, gúny tárgyává válik. Tény, hogy nagyon és hosszú ideig tud-ta szégyellni magát egy-egy elkövetett baki miatt. – Vessétek agyatokba, verba volant, scripta manent – figyelmeztet-te fiatal, pályakezdő kollegáit, ha úgy adódott. – Beszélni mindenki tud, ol-vasni már kevesebben, de írni... , na, az a kunszt – hajtogatta. Nem kizárólag

ezért tartotta többre az írott sajtót mindenféle audiovizuális médiánál.

Amikor már rutinosabban mozgott a pályán, egy-egy kiszállás alkalmával igyekezett több legyet ütni egy csapásra, azaz több későbbi cikkhez szükséges információt, nyersanyagot összegyűjteni. Jólesett a pozitív olvasói visszajelzés, de nem elsősorban ez motiválta, hajtotta munkájában. – A valóság nem fehér és fekete, hanem sokszínű, árnyalatokban tobzódó, az élet alapvető kérdéseire adandó válaszuk azonban csak kétféle lehet: igen vagy nem – magyarázta. Azt pedig az igazi újságírónak feltétel nélkül ki kell mondania, vállalva a tévedés kockázatát is. – Tévedni szabad, nem őszintének lenni nem szabad – foglalta össze.

Újságírói pályája során mindig olyan lapoknál dolgozott, amelyek kritikusan viszonyultak a hatalomhoz, beleértve az erdélyi magyar politikai és érdekvédelmi szervezetet, annak vidéki kiskirályait. Vallotta: kezdjük saját portánk előtt a sepergetést, csak azután mutogassunk a szomszédra. Ezt nem díjazták a hatalmaskodó percmemberkék, akik nem válogattak eszközeikben, ha szükségét érezték a megtorlásnak. Dóltömre Tökmag Jankók lesnek – idézte mindig a költőt, amikor éppen ő került sorra. Állta a pofonokat derekasan, mint aki tudja: nem az a legény, aki adja, hanem aki állja.

Az újdondász olyan ember, aki semmihez sem ért, de képes elhitetni, hogy mégis – mondta mindig, amikor újságírósa szóba került. Botcsinálta hírlapírónak tartotta magát, tudta: ha nincs az 1989-es rendszerváltás utáni időszak médiabummja, a hirtelen támadt újságíróhiány, talán soha nem kerül a sajtóba. Tudatában volt annak,

hogy normális körülmények között sem felkészültsége, sem kapcsolatai alapján nem lehetett volna esélye erre.

Arra, hogy mégiscsak hiányzik az a biztos fundámentum, amit a rendszeres tanulás, a komoly műveltség biztosíthatott volna, csak később, újságíróként döbbsent rá. Olvasott továbbra is válogatás nélkül mindent, amit a véletlen a kezébe sodort. Tudatában volt félműveltségének, s próbálta kerülni az ebből adódó esetleges kényelmetlen helyzeteket. Nem baj, ha az ember korlátolt, csak ismerje a korlátait – vigasztalta magát. Újságíróként leginkább a gerincességére volt büszke, ami által barátot és ellenséget egyaránt szerzett. Ha igaz az Osvát Ernő-i állítás, miszerint tehetséges az, aki többet tud, mint amennyit tanult, akkor az állítás rá hatványozottan érvényesnek bizonyult. – Nincs mit tennem, beismerem: tehetséges vagyok – jegyezte meg kollégái előtt egy alkalommal, s hangjából jól kiérezhető volt az önirónia.

Utolsó munkahelye egy politikai ambícióktól fűtött helyi vállalkozó érdekeltségi körébe tartozó hírportál volt, amelynek elindításában, felfuttatásában oroszánrészt vállalt. Egy ideig a tulaj nem szólt bele a szakmai munkába, de amint közeledtek a – helyi és országos – választások, egyre türelmetlenebbé vált, teljesen kiszolgáltatta a portált az általa preferált politikai érdekcsoportnak. – Kampánykor így szok ez lenni – próbálták túltenni magukat a kellemetlenségen a szerkesztőségben. Aztán nem sokkal a választások után, amelyeken az általuk támogatott érdekcsoport alul maradt, a tulaj azonnali irányváltást rendelt el: a korábbi ellenség lett a barát.

Sok mindenhez hozzászólt gyom-

ra ezt már nem tudta bevenni, mire kilépett. Legalább magam döntöttem, s nem más rúgott ki – magyarázta lézését feleségének.

Várdi nehezen találta fel magát az új életében, a pálya szélére számúzva, minduntalan azon volt, hogy beavatkozzék – értsd: belepofázzék – a dolgok menetébe, annak ellenére, hogy tudta, ezúttal nem osztottak neki lapot. A legmegdöbbenőbb az volt, amikor megtapasztalta, hogy egyedül maradt. Mindazok, akik korábban adtak a véleményére, esetleg tartottak tőle, most hirtelen levegőnek nézték. Amint körön kívülre került, azonnal nem létezőnek tekintették. Néha még megpróbálkozott egy-egy véleményanyagot itt-ott elhelyezni, de sikertelenül: vagy indoklás nélkül figyelmen kívül hagyták, vagy szőrmentén jelezték, véleménye nem illik a lap által követett kurzusba.

Most pedig itt van ez az álláshirdetés, ami napok óta nem hagyja nyugton. Sehogy sem tudta eldönteni, mit szeretne igazán, újra lehetőséget kapni, bekerülni a sajtó világába, vagy inkább odapörkölni ezek orra alá. – Még hogy fekete öves – méltatlankodott félhangosan. Aztán a számítógépe elé ült, s pötyögni kezdte:

A ROMMAGYAR MÉDIAMUNKÁSRÓL

Az erdélyi magyar újságíróról akartam írni, de az olyan sikeresen álcázta magát, hogy azt kell hinnem, ilyen állapot gyakorlatilag nincs is. Na jó, megengedem, néhány szabályt erősítő kivételtől eltekintve.

Mi, illetve ki a rommagyar médiamunkás? A rommagyar médiamunkás a médiában dolgozik, és feladata sze-

rint híreket gyárt ipari mennyiségben. Minden meggyőződés, elkötelezettség nélkül. Egyetlen célt követ: ne haragítson magára senkit, főleg a politikusokat ne, közülük is a hatalmon lévőköt tiszteli a leginkább. Pontosítok: nem tiszteli, féli. Ebből következően igyekszik jóban lenni velük, vagy azt a látzatot kelteni, hogy jóban van velük.

Miért akar jóban lenni a rommagyar médiamunkás a politikusokkal? Mert úgy véli, abból nem lehet baj, ha szükség esetén van egy befolyásos támasza, ezért igyekszik haverkodni a politikusokkal, eljátszani, hogy bizalmas a viszony közöttük. Szinte törvényszerű, hogy egy idő után mind a rommagyar médiamunkás, mind a politikus azt hiszi, valamiféle cinkosság alakult ki közöttük, hogy egyazon érem két oldala ők.

Korábban azt írtam, a rommagyar médiamunkástól idegen az elkötelezettség. Nem úgy a lekötelezettség. Nem is csoda, hisz gyakorlatilag nincs is széles Erdélyben egyetlen médiaorgánus, amelyet fogyasztói tartának fenn. Ebből következően reklámra, alapítványi támogatásra mindeniknek szüksége van, mint egy pohár vízre. Nélkülük lehúzhatnák a rolót.

És ki dönt arról, kinek jár zsiros állami reklámmegrendelés, ki befolyásolja a megfelelő irányba az alapítványi támogatásokat? A válasz egyértelmű: a politikusok. Amelyik médiaorgánusnak már volt része hasonló „jóindulatból”, az azért bánik kesztyűs kézzel a „hatalommal”, amelyik egyelőre csak reménykedik a „jóindulatban”, az azért. Ezért van, hogy a romániai magyar nyelvű médiát olvasva, látva, hallgatva az a hamis képzet támadhat a „fogyasztónak”, hogy e tájon nincsenek

pitiáner, szószegő, kollaboráns, korrupt politikusok, hogy csupa lángelelkű lovag „harcol” közössége érdekében. Mindez elsősorban a rommagyar médiamunkásoknak köszönhető, akik a „ne bántsuk, hisz a mi kutyanak kölyke” elv szerint eljárva hallgatnak választottjaink gazemberségeiről.

A politikusok meg is hálálják az arra érdemeseknek mindazt, amit rommagyar médiamunkásként tettek. Mivel hálálják meg? Van, akit zsíros színekúrához juttattak a diplomáciában, van, akit politikai pályára léptettek, másokat különböző jól fizető állásba segítettek, többnyire az állami és közigazgatásban. A rommagyar médiamunkások zöme továbbra is óvatosan kerül a kényesebb témákat, továbbra is „kiszolgál”. Teszi ezt többnyire gyalázatos bérért. Igaz, közben reménykedhet, hogy egyszer majd neki is meghálálják.

Összefoglalva: a rommagyar médiamunkás tehát nem „Szentlélek lovagja, becsületes újságíró”, hanem zsoldos, nem szolgál, hanem kiszolgál. Amikor egészséges erkölcsi érzékről hall, akkor szakmaiságról hablatyol. Mintha az helyettesítené az emberi tartást, az egyenes gerincet, a nemzeti elkötelezettséget.

Hát ilyen a rommagyar médiamunkás.

Amint elkészült a pamflettel, hátradőlt székében, s lehunyta szemét. Valami régen tapasztalt elégedettséget érzett. Aztán újra és újra elolvasta, majd egy utóirattal egészítette ki, amelyben egyértelműsítette: a rommagyar még véletlenül sem romániai magyart jelent, hanem szellemi, lelki, erkölcsi tartásában romos magyart, amint azt a kifejezés kitalálója, egykori főszerkesztője megfogalmazta.

Az aláíráson még gondolkodott egy sort, de aztán odakopogta a nevét, s melléje a jelzőt: a fekete öves.

Várdi nem küldte el azonnal a jelentkezését. Az éjszaka folyamán többször átolvasta, csiszolhatta a pamfletet, már hajnal felé járt az idő, amikor végre ágyba bújt. Pihenni azonban képtelen volt, álmában is azon töprengett, elküldje-e vagy ne a „pályaművet”. Tudatában volt annak, hogy sokak érzékenységét, hiúságát sértheti, amiért bizonyára pokolba kívánják majd, de végül úgy döntött, nem lesz senkire tekintettel: akinek nem inge, ne vegye magára.

B. Mihály Csilla

Nyári zsoltár

*Nyugatra néz a néma ég,
milyen nehéz, tömör!
Idő falán a szél marék
hideg mesét söpör,
Korán, de már a végtelen
házába vinni kénytelen
a nyárcsodát, s a sárga rét
siratja már, siratja még,
ne menj, te szép gyönyör!*

*Bolyong a zúgó estharang,
a csendje mélyre nyúl,
szíved porát, giling-galang,
letörli, s elcsitul.
Kutasd a véges út okát,
a fény ezüst selyembrokát
ruhája bő, de felveszem,
csak itt maradj belül velem,
te szent s örökre új!*

Tik-tak

*Fordulón az év, benyit,
fények játszanak,
éltünk emlékképeit
őrző házfalak
ránk borulnak, mint a tél,
lassuló napok,
leng a függöny, lámpabél;
tik-tak, megfagyok.*

*Alszik, alszik már a kert,
földje is deres,
mint egy öblös tálba mert
hús gyümölcsleves,
hangunk csennel átszövött,*

*végtelenbe száll,
jár az ablakok mögött,
jár a vén halál.*

*Álom, élet, vágyakol,
halk időzene,
szívünkben tiktakol
Isten vekkere.
Lesznek, lesz-e béke, hit,
hálatelt imák?
Hogyha ébreszt, lesz-e itt
boldogabb világ?*

Kolozsvár

*Loboncos álmaim, örökre szépek,
belétek botlom, lépjek bárhova,
magamba zártalak, te, árva fészek,
diákkoromnak kincses városa.*

*Kövén ülök megint a régi térnek,
a Szent Mihály-templom harangja zúg,
ó, hajnalokba fulladó sötétek,
s a Donát úti hárs takarta zug,*

*a Fellegvár s a bástyafal tövében
milyen varázsos volt a lét s törékeny,
ügyelt szemével ránk a Kis-Szamos.*

*De most szívem nyilall e vad közönyben,
mert ismeretlen jár csupán köröttem,
s emlékeimnek fényporán tapos.*

Tremezzo*

*Az ódon kertkapun, a tó felől belépve,
olajfák, ciprusok között a szó vidámabb,
kerubok szárnyain hűs vízszemek zihálnak,
s peregnek bódító azáleák fejére.*

*A pompa részegen forog, ledönt a béke,
oroszlánok fogát a vén idő porítja,
amott, a fás liget szívéen lovas kocsikra
zúfolják fel maguk, s szaladnak át a fénybe*

*izgága emberek, ma mindent látni kéne!
Kortyolni, inni még az élet mámorából,
s kifáradt, holt napon megállni tudni végre.*

*E nyugtalan idill a bőrömön kopácsol,
karmával fogva tart az ég, vakít a kékje,
s letesz, ha már megunt, a tó jeges vizére.*

Hömpölygő május

*Mint ezernyi tarka, pezsgő
víg gomolyba bújt, serény
pillanat, ha láza megnő,
s önfeledten ég belém,
úgy terül a fény a fákra
hömpölyögve, zsongva rázza
szél a lombot, selymes árnya
ringató neszén
leng, libegve száll a lelkem,
éber éhe duzzadó,
átölelve tart e percben,
s enyhet oszt a dús való,
csendje permet, álma fényfolt,
lét, jövő, ma és a régvolt
lángra lobban s ég az égbolt
pirkadó szemén.*

* lombardiai település

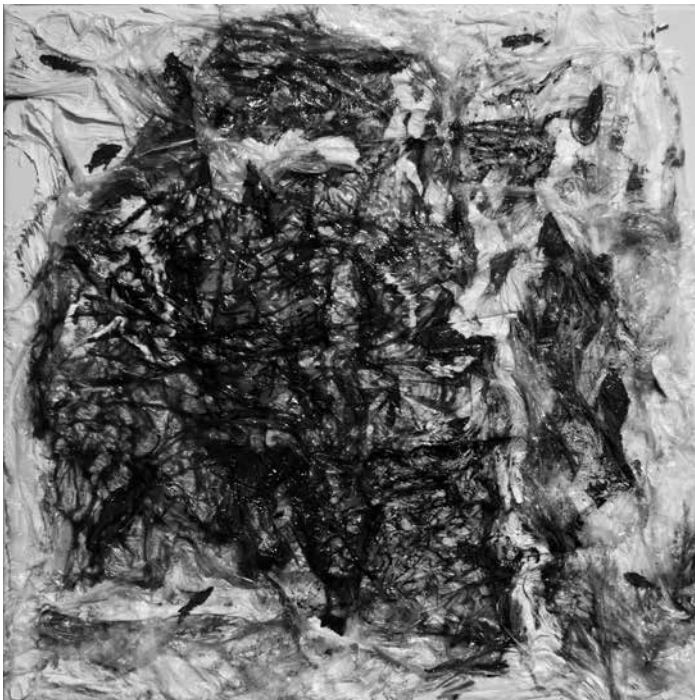
Kutyavilág

*Homály borong a lassú lét zajában,
mord ágyúszó süvít dörögve el,
a föld göröngyös, életunt, anyátlan,
ledől egy ház, friss vérszagot lehel.*

*Gazdátlan eb szaladgál, és ugatja,
amint a mélybe hull a holt anyag,
kiszúr a rendszer, orvul, képmutatva
pár nemzedéknyi rabszolgát farag.*

*A nagy globális éjszakának toroka
felénk köhinti rémes szitkait,
egy kontinensnyi álomból lesz szolgál,
és üldözötté válik itt a hit.*

*A pénzre váltott gondolatromokra
nem épülhet világ, amíg hamis,
éhes kutyák egymásra fintorogva
felfalják majd a csontjainkat is.*

Tóth Ágnes

Hóember fehér alapon

(regényrészlet)

Hatalmas pelyhekben hullt a hó, lassan már bokáig ért. A negyedik emeletről figyeltem a lurkókat, hogyan hancúroznak, hógolyóznak, és milyen helyes kis hóembert építenek. Szerettem volna újra gyerek lenni és a ligetben szánkózni a régi barátaimmal. Valahogy mindig a gyerekkorom volt az a biztonságos és nyugis pont, ahová gondolataimban visszamenekülhettem, és amitől lehiggadtam a mindennapi megpróbáltatások után.

Ilyenkor télen mindig az a felejthetetlen, holdfényes februári éjszaka jutott eszembe, amikor apa, anya, az unokanővérem és annak szülei elindultunk Zsuzsanna-napot köszönteni nagyiékhoz, fel a Szeghalmi-hegyre. Aombok úgy virítottak a sötét égbolt alatt, mintha valami vicces szellem tréfából bemeszelve volna őket. Az öregek háza majd összeroppant a vastag hódunna alatt. A füst titokzatosan bodorgatta a haját az öreg kémény felett, és az ablakok sárgán pislogtak az éjszakában. A felnőttek húzták a szánkót, amin én és Éva plédekbe csomagolva kurjongattunk egy-egy huppanó után, Irma néni meg az ezüstszakállú holdra nézett, és énekelni kezdett torkaszakadtából: „Holdvilágos éjszakán, miről álmodik a lány...”, aztán a többiek is bekapcsolódtak, és mire a kapuhoz értünk, már olyan lárma volt, hogy papóék lapáttal felfegyverkezve robogtak ki az éktelen

kutyaugatásra, majd harsány hahotázás közepette tessékelték be mindannyiunkat a házba.

Papó a padlásról hatalmas sonkát és nagy szál kolbászt hozott le. Nagyi felszeletelte és a vaslábosba rakta sülni. Bor is került a pincéből és saját sütésű kenyér a kamrából, nekünk, gyerekeknek meg barackkompót és sütemény, aztán volt mulatozás hajnalig.

Hazafelé gyorsabban haladtunk, mert örült iramban csúszott velünk a lejtőn lefelé a szánkó, míg apu keresni nem kezdte papót, aki elkísért minket, de közben nyomtalanul eltűnt. Apu megállást parancsolt, és mindannyian kutatni kezdtünk visszafelé menetelve a nagy fehérségben, míg rá nem találtunk az öregre. Hason fekve evickélt a nagy hótömegben. Megfogta a bokáját egy nyúlcsapda, még a szája is megtelt hóval, és nagyokat köpködve szidta az orvadászok anyját. Imre bácsi aztán kiszabadította, de ezzel még nem ért véget a dolog, mert az öreget, aki kissé ittas volt, igencsak elragadta súlyos feje, és előredőlve nekiindult a meredeken lefelé, mint egy ágyúgolyó. Egyenesen egy szilvafának tartott. Apa az utolsó pillanatban kapta el a kabátgallérját, így nem hasadt szét a feje. Ott aztán valamennyien hanyatt vetettük magunkat a nevetéstől, és csak fetrengtünk, hemperegtünk jókedvünkben, mint a jegesmedvék. Később anyáék

szánkóra raktak minket, és énekelve húztak hazáig. Ó, de régen volt...

Gyorsan becsuktam a konyhaablakot, magamra kaptam a kabátot, megkerestem a lyukas edényt, és lerobogtam a lépcsőn. A fazekat a gyerekek által gyúrt hóember fejére raktam, aztán kitártam a karomat, és mélyen beszívtam a tél hideg illatát. Az arcomat felfelé fordítottam, és hagytam, hogy csókolgassák a hűvös, fehér, puha flitterek.

– Szereti a telet, igaz? – kérdezte egy férfihang.

– Igen, nagyon szeretem – válaszoltam, és kinyitottam a szememet.

Ismeretlen, harmincöt év körüli férfi mosolygott rám, és érdeklődve figyelt. Nem tudtam, hogy a pasi mosolya vagy inkább a szeme bővült-e meg jobban, csak azt éreztem, hogy nagyon melegem lett. Lehajoltam, hogy felmarkoljak egy marék havat. Tudtam, hogy ilyenkor hosszú szőke hajam előrehull, eltakarva az áruló pírt az arcomon. A férfi is lehajolt, és ő is belemerítette két tenyerét a hóba, majd felém nyújtotta.

– Dobja csak fel – mondtam, és én is felhajítottam a sajátomat. Hagytam, hogy a fehér csapadék hosszú hajamra hulljon, és tiszta szívből felnevettem, aztán hirtelen elkomolyodtam, mert arra gondoltam, hogy nem illik idegen férfiakkal ismerkedni. Megfordultam hát, és hazafelé indultam. Az idegen követett és megszólított:

– Mondja, aranyhajú hercegnő, meghívhatom egy italra vagy egy kávéra?

– Köszönöm, semmit nem iszom – mondtam, és sietni kezdtem hazafelé.

Az idegen utánam szól:

– Láthatom még?

– Talán.

– Mikor?

– Mikor nem is reméli! – kiáltottam –, aztán beléptem egy idegen lépcsőházba, és becsuktam a kaput. Néztem az üveges ajtót borító függönyön keresztül a pasast, és sebesen vert a szívem. Az egy darabig csalódottan álldólgált, aztán lassan elindult a parkolóba. Még kétszer hátranézett, majd beszállt egy fekete Mercedesbe, és elindult a főút felé. Akkor előbújtam, megkerestem a fiamat és a lányomat, és hazahúztam őket a szánkón.

Éjszaka a férfira gondoltam. Kedvesen pimasz mosolyára, kissé vad tekintetére, rövidre nyírt fekete hajára és ápolt kezére, amivel havat markolt fel, és sajnáltam, hogy olyan balfácán módon viselkedtem, de volt elég bajom így is, és nem akartam még tetézni.

Az anyagi gondok mellett a bezártság és a környezet is hozzájárult rossz lelkiállapotomhoz, hiszen a nemrég épült lakónegyed olyan puszta és sivár volt, akár a Szahara, csak kevesebb homok volt benne. Egyetlen szál fa, bokor vagy füvecske sem termett rajta, csak nagy, ízléstelen, szürke betonládák, szorosán egymás mellett, hogy hallani és érezni lehetett, mit mond vagy mit főz bennük a szomszéd. A férjem három váltásban dolgozott, szabadidejében fusizott, és szinte csak enni meg aludni járt haza.

A két gyerek miatt csak bedolgozó munkát tudtam vállalni egy népművészeti szövetkezetnél, ahol grafikai tanulmányaimat kamatoztattam. A kimozdulásaim a piacig és a munkahelyemig terjedtek, amikor is hetente kétszer villamosra ültem, és az isten háta mögötti lakónegyedből becancukáztam a központba, hogy beszállítsam a népi motívumokkal megfestett kendőket és korsócskákat. Aztán vissza a „gettóba”.

Tíz éve éltem már a négy fal szorításában, közösségből kirekesztve, és az egyetlen világra való kitekintésemet a konyhaablakból követhettem el, ahonnan a kilátás belátásra nyílt, és ha netán megállt az órák, csak kipillantottam az ablakon, és megnéztem a Borosék falán lógó órán az időt.

Az 1989-es év vége felé a szövetkezet csődbe ment, így már két hónapja munka nélkül voltam. Pár hétig a novelláimért és az újságcikkeimért kapott külmunkatársi pénzzel egészítettem ki a férjem jövedelmét, aztán elvállaltam két óvoda dekorálását, ahol rajzfilmfigurákat és meseillusztrációkat festettem a gyerekeknek a termék falára és a kerítés belső oldalára. Aztán ez is véget ért. A pénztelenség súlyos gondokat okozott. Nem telt cipőre, közköltségre és egyebekre.

– Elegem van mindenből! – kiabáltam, miközben uzsonnát készítettem az én kedves páromnak, aki indult a délutáni műszakba.

– Akkor menj el dolgozni – replikázott az uram.

– Könnyű azt mondani. De hol találok olyan munkát, ami nem nyolcórás, hogy tudjak a gyerekekkel is foglalkozni?

– Nézd át az újság hirdetési rovatát, hátha találsz benne valamit. De minél hamarabb, mert felkopik az állunk. Most pedig megyek dolgozni, amíg van állásom – mondta, és pusztit nyomott az orromra, mielőtt kilépett az ajtón.

Muszáj valamit csinálnom, gondoltam, és előkotortam vagy tíz újságot.

Elhatároztam, hogy bármilyen munkát elvállalok. Végigböngésztem az apróhirdetési rovatokat, de csak egyetlen takarítónői állást találtam benne, ami részmunkaidős volt, és megfelelt volna

nekem. Sokáig töprengtem, elvállalam-e, aztán összeszedtem magam. A pénz kell, nagyon kell, így hát elmentem másnap a megadott címre.

Csúnya, betonszürke irodaház volt, de a portás úgy nézett ki, mint Rózsa Sándor, és ettől azonnal jobb kedvre derültem.

– Merre van a titkárság? – érdeklődtem derűsen, és a betyárképű mosolyogva szólt ki a kisablakon:

– Első emelet, balra a harmadik ajtó –, és tisztelegve megérintette kék egyensapkája szélét.

Odafent az irodában egy vörös hajú hölgyemény fogadott, és igen megmustrált. Pár kérdést feltett személyemmel, végzettségemmel és eddigi állásaimmal kapcsolatban, aztán felírta a nevemet és a telefonszámomat. Meg voltam győződve, hogy nem feleltem meg, de tévedtem. Két nap múlva felhívtak és közölték, hogy az enyém az állás.

Az életem kissé megváltozott, mert emberek közé kerültem, és péntekenként az Ady irodalmi körbe is eljártam. Ez volt Váradon akkoriban az egyetlen olyan kulturális fórum, ahol az irodalomra kiéhezett magyar értelmiség összegyűlhetett, fiatalok és idősek egyaránt, és ahol felolvashattuk alkotásainkat. Az irodalmi estek után mindig felmentünk valamelyikünk lakására vagy beültünk egy füstös kiskocsmába, és egy-egy féldeci mellett nagyokat filozofáltunk és politizáltunk.

Én pedig fejemben rügyező novellákkal és versekkel, kezemben seprűvel és felmosóronggyal kerestem mindennapi kenyeremet.

Igyekeztem jól végezni a munkámat, és jókat mulattam a házban folyó intrikákon, fúrásokon, nyalásokon

és könyökléseken. Kíváncsi voltam, hogy a főnök tud-e ezekről a dolgokról, de még nem találkoztam vele, mert Brassóban volt egy konferencián.

Egy hétfői napon szólt a titkárnő, hogy takarítsam ki szépen a diri irodáját, mert dél felé be fog jönni. Nem is volt piszok, sem rendetlenség, így csak port töröltem, és meglocsoltam a sárga dézsácskában nyújtózkodó filodendront. Gyorsan végeztem. Elégedetten néztem körül, és mivel még bőven volt idő délig, beültem az íróasztal mögé a nagy, trónszerű karosszékre. Leszakítottam egy fehér lapot a jegyzetömről, és a filctollal rajzolgatni kezdtem.

Hamarosan körvonalazódott egy markáns férfiarc, rövidre nyírt fekete hajjal. Pimasz mosoly és kissé vad szemek néztek vissza rám. Kicsit gyönyörködtem benne, aztán néhány vonallal kétfülvű fazekat biggyesztettem a fejre, és az egészet ráraktam egy hóember törzsére. Nagyon elégedett voltam az alkotásommal.

Kintről hirtelen nagy hangzavar hallatszott be, aztán kivágódott az ajtó, és berobogott a nagyfőnök, én pedig a meglepetéstől néhány másodpercig nem bírtam magamhoz térni, csak ültem mereven a nagy íróasztalnál, a tekintélyt parancsoló főnöki székben, mint akit odaszegeztek, és némán néztem farkasszemet a szék tulajdonosával. Úgy láttam, a diri is hasonló állapotban van, mert ő sem bírt megszólalni, csak meresztette rám a szemét, mint valami kísértetre. Szerencsére csengett a telefon, és bejött a titkárnő egy fontos dokumentumot aláírni, így hát gyorsan leléphettem.

Lerohantam az alagsorba, és kinyitottam a szekrényt. Ó, a nagy büdös francba, a nagyon nagy büdös

francba, ismételtettem, és átkoztam a napot, amikor ide szerződtem takarítani. Összeszorítottam a számat, és előszedtem a cuccaimat. Minél hamarabb kívül akartam lenni, de nem volt szerencsém. A vörös hajú jött utánam, és közölte, hogy a főnök okvetlenül beszélni akar velem. Ki nem szarja le – gondoltam –, aztán kibontottam a hajamat, kirúszoltam az ajkamat, vállamra vettem a bundám, és előkelően felvonultam a lépcsőn.

Nem állítom, hogy nem volt gyomorgörccsöm, amikor bekopogtam a főnök ajtaján, de úgy tettem, mintha tökéletesen jól lennék.

– Mi a probléma? – kérdeztem, és figyeltem, ahogy a férfi ápolt ujjai között forgatja az íróasztalán felejtett alkotásomat.

– Ezt maga rajzolta? – érdeklődött.

– Inkább csak firkálgattam, – helyesbítettem.

– Fantasztikus! Tudja, még nem volt olyan takarítónőm, aki hóembert rajzolt volna, főleg olyat, amelyiknek az ábrázata tökéletesen hasonlít az enyémre.

– Ennek az lehet az oka, hogy eddig csak nyarat kedvelő és rövidlátó takarítónői voltak.

A férfi rám emelte a tekintetét, és úgy nézegetett, mint egy régészeti leletet, aztán megköszörülte a torkát.

– Végül is igaza volt, amikor azt mondta, hogy akkor fogom látni, amikor nem is remélem.

– Ebből is láthatja, hogy nem szoktam hazudni.

– Akkor mondja meg őszintén, mit keres maga itt, azzal a rengeteg tehetőségével?

– Havi alig valamit – világosítottam fel.

– Úgy értem, miért éppen itt vállalt takarítónői állást?

– Mert a közelében akartam lenni – mondtam, és halál komoly képet vágtam.

– Honnan tudta, hogy itt dolgozom?

– Követtem magát, és érdeklődtem.

– Azt észrevettem volna – mondta a férfi.

– Na, jó, akkor töredelmesen bevallom, hogy magándetektívet fogadtam fel, olyat, aki ért az álcázáshoz.

A főnök nevetett, tiszta szívből, egészségesen, én pedig kezdtem elveszíteni a talajt a lábam alól. Szerettem volna már otthon lenni, minél messzebb a diri pimaszul vonzó egyéniségétől.

– Elmehetek végre? – kérdeztem türelmetlenül.

– Azonnal, csak szeretném, ha dedikálná nekem a rajzát. Azzal átnyújtot-

ta az asztalon a tollát, és felém tolta a hóembert. Megfordítottam a lapocskát, és amíg ő telefonált, a következőket írtam a rajz hátlapjára: „Emlék a takarítónőtől”. Mire felocsúdott, már el is hagytam a helyiséget.

Rohantam, ahogy csak bírtam, hogy elkapjam a tizenkettes buszt, de elment az orrom előtt, így hát gyalog vágtam neki az útnak. A csizmám vékony talpa beeresztette a havat, és fázni kezdett a lábam. Rettenetesen szégyelltem, hogy elárultam magam a rajzzal. Ha tudtam volna, hogy ki a főnök, nem rajzoltam volna le, és főleg nem az irodájában. A pasi a kis karikatúrából nyilván leszűrte, hogy mélyen az agyamba és a szívembe véstem. Bele szerettem volna verni a fejemet az út menti fádba. Tudtam, hogy holnaptól nem megyek be többet dolgozni, és ettől egyszerre estem kétségbe és könnyebbültem meg.

Márton Károly

Jelentés

Arany Jánosnak

*Nem csonka a torony,
De lakat ajtaján,
Nincs miért kinyitni
Hívó és pap híján.*

*Toronyban a harang
Némaságot vállalt,
Amióta a kulcs
Nem nyitja a zárat.*

*Hej, de szépen kondult,
De teltek az évek,
Kihalt lett a falu,
Elmentek a vének.*

*Aki ide téved
Nem templomba járó;
Ócskavasat gyűjtő,
Alamizsnát váró.*

*Falu széléről is
Eltűnt már a tábla.
Nevenincs falu lett,
Kiírják-e: „Zárva”?!*

Farkas Árpádhoz

*Beálltál te is a sorba.
Arcodon fogunk-e jární?
Cipőfűzőárus hogy fog
Fűzőjére rátalálni?*

*Feltáru, ugye a szószék?
Jövő álmod tisztán látod?
És ottan is szíven ütnek
Az eltítkolt sóhajtások?*

*Ócsárolják sokan múltunk?
Szükség van a lármafára?
Ölbe tett kézzel szabad-e
Várni, várni a csodára?*

*Jeltelen nem lesz a sírod,
Odafönről majd csak látod,
Hogy színes vadvirágokat
Szór a természet-zarándok.*

Radnóti Miklóstra gondolva

*Nem volt egy kéz,
Ki megragadja:
Menetelést
Abba ne hagyja!*

*Mert elég, ha
Csak megbotlik,
Tarkóján már
Tátong egy lik...*

*Nem volt egy kéz...
Csak dörrenés.
Nem volt egy kéz...
Csak dörrenés.*

Kőrösi Csoma Sándorhoz

*Hosszú útra kellett menned
Megkeresni őseinket.
Vannak, akik el sem mennek,
Úgy felejtik őseiket.
Mondjad, Sándor, mit kell tenni?!
Mondjad, Sándor, mit kell tenni?!*

Fekete Károly színészbarátom emlékére

*Csúcstámadásod
Régen kiderült,
Félig sikerült,
Félig sikerült,
De jött a lejtő,
De jött a lejtő,
S kétségbeejtő
Szomorú hírek,
Szomorú hírek,
S nem sok időre
Barátok, hívek
Utolsó útra
A végső „csúcsra”
Sírva kísérték,
Sírva kísérték.*

Peer Krisztiánhoz

*Földed sivár,
Terméketlen,
Öntözgeted
„Vegyszerekkel”:
Bor, pálinka,
Akár sör is...
Horzsolódik
Itt-ott bőr is.
Ha nem tudnád,
Sokan vagyunk,
Hogy kimondjad
Az igazunk.*

Besenyődi Judit

Éjfél előtt

Azon a reggelen órákig ültem az íróasztalnál, és nem tudtam, az a meglepő, hogy végre elaludtam, vagy az, amit álmodtam. Néhány hete eladtam azt a lakást, amiben felnőttem. Azt hittem, az ember panellakásokhoz nem tud úgy kötődni, mint egy kertesház békéjéhez. Egy négyemeletes tömbházra hogyan is lehetne emléklakettet tenni, hogy „Itt töltötte élete legszebb éveit XY...”? A beton valahol olyan, mint az ólomkoporsó.

Egyik reggel láttam, hogy elvitték a régi parkettet. Nem gondoltam, hogy meghat majd, végül is nem költöztem messzire – csak ide szembe, talán azért, hogy szemmel tudjam tartani, mi marad az ember után. Ekkor értettem meg. Semmi, még a parkett sem, egy talpalatnyi föld sem, ahová kiléphet a világból. Valamiért az a régi faliszőnyeg jutott eszembe, ami gyerekkoromban az ágyam fölött fedte be a falat. Egy szarvas és egy üdő, havas táj. Abban az időben mindenkinek volt ilyen, általában szarvasos, de mindenképp állatos. Nagymamámnál például kártyázó disznó, farkas és róka. Előkerestem tehát az én szarvasaimat, és az ágyam fölé helyeztem. A régi szoba narancssárga volt. Ez most fehér. Így sokkal havasabbnak tűnik a táj.

Mióta tehát felszedték a parkettet, nem tudok aludni. Éjjel csak forgolodom és folyvást megébredek. Azon a hajnalon viszont álmodtam. Valamikor fél kettő és háromnegyed négy kö-

zött, és ébredés után kényszeresen meg akartam írni, de nem találtam a találó szavakat, mintha nem ezen a nyelven álmodtam volna. Kezdetnek leírtam, ami először eszembe jutott. Elvonatkoztatva érzéseimtől. Ezután az asszociációkat cetlikre gyűjtöttem, de semmi... Egy kép nem hagy nyugodni... Talán azért nehéz elmondani az álmokat, mert valahol a nyelviség, képiség és gondolatiság hármasságán jön létre. Mióta is próbálkozunk az intermedialitással? A szavak tehát alkalmatlanok, de csak így lehet.

Egy temetésen voltam. Egy nő temettek, aki én vagyok, de én se. A véréből vagyok, miközben semmi közöm hozzá. Egy erős, de nem létező kötelék, egy megfogalmazhatatlan rokonság. A kápolna eresze alatt álltam egy archaikus zsákfalu elhagyott temetőjében. Az ilyen zárt terek a generációk cseréje után már csak temetőnek jók. Csak azért jönnek erre az emberek, mert valami távoli rokonuk halt meg itt, és hogy megtudják a pap búcsúbeszédéből, hányan is vannak unokatestvérek. Ősz volt. Végignézttem a tömegen. Úgy tűnt, mintha a világon mindenki ott tolongott volna, miközben alig voltunk harmincan. Fiatal hölgy volt, vagy voltam, de sem anyja, sem apja nem volt soha, csak egy régen elhunyt férje. A pap ideges volt, nem éppen rutinos, de katonás mozdulatokkal sietett a sír felé. Zavart volt, szinte kétkedő.

Valamit sejtett, amit még én sem értettem igazán. Egy egyszerű gödör felett állt meg, öt lépésre a csalitostól, ami a határtól választotta el a temetőt. Az ég sötét volt, de nem úgy, mint éjszaka. A fagyos szél összekócolta a lelkész haját, szinte kislány volt így zavartan és rendezetlenül. Nem énekelt senki, a halott a sírban feküdt, testét semmi nem választotta el az anyaföldtől, belesimult, mintha maga is egy rög lenne, egy hófehér a sárgák között. Legalábbis a tömeg ezt hitte, de a pap, igen, egyedül ő átnézett a világ felett, keresztül a századokon és korokon, és tekintete megállt a kápolna eresze alatt a halotton. De mégsem a tekintete. Nem. A fű. A fű a gödör szélén, az a száraz meghajlottság. Azt nem lehet szavakba önteni...

Délutánba dőlt a Nap, mire felocsúdтам. Be kell mennem a kórházba. Az órák mindig öt perccel siet, hogy folyamatosan késésben érezzem magam, mert az élet praktikái nélkül is képesek vagyunk lekésni a nagy pillanatokat. Késésben voltam. Mostanában sokat járok be haldoklókhöz, ha időm van rá, főleg magányosokhoz, akiket nem látogat senki. Nekik jó, mert nincsenek egyedül, én pedig várom, hogy ihletet kapjak az íráshoz.

A sürgősségin az ügyeletes barátnőm igazított el. Egy hölgyhöz vitt be, aki ma érkezett. Senki nem tudja a pontos okát, egy eddig ismeretlen betegségben szenved, haldoklik. A harmincas évei elején lehet, mégis arca megviselt, sokatlátott, erős napsütéshez szokott, mégis hófehér. Alsó állkapcsa enyhén előrébb csúszott, mint a felső, szemöldöke sűrű, mégis rendezett. Tejszöke haja apró fürtökben keretezte arcát. Szeme mongoloid, orra kissé ormótlan,

de ezektől a szokatlan vonásoktól volt szép. A szobában émelyítő rózsaillesztés gomolygott.

– Isten hozott, leányom!

– Jó estét! Én leszek, aki itt marad önnel a...

– Tudom. Tegezed-e anyádat?

– Igen.

– Tegezz engem is.

Kicsit hezitáltam, majd újra megpróbáltam beszélgetni vele:

– Hogy vagy?

– Elfáradtam. Így a végén az ember szeret rejtelmes lenni, de azért elmond mindent. Hány óra van?

– Délután hat.

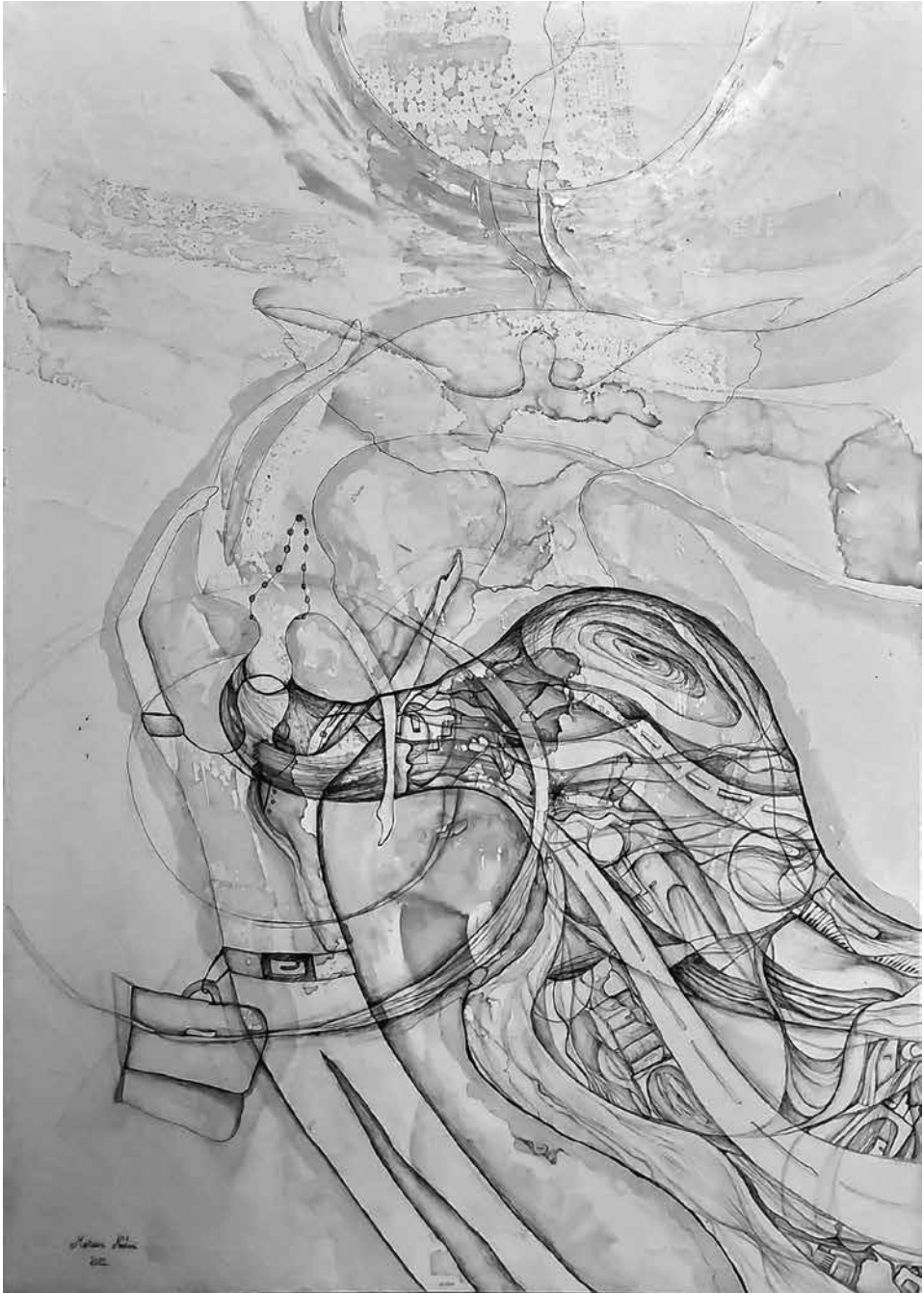
– Akkor elindulhatok. Hiszel Istenben?

– Nem járok templomba.

– Persze, ezért lehetsz most itt. Hallod? Nem szólnak a harangok. Elmentek Rómába.

Ekkor egy ápoló lépett be, és közölte, nincs elég hely az osztályon, fel kell szabadítani ezt az ágyat, ezért átviszik oda, ahol a koponyavizsgálatokat végzik. Azokban a termekben még van elég hely. Ez a harmadikon van. Felajánlottam, hogy majd én felviszem, de ahogy kiment a férfi, a beteg közölte: egyedül, segítség nélkül kell mennie.

A folyosókon nehezen és lassan haladtunk. Egy percre sem vettem le róla a szemem. Görnyedten haladt, mintha nagy súlyt cipelne, mégsem kapaszkodott meg semmiben. Csapzott haja koronaként tapadt fejére, fonatának koszorúja vadul szorította asszonyi fejét. Kétszer meginogott a lába, egyszer el is esett, de beértünk a terembe. Odabent ketten feküdtek. A középső ágy volt üres, arra feküdt fel. Ekkor jutott eszembe, hogy rápillantsak a

kórlapjára. A betegsége három nyelven volt felírva. A latin szöveget ismertem csak fel, de kiolvasni nem tudtam, így felakasztottam az ágya fölé.

Bal felől egy ráncok szántotta arcú, vénséges asszony feküdt. A középkorban könnyen ráfoghatták volna, hogy boszorkány. Nyakában egy hosszú, ezüstkígyó-nyakék tekergett. Ő szólalt meg először:

– Rég találkoztunk, Ráhel!

– Nem elég rég.

– Egykor a ligetben még szívesen fogyasztottad szavaimat, húgom – nevetett krákgoya a boszorkány. Az én betegem viszont csendes és nyugodt maradt. A jobb felől fekvő kelt a védelmére:

– Ne kísértsd! Kísértetted eleget!

Ezzel a két másik meghalt. Ez utóbbi békésen és csendben, Ráhel nézve. A másik viszont egy óriási síron túli sikollyal, mely oly mélyről jött, hogy egész teste és arca belefeketedett. Bőre kiszáradt, szinte pikkelyesnek tűnt az estébe forduló délután derengő színeiben. Egy percre megremegtem a látványtól, de hamar magamhoz tértem. Behívtam egy ápolót, aki letakarta és kivitte a testeket. Most is hallom a második ágy kerekének sziszegését. Hangját felerősítette a folyosó üressége, visszhangja kísértően csúszott vissza a világ réseibe.

– Még halálában is hátborzongató...

– Ne kárhoztasd, nem a te dolgod.

– Ki volt ő? Ismerted?

– Fontos munkát kapott egyszer, de nem tudta elvégezni, engem hívtak helyette. Ő nem tudta megbocsátani, ezért törbe csalt, hogy én is vétkeztek. Ezért nem vagyok rá méltó, hogy ma szenvedjek ki.

– Ráhelnek hívnak?

– Magyarul Emese – mondta, de ezt később sem értettem.

– Ha nem sértelek meg, miféle betegségben szenvedsz?

– A bűnben, nyomja az oldalbordámat. Különös betegség, nekem több van, mint másnak. Szomjas vagyok, tudnál... – és már nyújtottam is neki a poharat. Beleivott, de elfanyalodott. Biztosan már nem érzi az ízeket. Azért illedelmesen megköszönte.

– Hány óra?

– Kilenc múlt.

– Nemsokára bejön az orvos az utolsó gyógyszerrel. Ha meghalok, szeretném, hogy a tied legyen a köntösöm.

– Köszönöm.

Ezután sokáig hallgatott. Én sem szóltam, valamiért borzalmasan fájt a fejem. Úgy éreztem, bárhogy végződik is ez a nap, soha nem fogom tudni megírni. Végül megkérdeztem:

– Vannak gyerekeid?

– A gyermekeim, akiket én szültem, már régen meghaltak. Az egyiket a testvére ölte meg.

Mіндеzt megdöbbenő szilajsággal mondta ki, azt hiszem, az igazi anyák csak ilyen erősek. Nem haragszik, nem vádol. Tisztán és világosan látja a századokat és gyermekeit. De mélyen legbelül begyógyíthatatlan seb tátong.

– Szép életed volt?

– Örökké mentem, futottam valahová. Tovább! Tovább! – mondta mosolyogva.

– Bejártad a világot?

– Az örök időt kaptam ajándékba, de nem volt keserúségektől mentes. Vér és vihar mindenholnan elkergett. Sosem volt alattam szilárd a föld. Szörnyű álmok gyötörtek, az ősbűn bilincse és az önsanyargatás. Soha nem békéltem meg a világgal, sem magam-

mal, és most félek – bár nem mutathatom –, hogy úgy ítéltetem, ahogy magamat ítélem.

– És a férjed?

– Egyszer miattam lett beteg. Akkor megfogadtam, ha meghal, vagy megölöm magam, vagy apácának állok. Az első nem sikerült, ez utóbbit az egyház nem engedte, de azért sokat beszéltem Máriával. Csak ő érti. Azt hiszem, mindent elmondtam, amit tudnod kell. Megírhatod.

Ekkor nagyon meglepődtem, de amikor az ember csodát lát, nem mer kérdezni. Minden logikusnak és elkerülhetetlennek tűnik. Visszagondolva úgy beszélt, mintha a múlt században tanult volna olvasni. Szinte öröm volt hallgatni. Egyszer még mormolt valamit héberül arról, hogy nem méltó, ő nem... de nem értettem pontosan. Biztosan a láz miatt.

– Mennyi az idő?

– 11 óra múlt.

Nem sokkal éjfél előtt bejött egy orvos. Fehér köpenyének bélése vörös volt. Csendben megállt az ágy szélén. Megnézte a pulzusát, majd előkészített egy tűt. Ekkor a beteg ismét megkérdezte:

– Hány óra van?

– Mindjárt éjfél.

Az orvos beleszúrta a beteg oldalába a tűt. A sebből vér és víz folyt ki.

– Pontosán hány óra?

– Éjfél múlt két perccel.

– Akkor vége.

Amikor hazaértem, a két szarvas távolabb sétált egymástól. Az ünő a fa alatt feküdt, és egy hosszú, vékony csík választotta el a hímtől. Nem bírta a szög. Csak azt sajnálom, hogy nem tudom összevarrni. Most veszem csak észre, a szőnyegen éppen olyan a fű.

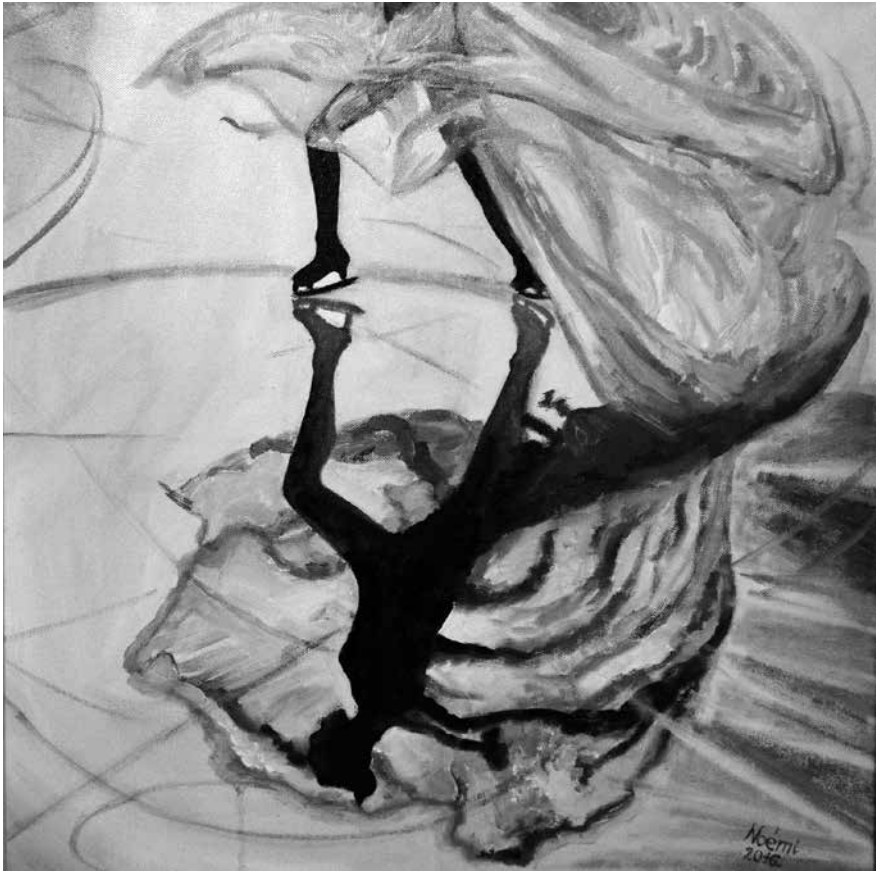
Muskátlik

Tavaszi volt, amikor az ablakban megjelent ez a kellemetlen társaság. Hatan vagy heten lehettek, folyton a párkányokon ültek, melyek csak annyira voltak magasan, hogy föl lehessen mászni rájuk, és éppen az emberek felett lehessen ellátni róluk. Innen hangzottak nap nap után a nagy szónoklatok, a lázító szövegek és a legszívigatabb prédikációk. Vesztemre pedig éppen ebben a lépcsőházban laktam.

Nagyon világos színekben pompáztak, valahol a vörös és a rózsaszín között. Annyira élénkek voltak, hogy már magukban felértek egy tiltakozással,

hát még ha meg is szólaltak. Márpedig nem bírtak nem megszólalni. A szószólójuk egy bizonyos Sándor volt, ezért mi elneveztük őket „Sanyiek”-nak.

Kezdetben lenyűgözött ez a társaság. Mindig tele voltak energiával, tűzzel, és életerősek voltak, mintha semmi sem szenvednének hiányt, pedig nem hinném, hogy dolgoztak valahol, hiszen szerény megfigyeléseim és a szomszédok szerint is egyfolytában ott ültek vagy épp feküdtek. Ekkor még komolytalannak, szinte performansznak tűnt az egész. Gondoltam, valami

sztrájkolók, csak nem értettem pontosan, mi ellen tüntetnek. Olyanoknak tűntek, mint a zsidók a pusztai vándorlás során, vagy mint az ég madarai. Amikor rájuk néztem, mindig az jutott eszembe, hogy milyen szerencsések, semmit nem kell tenniük, Isten ügyis gondoskodik róluk. Kivonultak a társadalomból, ezért lehet övék a világ. Titkon rajongtam értük.

Abban az időben rengeteget dolgoztam, szinte soha nem láttam a napot, mert reggel még túl korán volt ahhoz, hogy felkeljen, este pedig már nyugovóra tért, mire kiléptem a munkahelyemről a rengeteg papírral és adattal, amiket otthon mindig késő éjjelig tanulmányoztam, hogy másnap még ennél is produktívabb lehessenek, és persze reméltem, hogy észreveszi a főnököm, vagy kivételesnek tart ezért, és majd előléptet, de erről nem beszéltem neki, sőt senki nem tudta, hogy én mit csinálok éjjelente.

Mindig, amikor indultam vagy érkeztem, szándékosan úgy tettem, mintha nem találnám a kulcsom vagy nehézkesen menne a lépcsőzés (pedig csak három lépcsőfok vezetett az ajtóig), hogy hallhassam, miről folyik a diskurzus vagy a szónoklat. Titkon rajongtam a szabadságukért és a bátorságukért, hogy mindenki számára láthatók, hangjuk elkülönül a tömeg hangjától, hogy bármit kimondhatnak, és nem bünteti meg őket senki. Elkezdtem a munkaidő lejártával időben hazajönni, hogy többször láthassam őket, persze azzal, hogy nem túlóráztam, kevesebb lett a fizetésem, de nem bántam, ez volt az én lázadásom, így kicsit úgy éreztem, hogy közük tartozom. Néha eszembe is jutott, hogy megszólítsam őket, hogy elmondjam,

mit gondolok arról, amiről épp beszélnek, de aztán mindig az is eszembe jutott, hogy soha senkit nem láttam beszélni velük vagy hallgatni őket. Persze volt néhány kislány, akik néha ott játszottak, s fel-felugrottak, hogy elkapják a lábaikat, vagy néhány idős asszony, aki felemelte rájuk a tekintetét, de ezen kívül mintha senki nem látta vagy hallotta volna őket. Haragudtam is a világra, hogy nem veszik észre a körülöttük lévő világot. Volt, hogy úgy éreztem, szívesen megrángatnék mindenkit, aki jár az utcán, vagy kitennék egy nagy táblát, vagy csak egyszerűen mikrofonokat hoznék és hangszórókat, de féltem, hogy akkor Sanyiék megszólítanának, nekem pedig nem lenne merszem válaszolni, vagy egyszerűen elmennének.

Néma csodálatban teltek a napok, és én felvettem azt a szokásomat, hogy mindig volt nálam egy jegyzetfüzet, és mindig, amikor távolabb értem tőlük, megpróbáltam feljegyezni a szó- és mondatfoszlányokat, amiket kihallgattam. Néhány hét alatt szép kis listám lett, és persze megpróbáltam mindennek utánanézni. Olyanokat jegyeztem fel, mint: „übermens” (erről később megtudtam, hogy németül van, és így írják: Übermensch), meg „dehumanizáló gépezet” (erről nem találtam semmit egyetlen háztartási gépeket gyártó szaküzletben sem, biztosan csak gyárakban van ilyen), vagy „paradoxon” (erről a következőket találtam: *paradoxon* főnév -t, -ok, -ja (választékos, irodalmi nyelvben) 1. <Az ellentéttel (1b) rokon stílusesszövekként:> paradox (1), gyak. elméskedő állítás, tétel (pl. A nőknek gyengeségük az erejük. – Szünj meg, panaszz; ne háborogj, szív! Bűnöd csak egy volt: az erény. Arany János)

|| a. (ritka) Olyan tétel, állítás, amelyben nem csupán látszólagos, hanem valóságos önellentmondás van. (Pl. fából vaskarika) 2. Egymásnak ellentmondó tények, események együttléte. Gazdasági, történelmi paradoxon.) De kimondtak olyan szavakat is, amiket nem merek leírni vagy nem lenne ildomos.

Nyár végén azonban történt valami. Mivel már nem dolgoztam olyan keményen, nem is haladtam annyit egy hónap alatt, mint máskor, ezért eltanácsoltak, én pedig nem mertem megmondani, hogy igazából én eddig többet dolgoztam, mint mások, és hogy én csak hallani akarom a prófétáimat, akik észre sem vesznek, és azt sem mondtam el, hogy mióta nem túlórázok, álmodni is szoktam csupa különleges és szép dolgokról, mint a muskátlik.

Amikor az ablak alá értem, ezúttal megálltam. Azt hittem, hogy valamilyen feloldozást nyerhetek a munkanélküliség okozta súly alól az én szabad mestereimtől. A szónoklat valahogy így szólt:

– Az embert csak a munka éltetheti! Munka nélkül semmik vagyunk! Mindenkinek megvan a maga helye a társadalomban, és azok, akik nem akarnak ennek a részei lenni, nem értékesek a társadalom számára. Munkanélküliségük kudarcukból és

tehetségtelenségükből fakad. Hibás egyedek, rebutok csupán, a társadalom szemete az összes! Nincs szükségünk rájuk!

Nem értettem minden szavukat, csak azt éreztem, hogy tudják, ők tudják rólam, hogy gyáva vagyok, hogy nem a tehetségem miatt voltam ott, ahol, hanem csak keményen dolgoztam, nem sajnálva semmit, és egy percet sem éltem. Azt éreztem, meztelen szarvas vagyok előttük, látnak engem igazi valóságomban és pótolhatóságomban, hogy csak egy „Jedermann” vagyok, és ebből már sohasem fogok tudni kitörni, soha nem tartozhatok már közéjük. Egyik pillanatról a másikra meggyűlöltem őket. Kiáltani akartam, hogy hallgassanak el, hogy rendőrt hívok... de aztán sírva fakadtam, és csak a lépcsőházban mertem suttogva kimondani, hogy „sajnálom”.

A hideg beálltával valaki levágta a fejüket, és lecsupaszított torzóikat, csonkjaikat a lépcsőfordulóba helyezték. Én nem kerestem munkát, jön a tél, és már tudom, hogy nem vagyunk se zsidók, se madarak, de már nem tudok félni. Sokat olvasok, főleg filozófiát, a világ minden tájáról, még ázsiait is. Most nap nap után csak arra tudok gondolni, hogy egyszer el fog jönni a tavasz, és újra kikerülhetnek az ablakba a friss hajtások... szabad virágai ennek az elhagyott világnak.

A magyar szellemiség szobrása: Györfi Lajos

A Györfi család páratlan Magyarországon s talán Európában is: tagjai között öt szobrászművészt találunk. Györfi Sándort, Györfi Lajost, Vargáné Györfi Erzsébetet, Györfi Balázst és Györfi Ádámot.

A legidősebb fivér, Sándor választotta először a művészet, a szobrászat útját, vitte magával azt a természet- és hazaszeretetet, amely meghatározta gyermekkorát és elindította pályáját. Őt Lajos, a legkisebb testvér követte, akit Körmendi Lajos író a magyar szellemiség szobrásának nevezett, mert művei a klasszikus egyetemes művészet példáján keresztül jelenítik meg a magyar történelmet, irodalmat, a magyar szellemiséget. Köztéri alkotásainak száma megközelíti a 300-at. Nemcsak Magyarország városaiban és településein találkozhatunk munkáival, hanem a trianoni határokon túl is láthatja azokat a nagyközönség. Legutóbbi munkájának, Kölcsey szobrának az avatása Nagykarolyban komoly sajtóvisszhangot kapott, sajnálatos politikai mellézközzé vált.

– A természet volt a nagy játszótér és a végtelen pusztaság – kezdtük a gyökereknél a beszélgetést Györfi Lajos püspökladányi műtermében. – Apám csikósként több száz lóval foglalkozott a kunágotai csikótelepen. Kétéves voltam, amikor a szüleim Apaváráról ideköltöztek. Első emlékem – mikor pakoltunk át a kistanyáról a csikó-

telepre –, hogy ülünk a megrakott szénásszekér tetején, és hatalmas tűz van körülöttünk a tarlóégetés miatt. Négyen vagyunk testvérek: Sándor, Zsuzsa, Erzsike meg én. A tanítás idején a nagyszülőknél laktunk Karcagon, innen jártunk iskolába, de velem már nem bírtak, így második osztályos koromtól tanyasi kollégiumba kerültem. Csak hétvégén és az iskolai szünetekben mentem haza. Rajzból mindig kitűnő voltam. Körmendi Lajos volt az első, aki írt rólam. Dede Kálmán bácsi, a nevelőtanárom mutatott egy fényképet Lajosnak, rám bökött az ujjával, és azt mondta: „Nézzé meg ezt a gyereket, nem úgy áll, mint a többi! Ebből a gyerekből még lesz valaki!” Kálmán bácsi nagyon szeretett engem: ha kaptam egy hármast, adott egy zacskó cukrot, míg másoknak az ötösért járt egy szem. Eleven voltam, de tudta, ha akarok valamit, akkor én azt meg is csinálom. Egy kollégiumban meg kell tanulni, hogy ne kapjanak rád. Hiszen itt voltak verekedések. Meg kellett magad körül teremteni a rendet, de utána békén hagytak, és a magam ura voltam.

– *Hamar elindult a művészet vándorútján...*

– Az általános iskolában minden akartam lenni: asztalos, autószerelő, mikor mi volt a sláger. A fiúgyerek azonban vagy az apjára, vagy az idősebb testvéreire igyekszik hasonlítani. Rám akaratlanul is hatott Sándor,

A művész Borsos Miklós restaurálásra váró szobrával a ladányi műterem udvarán

és ez meghatározta a pályaválasztásomat. Jelentkeztem Budapestre, és felvettek a „kisképzőbe”. Ez volt a Képzőművészeti Főiskola előszobája. Először üvegyári rajzoló szakon kezdtem, mert arra gondoltam, ha elvégzem, elhelyezkedem az üvegyárban Berekfürdőn, de a második félévet már szobrász szakon folytattam. Itt a kollégiumban hasonszőrű gyerekekkel kerültem egy közösségbe. Hasonlóan vélekedtünk a művészetről és a világ dolgairól. 18 évesen, amikor 200 éves volt a gimnázium, közel tíz szobromat állították ki a Műcsarnokban az évfordulón. Háromszor felvételiztem a Képzőművészeti Főiskolára. Mind a háromszor a maximális 20 pontot értem el. Hátránynak bizonyult azonban, hogy édesapám nem volt párttag, és volt, aki felemlgette, hogy egy családból két szobrász nem lehet. Nem lett igaz! Harmadik nekifutásra felvettek. Talán azért, mert a jó Isten azt akarta, hogy Borsos Miklós legyen a meste-

rem. Egyetemes szellemű humanista, aki sohasem nyúlt bele a munkánkba. Tőle kaptunk betekintést az európai kultúrába. Nem erőltette ránk a művészetét, így én is megmaradhattam ízig-vérig figurális szobrásznak. Ha megmintázok valakit, és rendben vannak az arányok, az még nem szobor. Csak akkor válik azzá, ha belső sugárzása van. A formák belülről feszülnek. Olyan legyen a tekintete, hogyha hátról szemléled a fejét, akkor is lásd, merre néz. Az én szobraimról azt mondta Jókai Anna, akinek a Magyar Örökség-díjat köszönhetem, hogy a „tekintetük az embert sugározza”.

– *Hogyan került Püspökladányba?*

– Másodéves voltam, amikor öntöttem egy bronz portrét Karcagon, Sándor pedig éppen akkor készített egy püspökladányi általános iskolának Petőfi-domborművet. A település tanácselnöke, Matolcsi Lajos jött meg szemlélni a bátyám munkáját, tőlem pedig azt kérdezte, nincs-e kedvem le-

telepedni ott, mert szívesen biztosítana részemre egy műtermes lakást. Az utolsó két évben még ösztöndíjat is fizettek. 1985-ben költöztünk Püspökladányba a lengyel feleségemmel, mert már megtaláltak apróbb munkák, és azóta is itt élünk. A két fiunk, Lali és Ádám is itt nőttek fel. Húséges típus vagyok, itt ragadtam. Prokai Gábor művészettörténész szerint én lettem a hajdúk képfaragója; Hajdú-Bihar vármegyében talán nincs is olyan település, ahol ne lenne valamilyen munkám.

– *Nemcsak szívesen alkot, de nem zárkózik el a kiállításoktól sem...*

– Minden kiállítás összegzése az addig meg tett útnak. Az egyik legemlékezetesebb Firenzében volt, a másik Dániában... Magyarországon, az Alföldön sok településen volt tárlatom, volt, ahol több is. A kisújszállási azért

A nagykarolyi Kölcsey-szoborkompozíció

lett a legmaradandóbb, mert Ratkó József írt előszót a katalógusomba, és ő is nyitotta meg a kiállítást. Szerettem a költészetét, és becsültem a helytállását. De emlékezetesek voltak azok a tárlatok is, amiket Körmendi Lajos nyitott meg. Ő írt rólam először, és az utolsó nagy beszélgetésem is az életpályámról az ő tollából való. A kiállítás egy meghitt találkozás a közönséggel. Talán ennek is köszönhető, hogy minden tárlat után előbb vagy utóbb szobrot is avattunk a településeken, ahová meghívtak.

– *Nagyon sok lovas szobor fűződik a nevéhez.*

– Az első lovas szobromat Püspökladányban állítottuk fel a 1848–49-es szabadságharc emlékére. Azóta 11 ilyen 5/4-es nagyságú lovas szobrom áll a Kárpát-medencében, a kisebbeket nem számítom bele. A Berettyóújfaluban álló *Kádár vitéz* nemcsak finanszírozási gondok miatt készült el később a vártnál, hanem közben felállítottuk Párkányban (Szlovákia) Jan Sobieski lovas szobrát is. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem tudósai megvizsgálták és összehasonlították a világon lévő közel 1000 művészeti alkotást, és ezt a munkámat a helyes loábrázolás példajaként említik. Ezt a látásmódot apámnak köszönhetem. Ezt a nemes állatot én nem úgy készítem, mint aki állatkertben lát lovat. Fiatalon én is sokat lovagoltam, és ha formázok, mindig az egyensúlyt keresem mind a lóban, mind a rajta ülő figurában. A beregszászi Rákóczi-szobrot közösen készítettük Ádám fiammal. Úgyes keze van, de nem csoda, hiszen hároméves korától mindig itt volt a műteremben.

– *Melyik szobra volt az első a „szomszédban”?*

Györfi Lajos és Györfi Ádám

– A Hagymássy Katáé, Bocskai feleségéé volt az első szobrom a Partiumban. A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat ajánlotta fel Mezőtelegdnek, ahol 1604-ben elhunyt és nyugszik. Furcsa, de nem volt róla ábrázolás. Kellett keresnem egy bihari arcot. Úgy véltem, hogy „erősebb” hölgyet kell megmintáznom, olyat, akinek már volt egy gyermeke, amikor Bocskai István elvette. Belemerültem a különböző kultúrákba, és így találtam rá Tiziano *La bella* című festményére. Gondoltam, ő lesz az! Amikor először megformáltam, talán túl merészre sikeredett. Igaz, volt a nyakában egy Bocskai-medál, de a nyári ruházatából kivillant a válla. A falu lelkésze is kérte, igazítsak egy kicsit a vállán. Megtettem. Fogtam egy marék agyagot, és máris szolidabbnak tűnt rajta a ruha. Szeretem ezt a szobrot. Most is van egy öntvény a műteremben, és egy gipszmásolat elkerült Nagykerékibe.

– Az áprilisi nagykárolyi szoboravatásnak nagy visszhangja volt, honnan jött az ötlet, hogy Kölcseyt mintázza meg?

– Sárrétudvariban él Lendvai Csaba állatorvos, aki Nagykároly szülötte, ő indította el ezt a folyamatot, hogy legyen a *Himnusz* írójának szobra a szülővárosában, és állami segítséggel meg is valósulhatott a projekt. A köztársasági elnök asszony avatta fel a magyar költészet napján, április 11-én. Mi ott nem nagyon érzékeltek a hangoskodást. Nem volt ez számomra újdonság. Már több környező országban állítottak fel munkámat. Szerintem a román identitásnál bonyolultabb a szlovák. Ott két nagy szobrom is van, és egyiknek sem volt zökkenőmentes a felállítása. Amikor Rimaszombatban Izsó Petőfi-szobrát újraállítottuk, akkor találtam ki, hogy nem készíték feliratot, csak a költő saját kezű aláírását jelenítem meg, az meg elég furcsán mutatott

A szerző első felvétele Györfi Lajosról Püspökladányban (1994)

volna más nyelven. Kölcsey *Himnusza* nemzeti imánk, de mindig az motoszkált bennem, hogy istenigazából Erkel tette nagygyá. Ezért szerettem volna valamilyen formában megjeleníteni a kompozícióban. A papiruszra nem engedték felírni a *Himnuszt*, így csak a harmadik sora került fel, hogy „Nyújts feléje védő kart...”. Ez kéziratban van, de bronzba írva. A kottája is ott lett a kompozícióban kőbe vésve, de itt is csak csonkán, a harmadik sortól, bár itt a Himnusz szó ellen nem emeltek kifogást. A kőobeliszk túloldalán hagytam helyet egy kétnyelvű táblának, aminek meg is volt a fordítása is, de aztán visz-

szavonták azt a szöveget, egy kis andezitkövet tettek helyette románul és magyarul, hogy ki támogatta a szobor felállítását. Nem tudom, hol tart most a dolog, de a szobrot felavattuk. Érdekes, hogy nekünk ott fel sem tűnt az ártó szándék. Hallottuk, hogy zajonganak, de a magyarok énekeltek, és olyan szépen, hogy megszelídült benne a hangos kolompszó, mint a Sinka-versben: „Aludj, hazám, Bihar. Tájad mezőivel / birkózik az este és a szállongó por. / A nyáj hazaballag. Most látom utólszor, / amint távolodik síró csengőivel...”

Kocsis Csaba

Nótáros Lajos

Huszonöt haiku

Ha

*Nem gond a válasz
Nézz jól utána, lehet
Nem is volt kérdés*

Okos

*Amint nem érzed
De már kezded megérteni
Akkor van vége*

Gyermeteg

*Ha elmondanám
Kinevetnének, ha nem
Elsírnám magam*

Félni

*Gyermekkoromban
Az üres mindenségtől
Most a semmitől*

Ózike

*Libbent az útra
Fékeztem, kikerültem
Utánam nézett*

Szüret

*Harmatos fürtön
Fényesen tollászkodva
Cinke csipeget*

Kompót

*Tegyük el a mát
A semmiben, mely ránk vár
Egyszer még jó lesz*

Azonosság

*Távolról látvány
Közletről részlet, amúgy
Felfoghatatlan*

Ökumené

*Halottak pedig
Nincsenek, élnek köztünk
Bennünk, helyettünk*

Ergo sum

*Amikor egyszer
Semmi sem jut eszembe
Végig gondolom*

Október idusán

*Ha így maradna
Lágy fényben halk lebegés
Mint az öröklét*

A végén

*Felsejlik a lét
Mutatva mindazt, ami
Hiábavaló*

Értünk

*Amint megérted
Hogy nincs mit megérteni
Már mindent értesz*

Alany és állítmány

*Úgy önmagában
Jelzők nélkül, a világ
Kimondhatatlan*

Déjá vu

*Ahogy ránéztem
Egy szempár bámult vissza
Egyedül voltam*

Nyárikert

*Egész jó a film
Szóla Péter az Úrnak
A felhő szélén*

Forradalom

*Nincs múlt, se jövő
Megáll az idő, marad
A most vagy soha*

Már minálunk, babám

*Hó nélkül a tél
Mint a leszerelt hinta
Nem túl sokat ér*

Darvak

*Lebegő ékben
Felhők szikrázó szélén
Szállnak a Napba*

Konszenzus

*Én nem is szólok
Te már érted, ő legyint
Kezdhettek újra*

Téli reggel

*Észre sem veszed
Ahogy kibomlik némán
A sötétségből*

Influenzaker

*Ürességemet
Ha lefényképezhetném
Virális lenne*

Színész

*Az a hepiend
Amikor utolsóként
Szólít a tapsrend*

Szörnyű

*Ma reggel senki
Sem találta féreggé
Változva magát*

Kezdetben volt

*Az Ige. Aztán
A szavak létrehozták
A kimondhatatlant*

Goron Sándor

William Shakespeare szonettjeinek újabb magyar fordítása

Merész vállalkozásnak tekinthető Szilágyi Ferenc Hubart évszám és kiadó nélkül megjelentetett fordításkötete (*Szonettek*), amely William Shakespeare szonettjeinek újabb magyar fordítását tartalmazza.

A szonettek – akárcsak az angol bárd más művei – a magyar Shakespeare-fordítási tradíciót gazdagítják, és ma már többféle változatban olvashatók magyarul Szász Károly és Győri Vilmos (1880), Ferenczi Zoltán (1916), Szabó Lőrinc (1921, 1948),¹ Pákozdy Ferenc (1943), Keszthelyi Zoltán (1943, 1959),² Justus Pál (1956), Csillag Tibor (1994) és Jánosházy György (2005) tolmácsolásában.³ Ezek közül a magyar olvasók körében a legismertebb Szabó Lőrinc immár klasszikussá vált fordításkötete (*Szonettek*).

Köztudott, hogy a műfordítások sohasem helyezhetők az eredeti műalkotással egy szintre, ugyanis a nyelvi és formai különbségek lehetetlenné teszik

azt, hogy minden ugyanúgy jusson kifejezésre a célnyelvi szövegben, akárcsak a forrásnyelvben. Ez a másodlagos jelleg azt jelenti, hogy a fordításhoz fordításként kell viszonyulni, vagyis a lefordított mű csak megközelítőleg lesz hasonló az eredetihez, ugyanakkor sok esetben a fordító kompetenciáján és döntésén múlik, hogy mit sikerül megőriznie fordításváltozatában a forrásnyelvi szövegből, és mit áldoz fel belőle.

Szilágyi Ferenc Hubart szonettfordításait olvasva a legszembeütőbb a formai kidolgozottság, amellyel a fordító célnyelven érzékelteti Shakespeare jambusait. A shakespeare-i szonettforma célnyelvi ritmusát természetes könnyedséggel valósítja meg, igazodva az eredetiben szereplő *abab cdcd efef gg* rímtechnikához. Minderre már a legelső – a szépséget örök értéként meglevenítő – szonettben felfigyelhetünk:

Ki szépet alkot, mindig szebbre vágyik,
U - | U - | - - | - - | U - | U
e szürkeséget ékesíteni még,
U - | U - | U - | U - | U -
ha eljutunk a végső számadásig,
U - | U - | U - | - - | U - | -
vigyáz tovább az ifjú nemzedék.
U - | U - | U - | - - | U -

1 Az 1948-as kiadás átjavított, újr fordított szonetteket tartalmaz.

2 Az 1959-es kiadás javított fordításokat tartalmaz.

3 Jánosházy György csak 77 szonettet fordított le Shakespeare-től.

Ne szórd ma szét a lét ezernyi kincsét,
 U - |U - |U - |U - |U - | -
 a rőzselángra önmagad ne vesd,
 U - |U - |U - |U - |U -
 botor ficsúr, ki sárba gyöngyöt hint szét,
 U - |U - |U - |U - | - - | -
 ki készakarva végzetére les.
 U - |U - |U - |U - |U -
 Világ reménye, ó, te zsenge ág,
 U - |U - |U - |U - |U -
 tavaszra várva gyűjts elég erőt,
 U - |U - |U - |U - |U -
 de bimbájába fúl az ifjúság,
 U - |U - |U - |U - | - -
 ha tékozolva ég idő előtt.
 U - |U - |U - |U - |U -

Szerényen élj, a szépre úgy vigyázva,
 U - |U - |U - |U - |U - |U
 a nagyvilág ne dőljön érte gyászba!
 U - |U - |U - |U - |U - |U

A fordításkötet kitűnő szonetteket tartalmaz. Még a kevésbé sikerült fordításokban is sokkal több a jó fordítói megoldások száma, mintsem a ritmus- és rímkényszer szülte, vitatható vagy kevésbé elfogadható fordítói próbálkozások.

A 18. szonett az emberi szépség dicsérete, amelyet az elmúlás fenyeget: *Shall I compare thee to a summer's day? / Thou art more lovely and more temperate. / Rough winds do shake the darling buds of May, / And summer's lease hath all too short a date.* A fordítónak sikerül az eredetihez hasonló expresszivitással érzékeltetnie Shakespeare gyönyörű sorait. Forma és tartalom tökéletes összhanggá olvad: *A nyári napnak földi mása vagy? / Az alkatod ma kedves és szelíd. / A szél, ha zsenge májust verve hagy, / rövid nyarunkon semmi nem segít.*

A 42. szonett a féltékenység verse. Egy szerelmi háromszög táru elénk

benne, amely a költő, barátja és egy hölgy között jött létre, ám a megsokkottól eltérő módon itt a lírai én nem hölgyére, hanem a barátjára féltékeny: *That thou hast her, it is not all my grief, / And yet it may be said I loved her dearly; / That she hath thee is of my wailing chief, / A loss in love that touches me more nearly.* A kínzó érzelemnek ez az őszinte megvallása a célnyelvi szövegben is kifejezésre jut anélkül, hogy érződne rajta, hogy fordítást olvasunk: *Hogy ő tied, kisebbik bánatom, / pedig rajongva mindig is szerettem, / de hogy te már övé vagy, fáj nagyon, / szívembe áll a tör, ez ám a vesztem!*

A 91. szonettben a szerelem olyan értéként jelenítődik meg, amely fellette áll a főúri gazdagságnak: *Thy love is better than high birth to me, / Richer than wealth, prouder than garments' cost, / Of more delight than hawks or horses be, / And having thee of all men's pride I boast.* A fordítás szinte híven jeleníti meg célnyelven az angol szövegben kifejezett lírai vallomást, a különbség csak annyi, hogy az eredetiben *sólymok* szerepelnek, itt viszont a ritmus megtartása miatt a *vadászskutya* lexéma került a célnyelvi szövegváltozatba: *A rangnál többet ér nekem szerelmed, / magam divatra, kincsre nem töröm, / lovat, vadászskutyát a vágyam elvet, / ha itt vagy énvelem, tömény öröm!*

Szilágyi Ferenc Hubartnak figyelemre méltó, egyéni fordítói megoldásai vannak. Igyekszik tartalom és forma összhangját egy szép, kifejező nyelvezeten megteremteni. A formai elvárásokhoz való igazodás azonban tartalmi pontatlanságokat eredményez. Ennek lehetünk tanúi a 4. szonett záró soraiban, ahol arról van szó, hogy a rejtett szépség csak akkor marad fenn,

WILLIAM SHAKESPEARE
SZONETTEK

FORDÍTOTTA
SZILÁGYI FERENC HUBART

ha ismert volt, máskülönben sírba száll
azzal, akihez tartozott:

*Thy unused beauty must be tombed with
thee,*

Which usèd, lives thèexecutor to be.

Együtt merültök el, mint ócska dogma,
örökbe adva, napja felragyogna!

A fordításban a *mint ócska dogma* hasonlat betoldása és a *napja felragyogna* szintagmának az alkalmazása rímkényszer eredménye. A problémát itt nem feltétlenül az eredetitől való eltérés okozza, hanem az, hogy a két sor értelmi zavart eredményez, amelyet a *napja felragyogna* szintagma okoz, ugyanis az egyeztetés hiánya (*napotok felragyogna*) miatt ez inkább a hasonlathoz (*mint ócska dogma*) kapcsolódik, és nem a szépség megtestesítőjéhez. Az ilyen jellegű, értelmi zavart okozó megoldás akkor is feltűnik az olvasónak,

ha nem hasonlítja össze a fordítást az eredetivel. Talán észszerűbb lett volna olyan megoldást választani, amellyel ez elkerülhető lett volna, pl. *Vele merülsz majd el, mint ócska dogma / az öröklétebe, s napod felragyogna.*

Előfordul, hogy az egyik fordítói megoldás nincsen összhangban a másikkal, de az eredetivel sem. Erre találunk példákat a 10. szonett átültetésében. Az angol szöveg szerint a lírai én változásra szólítja fel barátját, hiszen a szerelem nemesebb elbánást érdemel a gyűlöletnél, ezért az szükséges, hogy a versben megszólított – megjelenéséhez hasonlóan – bájos, kedves és jószívű legyen: *O, change thy thought, that I may change my mind! / Shall hate be fairer lodged than gentle love? / Be as thy presence is, gracious and kind, / Or to thyself at least kind-hearted prove.* A fordításban két kevésbé szerencsés megoldást találunk. Az egyik a szerelem összekapcsolása a düh fogalmával a gyűlölet helyett, a másik pedig a bájosság, a kedvesség és jószívűség redukálása egyszerűre, ám mégis nagyszerűre: *De válts, s barátod lelke lesz veled! / Szeretni áldozat, de jó e düh? / Szelíd legyél, no és a zsánered: / magadhoz egyszerű, de nagyszerű.*

Shakespeare szonettjei bővelkednek költői képekben. Ezek célnyelvi érzékeltetését sok esetben a ritmus- és rímkényszer, valamint a másképpen fordítás elve határozza meg. Érdemes néhány fordítói megoldást összevetni a Szabó Lőrincével: pl. *winter's ragged hand* (6), *a tél keze* (Szilágyi), *rongyoskezü tél* (Szabó Lőrinc); *Time's scythe* (12) nem jelenítődik meg a fordításban, *kaszás kor* (Szabó Lőrinc); *Time's best jewel* (65) nem jelenítődik meg a fordításban, *az idő kincse* (Szabó

Lőrinc); *roses of shadow* (67) *árnyvilág* (Szilágyi), *árny-rózsa* (Szabó Lőrinc); *sweet love* (93) *szerelmi tűz* (Szilágyi), *édes szerelem* (Szabó Lőrinc).

A fordításkötetben találunk szép, érzékletes megoldásokat is. Ilyen a 95. szonett hasonlata: *like a canker in the fragrant rose* (*akár a féreg rózsaszirmokon*), vagy a 97. szonett metaforája: *the pleasure of the fleeting year* (*elfutó időnek kincse*), bár egyik sem teljesen pontos célnyelvi változata az eredetinek, mert a hasonlatból kimaradt a *fragrant* 'illatos' jelző, a metaforában pedig a *pleasure* lexéma 'örömet' és nem 'kincset' jelent.

A forrásnyelvi szövegben szereplő költői képek általánosító megjelenítése vagy mellőzése stilisztikai veszteséget okoz az eredetihez képest. Talán ezért is él néha a kompenzálás lehetőségével a fordító, amikor alliterációkkal díszíti célnyelvi szövegét az eredetitől eltérő módon, mint például a 6. szonett utolsó sorában: (*ne fenje féрге rád fogát alant*), vagy a 7. szonett első sorában (*Mikor napunk lobogni lángra gyúl*). Az efféle megoldásokkal a célnyelvi szöveg sokkal expresszívebbé válik az eredetihez képest.

A költői képek mellett Shakespeare gyakran játszik az azonos alakú szavak jelentéseivel, amelyeket lehetetlen érzékeltetni a fordításban. Erre találunk nyelvi példát a 135. és a 136. szonettben, ahol Shakespeare keresztnevének becéző alakjával (*Will*) és ennek homonim köznévi jelentéseivel (*will* 'ohaj, testi vágy, férfi, illetve női nemi szerv') játszik. A szexuális vágy,

illetve aktus szójáték általi megjelenítése nem szerepel a fordításokban, hiszen ez egy olyan lefordíthatatlan jelentéstöbbletet eredményez, amelyet lehetetlen célnyelven megvalósítani. Szabó Lőrincnek is csupán a szójátékjellegét sikerült némiképp érvényesítenie a költő becenevének (*Willy*) és a *villi* magyar lexémának az egybejátszásával.

Az újrafordítások háttérében általában valamilyen fordítási problémának (nyelvi, prozódiai, stílusbeli) a korrigálása áll, vagy egyszerűen egyéni kihívásból jönnek létre. Ebben az esetben inkább az utóbbiról van szó, hiszen Szilágyi Ferenc Hubart fordításkötete nyelvezet és stílus tekintetében inkább a 19. század végének és a 20. század elejének irodalmi ízlésvilágához, formailag pedig a Vörösmarty-féle néha túlzottan is jambusdominált retorizáltsághoz kötődik, mintsem az újrafordítási tendencia által közismert szemlélethez, amely a tájnyelvi (pl. *tócsolódik*) és régies stílushatású (pl. *élv, negédes, malasztos, balga, kies*) elemek helyett mai nyelvezet alkalmazását várja el a fordítóktól.

Szilágyi Ferenc Hubart az általa oly kedvelt stiláris jegyekkel kívánta érzékeltetni a kortárs olvasóknak a shakespeare-i szonettvilág archaikus jellegét, és mivel köztudott, hogy minden fordítás értelmezés is egyben, ennek megfelelően kötete egy újabb értelmezési lehetőséggel gazdagította a Shakespeare-fordítási tradíciót. Munkája mindenképpen dicséretet érdemel.

Nyitott szemmel, nyitott szívvel

Kóricálások a lélek labirintusában, belső utak fölfedezése. A lélek útja, a szerelem útja, a zene útja. Rácsodálkozások a természet adta megannyi szépségre. **Marian Noémi Éva** *Belső tükröződések* című egyéni kiállítása május végén nyílt meg a nagyváradi Tibor Ernő Galériában (TEG), és június közepéig lehetett megszemlélni a képzőművészeti munkákat. A fiatal művész, rajztanár tárlatán láthattunk többféle stílusú és különféle technikával készült kreációkat: festményeket és grafikákat, figuratív és nonfiguratív alkotásokat, absztraktokat, expresszionista képeket, tájképeket, portrékat.

Marian Noémi Éva képzőművész, művészetpedagógus három éve tagja a TEG alkotói csoportjának, és jó néhány bel- és külföldi csoportos tárlaton vett már részt. Első egyéni tárlata Margittán volt 2008-ban, most pedig a Kanonok sori galériában láthattunk válogatást régebbi és újabb munkáiból.

A vernisszázson Mierluțiu Emília rajztanár, a Tibor Ernő Galéria alkotói csapatának egyik képviselője méltatta volt tanítóképzős diákja, Marian Noémi Éva önálló kiállításának anyagát. Mint mondta: e tárlat egyfajta bemutatkozás és kitárulkozás mind a TEG közössége, mind a közönség felé, ami nem könnyű feladat. Marian Noémi Éva a váradi Iosif Vulcan Főgimnáziumban érettségizett. Felsőfokú tanulmányait a Nagyváradi Egyetemen végezte: mű-

vészetpedagógia szakon alapképzésben részesült 2003–2007 között, szobrászat és művészetterápia szakon pedig mesterképzésben 2009–2011 között. Rajztanárként dolgozik több Bihar megyei iskolában, lelkesen foglalkozik tanítványaival.

A tárlat sokrétű anyaga betekintést enged az alkotó lelkivilágába, rálátást nyújt a művészé válás állomásaira. „Alkotásai álmokat, víziókat, gondolatokat, érzelmeket fejeznek ki a képzőművészet sajátos nyelvével. Befogadásukra nemcsak nyitott szem kell, hanem nyitott szív is. A vásznanon légius alakok jelennek meg szellemsze-

rű, képlékeny átváltozásban, folyamatos mozgásban, vagy erőteljes formák, amelyek belső feszültségről vallanak. Kifinomult, érzékeny szürkék, sejtelmes sárgák, piros és fekete-fehér kontraszthatások segítségével közvetíti az érzelmeket. A síkszerű, dekoratív jellegű, kifejező felületek mellett jelen van a plasztikus festékfelvitel is, mely segíti a formák és a tájak térbeli érzékelését, fogalmazott Mierluțiu Emília.

A kiállított alkotások nem csupán a legutóbbi év „termései”, hiszen még az egyetemi esztendőik idején készült munkák közül is bekerült néhány a mostani kollektívba. Különböző módon keresgéli, melyik stílus is áll hozzá legközelebb. Talán kicsit jobban hajlik az absztrakt felé, de a szimbólumokat, különféle formákat is kedveli, és szereti a színekkel való játékot.

Marian Noémi Éva megfogalmazása szerint: „Az Istenbe vetett hit fontos az életemben, általa jobban meglátom a világot. Így vannak olyan munkáim, amelyek a hitet tükrözik különböző vallási témákban. A zene szeretete már kicsi koromtól létezik az életemben és elkísér. Énekelek az egyik gyülekezet kórusában, továbbá megtanultam gitározni, így ez a jelkép is visszaköszön az

alkotásaimban. A zongora pedig olyan szimbolikus elem, ami a szeretet szimfóniáját adja számomra az élet szürke napjaiban. Mivel nem játszom zongorán, e motívumot a színek »hangjai« által tudom felhasználni, megjeleníteni a munkáimban. Általában modern keresztyén zenéket és nyugodtabb dallamokat szoktam hallgatni, amik megihletnek vagy a hangulatomhoz illenek. Egy másik kedvenc téma, ami szintén nagyon foglalkoztat, és mindig visszatér az alkotás során: a férfi-nő kapcsolat. Általában sejtelmes, szinte folyékony alakokban jelennek meg e figurák a képeimen különböző környezetekbe és életszakaszokba helyezve. Grafikai vázlatok után készítem el a munkáim nagy részét, de van, amikor spontán módon alakulnak a kompozíciós rajzaim is. És amit még nagyon szeretek mind festészetben, mind pedig rajzban: az absztrakt világ megalkotása. Kompozíciós formák által beszélek a belső világomról, amit nem mindenki ért meg és lát meg.”

Persze a régi kedves témák mellett még sok új út, új fölfedezés, új képzeletbeli világ vár az alkotóra.

Tóth Hajnal

Schubart, a bebörtönzött zenekritikus

Nem elírás, mert nem a szerény bécsi dalköltő zseniről, Franz Schubertől lesz szó. Alanyunk Christian Friedrich Daniel Schubart (1739–1791) német zenekritikus, orgonista, költő, zeneszerző, autodidakta esztéta, a XVIII. század második felének ellentmondásos alakja, ki sokszor rendkívül tisztán látó szakíró volt, máskor önmagának is ellentmondóan naiv, mindenestre saját kárára szókimondó, az arisztokráta és egyházi hierarchia, az abszolutizmus ellenlábasa, ráadásul közéleti kicsapongásai miatti társadalmi megítélésében sok kortársa által többnyire csak igen egyoldalúan dekadensnek látott figura.

Schubart ugyanabban az évben halt meg, mint Wolfgang Amadeus Mozart (két hónappal előbb), s kortársa volt Joseph Haydnnak is (talán a fiatal Beethovenról is hallhatott), de korabeli földrajzi helyhez kötöttségéből, viszonylag provinciális mozgásteréből adódóan nem volt alkalma mélyrehatóbban ismerni e vele párhuzamosan élt óriásokat, akik pedig nagyjából ugyanazokban az esztétikai elvekben hittek, mint ő. Azonban nagyra tartotta az elődök közül J. S. Bachot, Telemant és a részben vele kortárs – az ún. *Empfindsamer Stil* (igazi, természetes érzések kifejező-

je) kultiválóját – weimari-hamburgi Carl Philipp Emanuel Bachot. Abban a német földrajzi szórásban viszont (a jelenlegi Baden-Württemberg tartomány és szűkebb környéke), ahol élt és mozgott, tisztában volt a korszak minden művészeti mozzanatával, a zenei előadói gyakorlattal, a rezidens és vendég zenészek minden társadalmi háttérével, megítélésével, de még a korabeli honoráriumokkal is, a művészetnek az arisztokráciától és a sokszor híg közízléstől való állandó függésével. Szélmalomharcot vívott egy új, általa népinek vélt (mai szemléletben inkább populáris) gyökerekre támaszkodó német nemzeti zenei stílus megszületéséért az olasz opera erős ellenszelében, bár a *Singspiel* műfajában nem kifejezetten tartotta üdvözlendőnek a lehetséges német opera jövőjét. Ellentmondás itt, hogy ő maga operettet – *Die glücklichen Reisenden* – és melodramát is írt – *Evas Klage bei des Messias Tod*. Üdvözölte az amerikai függetlenségi háborút és a francia forradalmat.

Szabadszájú, társadalmi hierarchiát nem tisztelő írásai miatt a már emlegetett német arisztokrácia és az egyház (főként a katolikus) levakarhatatlanul gyűlölte, egy litánia-paródiája után blaszfémiával is vádolták, de kicsa-

pongó társadalmi élete, a bor és a nők társaságának gyakori keresése sem vetett jobb fényt rá. Ezek következménye, hogy több német városból is sorra kitiltották, száműzték (Ludwigsburg, Augsburg), később Ulmban elítélték, és tíz esztendőre börtönbe is zárták (1777–87, Hohenasperg). Mivel a börtönben jobbára írni sem hagyták, zenetörténeti, esztétikai fejtegetéseit, gondolatait, verseit a legenda szerint tollba mondta egy rabtársának a cellafalon keresztül, egy lyukon át. Ezeket az írásokat később fia, Ludwig rendezte sajtó alá, így látott napvilágot például az *Ideen zu einer Ästhetik der Tonkunst* (1806). A börtön rendkívül megtörte lelki és fizikai egészségét, a nyirkos, penészes levegő nemcsak tüdejében, de a fennmaradt írásaiban is kárt tett, a megpenészedett, elázott, elmosódott kéziratok nagy részét a fia mentette ki később, és javította, rekonstruálta, adta ki apja jegyzeteit gyűjteményesen. Úgy tartják, ha nincs Schubart és korabeli éles meglátásai, akkor magának az 1760–80-as évek heves és egyéni hangot hozó érzelmes Sturm und Drang esztétikájának sorsa, utólagos megítélése, valamint a zenei affektuselmélet sem lenne ugyanaz, mint aminek ma ismerjük.

Schubartra ma is leginkább azok a zenészek hivatkoznak, akiket továbbra is érdekel a hagyományos klasszikus hangnemekben való komponálás expresszív sajátosságainak, egyéniségének a kérdése: azaz mennyiben más a hozzáállása egy komponistának a harmóniai, ritmikai, figuratív fordulatok sokaságához, kifejezőerejének alakításához, ha alkotáskor épp egy adott hangnemválasztás lebeg a szemelőtt. Az egyszerűség kedvéért: bi-

August Friedrich Oelenhainz Schubart-portréja (1789), Stuttgarter Staatsgalerie

zonyos, hogy D-dúrban nem ugyanúgy írta volna meg például Mozart az ún. *Jupiter-szimfóniát*, mint a joviális C-dúrban, vagy Beethoven nem véletlenül választotta az Esz-dúr heroikus hangnemét *III. szimfóniájához*, nyilván teljesen más utakra tévedt volna benne, ha csak egyetlen skálahanggal feljebb, mondjuk F-dúrban komponálja meg (ez történetesen a *VI. szimfónia* pasztorális hangneme). Szóval sok más mellett mindezeknek a hangnemeknek a kérdéséről (mondhatjuk akár, hogy Bach *Wohltemperiertes Klavierjének* mintájára), bizony mind a 12–12 dúr és moll tonalitásról nagyon szubjektíven, de olykor rendkívül találóan ír Schubart, konkrétan a már említett *Ideen zu einer Ästhetik der Tonkunst* c. munkájában, melyet börtönévei vége felé diktált (1784/85) – nyilvánvalóan az általa fejből felidézett és ismert,

adott korszakbeli vagy múltbeli zenék fényében, tükrében. De ma is a felismerés friss erejével hat, ha egy-egy zenemű meghallgatásakor elővesszük ezt a kis tonalitás-szótárt, és rácsodálkozunk, hogy akár még több száz évvel később is miként érvényesülnek a hasonló ízlésrendszerek, hangnemválasztási hagyományok-hajlamok ehhez a röviden megfogalmazott, összegző érzelemvilághoz viszonyítva, legyen szó akár egy e-mollról, ha például ártatlan, nem realizálódó szerelem a téma akár az impresszionizmus határmezsgyéjén, vagy egy máig szentháromságot reprezentáló, három előjegyzéses egyházi mű c-molljáról, egy démoni, infernális haláltánc vagy sötét rekviem d-molljáról, netán egy vele omonim győzedelmes D-dúrról. Ha valaki konkrétan is érdeklődik ez iránt, a világhálón eredeti német nyelven (*Charakteristik der Tonarten*), illetve angolul is fellelhető (*Affective Musical Key Characteristics*), valamint nyomtatott formában román fordításban is megjelent függelékként egy kötetben (Schubart: *O istorie a muzicii universale*, Editura Muzicală, Bukarest, 1983).

Bár a hétköznapi, lineáris idősíkon nem ismerhették egymást, de Schubart és Schubert között is van kapcsolat, nemcsak a nevük hasonlósága. Schubart verse képezi a szövegét Schubert későbbi *Piszt-ráng-dalának*. Ha ez iránt is érdeklődik valaki, a bőséges internetes információk, szövegfordítások (magyarra Závodszy Zoltán) mellett egy rövid, de igen frapáns, társadalomkritikai tartalmakat is érintő írást találni a *Helikon* folyóiratban (2019. február, online is) Jakabffy Tamás tollából A „visszaszerzett” *piszt-ráng címmel*.

Magyar nyelven nem sok szóra méltatták az utóbbi két és fél században Schubart munkásságát, mindenesetre a Szabolcsi-féle zenei lexikon röviden megemlíti Schubartot, külön hangsúlyozva: kompozíciói nem jelentékesek; zeneesztétikai művében, bár az egész rendszertelen megjegyzések halmaza, értékes részletek is vannak, mint a zenei stílusokra vonatkozó vagy a hangnemek jellegéről, a pantomimikus zenéről szólók, utóbbiban helyenként már Wagner gondolatait előlegezi.

Röviden összegezzük életútját. Sváb vidéken, Obersontheimban született, szülőházán ma emléktábla jelzi ezt. A családban apja volt a zenész, kántortanító, ennek megfelelően a fiatal Schubart érdeklődése is hamar a zene felé fordult, nyolcévesen már egészen jól játszott csembalón, hegedűn, és kilencévesen már kisebb egyházzenei darabokat is komponálgatott. 1753-ban a nördlingeni gimnáziumban, 1756-ban már Nürnbergben tanult, itt találkozott először komolyabban az alig hat esztendeje elhunyt Bach még élő hagyományával – utal rá saját visszaemlékezéseiben. Tervezett jénai egyetemi tanulmányai megghiúsultak a hétéves háború miatt, ekkor az erlangeni egyetemen kezdett teológiát tanulni, de kicsapongásai miatt szülei két év múltán hazarendelték. Eztán Aalenben és környékén próbált tengődni magántanítóként és diakónusként, Aalenben zenekart is szervezett (nevét ma az ottani Schubart-egyesület viseli). Utána Geislingen an der Steigéban orgonista lett és kinevezett tanító. Rettenettel emlékezik vissza arra, hogy az iskola és több száz nevetlen diákja inkább egy vadállatokkal teli istállóra emlékeztette. 1764-ben megnősült (egy vámszedő

lányát vette el), de hamarosan eltávolodott a családi élettől, 1768-ban a ludwigsburgi hercegi udvar orgonistája lett. Az a Balthasar Haug intézte neki ezt az állást, aki a fiatal Schiller első verseit is közölte a *Schwäbisches Magazin* hasábjain. Ugyanitt kapcsolódik össze Schiller és Schubart neve, mivel előbbi első drámájához, *A haramiákhoz* állítólag Schubarttól is merített ihletet (*Zur Geschichte des menschlichen Herzens*). Schubart első igazán komoly, nagy zenéi élményeit is Ludwigsburgban élte át. Lelkesen mesél a zenekari és színpadi összhatásról egy 1768-as februári itáliai vendég-operaelőadás nyomán (Niccoló Jommelli: *Fetonte*). Charles Burney angol zenetörténész ekkortájt (1772) állítja, hogy Schubartnál jobb csembalistát nem hallott még németföldön. 1773 májusában a ludwigsburgi herceg kiutasítja Schubartot többek között arra hivatkozva, hogy orgonistaként ateista megnyilvánulásai voltak.

Útkeresések, kényszerű vándorlások következnek életében – Heilbronn, Heidelberg, Mannheim, Schwetzingen –, főként tanításból próbál megélni. Mannheimban keresi a színházi társulattal a zenei kapcsolatokat, de ismét diplomáciai járatlansága okán kell távoznia, epés vitába keveredve a helyi arisztokráciával. Münchenbe, majd Augsburgba vándorol tovább, ez utóbbi városban kezdi el irodalmi, művészeti szakírói, esztétikai, politikai véleményét sem burkoló munkásságát a *Teutsche Chronik* leendő sorozatával (1774–78). Mivel nemsokára a jezsuitákat is támadja, Augsburgból is kiűzik. Ulmba megy, s ott, mint már említettük, 1777-ben letartóztatják. Tíz évvel későbbi szabadon bocsátását annak köszönheti, hogy kegyelmet kapott,

mert megtörve meghunyászkodott, és himnuszt írt-dedikált Nagy Frigyes porosz királynak. Egy kései utózóngéje Schubart börtönéveinek, hogy szüvenírként állítólag megkapta Voltaire egykori cellaajtájának egy darabkáját, miután a Bastille-t lerombolták; erről az idén 97. életévét töltő Jürgen Mainka zenetörténész tett említést még 1975-ben. Szabadulása után Schubart hamarosan udvari költő lett Stuttgartban és a színtársulat és opera igazgatója. Folytatta a *Teutsche Chronik* kiadását, és belefogott önéletrajzába, amit sajnos már nem tudott befejezni; 52 esztendősen hunyt el, sírja ma is a stuttgarti régi Hoppenlaufriedhofban található.

Zenetörténeti, tonalitástörténet-ismereti, hangszerelméleti, esztétikai szemelvényei mindenestre lenyűgöző észjárásról, szellemes szabad asszociációkról, kitűnő olvasottságról, polihisztorokra emlékeztető, szerteágazó társtudományi tájékozottságról, nem mellesleg rendkívüli memóriáról tanúskodnak. Ismeretei az ókori zeneelméletektől és zenei gyakorlatoktól egészen kortársakig mindent felölelnek, főként ha még azt is figyelembe vesszük, hogy ezek egy jelentős részét egy cellából diktálta, emlékezetből. Nem kerülheti el a figyelmünket, hogy írásaiban sok, mai olvasatban már naivan ható korabeli sztereotípiák is felbukkan, ráadásul nem hiányoznak a szubjektív mellényúlásai sem. Csak kettőt hadd idézzünk. A németek sörivők, ezért több a baritonjuk, az olaszok borivők, ezért több a tenorjuk. A másik: 1775-ben Münchenben Schubart saját bevallása szerint (*Teutsche Chronik*, 1775. április 27.) – de Jürgen Mainka is említi – tanúja volt egy akkoriban divatos, úgynevezett zongorista-párbajnak,

melynek egyik résztvevője a 19 éves Mozart volt, a másik a 42 éves Franz Ignaz von Beecke zeneszerző és katonatiszt. Schubart erről azt írta: „Mozart játékanak nagy súlya volt, és első látásra leolvasott mindent, amit eléje tettünk. De nem több ennél. Beecke messze felülmúlja őt. Szárnyaló agilitás, kecsesség és olvadó édesség.”

Ahogy Szabolcsi lexikonja is említi, Schubart zeneművei nem jelentékenyek, de ínycsekek azért búvárkodhatnak bennük, létezik dalaiból megjelentett hanglemezzel (a *Grove* ze-

nei lexikon legújabb kiadása ráadásul közel száz dalát vagy zongorakíséretes lídjét említi), és vannak felfedezésre váró billentyűs kompozíciói is, valamint néhány egyházi vokális, korális munkája. Az említettek közül néhány partitúra fellelhető az imslp.org ingyenes kottamegosztó internetes oldalon, ott német nyelvű elméleti írásai is akadnak. Kis szerencsével hang- és videómegosztó felületeken is rá lehet bukkanni Schubartra.

Tóth Gábor

Újjáélesztett hagyomány – termékeny talajon

Meggyőződésem, hogy egyetlen nagyváradai komolyzene-kedvelő sem fogja megkérdőjelezni azt az állítást, hogy a Kaganovskiy zenészházaspárral karöltve a római katolikus püspökség olyan ajándékot teremtett a klasszikus zenét kedvelőknek, amit nem is lehet egykönnyen minősíteni. Havonta egyszer a kamarazene-irodalom legszebb darabjait adják elő az általuk meghívott zenészekkel együtt. **Kaganovskiy Arturral és Eszterrel** az immár hagyománnyá vált eseménysorozatról és a nagyváradai közönség fogadtatásáról beszélgettünk.

– *Mikor hallottak először a nagyváradai klasszikus zene hagyományairól, és mikor léptek fel először Váradon?*

– Először 2016-ban lépett fel Artur – mondja Eszter. – A Nagyváradai Állami Filharmónia heti hangversenyén játszott a Hacsaturján hegedűversenyét nagy sikerrel, igazán meleg fogadtatással mind a zenekar, mind a közönség részéről.

– *A püspök atyával való kapcsolatuk mikor és hogyan kezdődött?*

– Egy véletlen kapcsán – veszi át a szót Artur Kaganovskiy –, amikor 2021-ben az újonnan felújított püspöki palotát látogattuk meg feleségemmel. Én a termék akusztikáját próbálgattam egy esetleges felvételhez, amikor a püspök atya felfigyelt a körülmények igazán szerencsés találkozására. Ezzel a találkozással kezdődött a mára már

állandósult és egyre közkedveltebb koncertsorozatunk. Ha jobban belegondolok, nem is helyes, amit az előbb a véletlenről mondtam, hisz hamar kiderült, hogy Böcskei László nagyon is tudatosan eleveníti fel és viszi tovább elődjének, Patachich Ádám XVIII. századi püspöknek a kultúráját támogatni és fejleszteni akaró törekvését. Ez pedig egy rendkívül nemes, ritka védnöksége a minden időkből oly kiszolgáltatott művészeteknek. Hogy miért játszott mindig oly fontos szerepet különösen a zene az elmúlt századokban? Mert a zene nyelve által a hangok világa olyan mély és mindent elsöpítő érzelmek, gondolatok, vágyak hordozója lehet,

amit nem bír meg a szó, a nyelv, csakis a zene. Kifejezésvilágában őszinte, tiszta és lényegre törő, az ember bármilyen más kifejezésformájával ellentétben. Nem botlik el a nyelv korlátaiban, hanem összefog és felemel. Erre rendkívül jó példák a meghívott művészeink, akikkel Bukaresttől Budapestig rendszeresen kollaborálunk, és ez a lista a jövőben csak bővülni fog. Lelki hidakat és közösséget építünk, amire most mindennél nagyobb szükség van ebben a globálisan, testileg-lelkiileg széthulló világban. Visszatérve a sorozathoz: nagy megbízatás ez, rendkívüli megtiszteltetés, isteni kegyelem és ajándék, hogy együtt a Nagyvárad Római Katolikus Püspökséggel folytathatjuk a Patachich Ádám püspök által kezdeményezett, 250 évnél régebbre visszanyúló hagyományt. Úgy gondolom, az egyre bővülő hallgatóság szép visszaigazolása annak, hogy termékeny talajra talált.

– *Kettejükön kívül minden alkalommal különböző helyekről meghívott kollégáikkal együtt lépnek fel. Milyen szempont dönti el az éppen soros vendégművész kilétét?*

– Szakmai és személyes érdemeink alapján, a programhoz illően kérünk fel kollégákat szerte a világból.

– *Térjünk vissza egy kicsit a közönséghez. Kíváncsi volnék, tapasztaltak-e valamilyes változást, esetleg fejlődést a havi találkozások esztendei óta?*

– Áprilisban lett egyéves a sorozatunk. A közönség mondhatni folyamatosan bővül: nemcsak az derül ki, hogy tudják, értik, amit hallgatnak, de a koncert utáni ugyancsak hagyományos beszélgetések során egyre gyakrabban hasonlítják össze a hallott műveket a máskor, máshol hallott interpretációk-

kal. Az ilyen odaadó, lelkes közönséget csakis szeretni lehet.

– *Vannak-e máshol is a váradihoz hasonló sorozataik vagy esetleg gyakoribb visszatéréseik?*

– Rendszeres visszatérő vendégei vagyunk különböző rendezvényeknek, mint például Kolozsvár, Brassó, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Marosvásárhely, de Antwerpen vagy akár az egyesült államokbeli Fisher Island zenei fesztiváljainak is. Különlegesség, hogy a *Kaganovskiy Zenei Estéket* a nagyvárad püspökséggel szervezzük. Tehát a váradiból csak egy van. Mindig végtelen odafigyeléssel és lelkesedéssel készítjük elő koncertjeinket. Sokat dolgozunk, a legapróbb részletekig, hogy a tehetségünk legjavát adhassuk – összegezte Kaganovskiy Eszter.

– *Milyen időtávra vannak kész terveik, körülbelül mennyi ideig számíthatunk biztosan a fellépéseikre?*

– Ember tervez, és Isten végez! Mi a koncertprogramokat úgy fél- vagy teljes évre tervezzük előre.

– *Köszönöm szépen a beszélgetést, és kívánok további sikeres fellépéseket itthon vagy bárhol a világban!*

Molnár Judit

Megújulások és improvizációk Báder Olivér módra

Igazi zenei premiernek lehettek fül- és szemtanúi mindazok, akik részt vettek a nagyváradi Posticum ifjúsági és kulturális központ *Jazzterrace* koncertsorozatának első rendezvényén június elején: a Báder Olivér Jazzland Trió játszott sztenderdeket sajátos módon, újragondolt, izgalmas, érdekes stílusban. A trió tagjai: Báder Olivér – gitár; Soós Márton – nagybőgő; Cseh Balázs – dob.

Báder Olivér nagy visszatérése ez a jazz képzeletbeli pódiumára vagy ringjébe. A két budapesti zenész nagy nyitottsággal, lelkesültséggel kapcsolódott be Olivér projektjébe.

Báder Olivér Nagyvárad egyik legtehetségesebb jazzgitárosa. 1975. február 20-án született. A legnagyobb jazz-zenészekről tanult – autodidakta módon. Kezdetben rádión hallgatta dalaikat, amikor pedig lehetősége nyílt rá, megvásárolta lemezeiket. Három évig tanult klasszikus gitárt, egy esztendőt pedig Bécsben töltött tanulmányi úton. Legszívesebben utcazenész szeretett volna lenni, az erre vonatkozó törvényi előírások és jogszabályok azonban ellehetetlenítették ezt...

Kevesen tudják, hogy ő volt a Posticumban működő Jazzland megálmodója. A kezdeti együttműködés első gyümölcse a szerény körülmények

között megszületett *Jazz Fusion* (2001) című CD volt, amelyet nagyváradi zenész barátaival hozott létre.

Legismertebb albuma a Balázs Elemér Group közreműködésével kiadott *Make Life Better*, amely a Posticum tizedik születésnapjára készült. A lemez anyagát másfél nap alatt vették föl egy budapesti stúdióban. Báder Olivér gitárjátéka csakugyan szebbé teszi az életet, amikor a muzsikáját hallgatjuk. Méltán írta róla ekként László Attila Liszt Ferenc-díjas dzsesszgitáros, zeneszerző: „Nagyszerű, felszabadult zenélést hallhatunk Báder Olivér lemezén. Életteli, egészséges gitározása jól érvényesül zenésztársai érzékeny kísérete mellett. Tehetség és a játék élvezete... Öröm hallgatni!”

A lemez megjelenése után sajnos hosszú hallgatás, betegség következett. Rencsik Imre, a Posticum megálmodója, vezetője, Olivér egyik támogatója elmondta: „Dr. Barcsay András orvos, pszichiáter alapította meg egy Baranya megyei, elnéptelenedni látszó falucskában, Máriakéménden a Bukdácsló Angyalok Városának közösségét. Barcsay doktor mottója: az orvos mindent tud, csak gyógyítani nem, csak a szeretet gyógyít. Természetesen az orvostudomány is fontos, de a szeretet elengedhetetlen. Olivér öt éve érkezett Máriakéméndre, amikor Barcsay András a Posticummal közösen megvásárolt egy régi sváb parasztházat, s ott német támogatással nyolc apartman készült el. A támogatók nevét viseli a Posticum rehabilitációs központja: Schenzinger-Haus, ahol a lelki támogatás mellett szakmai segítség is van, ez jelenleg Olivér magyarországi otthona. Hála a szakmai támogatásnak, a szeretetnek, Olivér 2023 tavaszán úgymond újjászülve megalapította budapesti zenészekkel, Soós Mártonnal és Cseh Balázzsal – emlékezve a Posticum jazzéletének múltjára – a Báder Olivér Jazzland Triót. A Jazzland múltján azt értem: az ő nevéhez fűződik a Jazzland megalapítása. Ő inspirálta a Posticumban a jazzkoncertek születését. Ismertük Olivért mint nagyszerű gitárost, több helyi zenekarban játszott Váradon, de amit ezzel az új formációval kitalált, az különleges premier. Hisszük, a szakma is elismeri, és sokat fogunk még hallani róla.”

Saját dalokon túl a jazz-sztenderdek is újjászületnek. Báder Olivér gitárszólói egymásra épülő dallamos szaguldások, egyéni hangzást nyernek a kompozíciók.

A három zenész nagyon jó energiákat mozgatott meg. Magával ragadóan, önfelelt örömmel és kreatívan játszottak. Egyébiránt mindkét budapesti muzsikus koncertezett már több alkalommal is Váradon. Hogy mit jelent ez a hármas együttzenélés, ez az új zenei anyag a trió dobosának? Erről Cseh Balázs így mesélt lapunknak: „Az Olivérrel és Marcival való játék már első találkozásunkkor úgymond nagyon kényelmes volt, hogy úgy mondjam, otthonos, de mégis tele meglepetéssel. Olivér annyit szólt csupán: »Hát akkor kezdjük!« Azt éreztem, hogy kényelmesen elhelyezkedem a közösen megalkotott zene szövetében, hátradőlök és figyelek. Mert érdemes figyelni, hogy a gitárjátékában megjelenő apró finomságok irányíthatják a zene folyamatát. Úgy gondolom, hogy hárman az apró kis lépéseinkkel már az első koncerten nagy utat jártunk be. Alig várom, hogy újra találkozzunk a Posticumban, ami szintén nagyon otthonos és még inkább tele van meglepetéssel!”

Báder Olivért is megkérdeztük a zenei ötletéről, a művek kiválogatásáról, ő ekként fogalmazott: „Színesebbé akartam tenni és emberileg is közelebb hozni a jazz-sztenderdeket, hogy ne mindig ugyanaz a szvingelés, az az egyformaság menjen másfél órán át hol gyorsabban, hol lassabban. Régebb óta gondolkodom ezen. Beszélgettem már erről zenészekkel, akik közelebb állnak hozzám, s akik nyitottak az újra. Persze amikor új területre lépsz, kell a magabiztosság amellet, hogy természetes módon van egyfajta lámpaláz az emberben, fellépés előtti-közbeni drukk. Az ember figyel, próbálkozik, játszik. Azokból a zeneművekből válogattam a

Báder Olivér, Soós Márton, Cseh Balázs a júniusi koncerten

repertoár összeállításakor, amiket annak idején sokat nyüstöltem az utcán vagy koncerteken, amikben biztosabb voltam. Olyanokat választottam ki, amelyek dallamosak, szépek, ismertek és kevésbé ismertek. Amúgy azt szeretem igazán, amikor improvizálhatok, szabadon játszhatok. Pat Metheny játékát például nagyon szeretem. Az ő zenéje első hallásra kevésbé emészthető, fel kell nőni hozzá és megokosodni. Visszatérve a sztenderdekhez: a futamok, amiket játszom, belőlem

jönnek. A jövővel kapcsolatban annyit mondhatok: szeretnék minél többet játszani és jobban jelen lenni ebben a zenei körforgásban. Ha mi, zenészek is, meg a koncert résztvevői is jól érzik magukat, akkor már nem volt hiába. Júliusban érkezik a Posticumba egy tehetséges, szorgalmas fiatal bukaresti gitáros, Cristi Copaciu, vele is zenélek majd. A lényeg, hogy az ember rázza föl magát, és merjen kiállni a ringbe.”

Tóth Hajnal

Nagy kérdések, rövid válaszok

Olvasmányos, érthető, könnyed – az „elméleti fizika” kifejezés hallatán vélhetően nem ezek a jelzők jutnak eszünkbe. Egészen addig nem, amíg nem találkozunk Stephen Hawking könyveivel, a 2018-ban elhunyt kiváló tudós ugyanis több tudományszerűsítő munkát is írt élete során.

Stephen Hawking neve hallatán valószínűleg jellegzetes, tolószékes alakja és beszédszintetizátoros hangja jut legtöbbünk eszébe, de azt talán kevesebben tudják, hogy a meglehetősen korán, egyetemi éveit alatti felfedezett betegsége, az amiotrófiás laterálszklerózis (ALS; a mozgató idegpályák elsorvadásához vezet) kényszerítette kerekesszékebe 1969-ben. Betegségéről és életéről is keresetlen őszinteséggel ír a *Rövid válaszok a nagy kérdésekre* című, 2018-ban, már halála után megjelent könyvben, melyről annak kiadója, John Murray elárulta: a tudós haláláig dolgozott a könyv anyagán, és elhunyt után egyetemi kollégáival, családjával, illetve a Stephen Hawking Hagyatékkal közösen fejezték be. A magyarul 2019-ben az Akkord Kiadó gondozásában megjelent kötet előszavát a Hawkingot *A mindenség elmélete* című filmben megformáló, és ezért a szerepéért a legjobb férfi alakítás Oscar-díját elnyerő Eddie Redmayne brit színész jegyzi. A bevezetés Kip S. Thorne professzor munkája; ő felidézte, hogyan hallgatta meg először Stephen Hawkingot egy

általános relativitáselméletéről és gravitációról szóló 1965-ös konferencián, majd közös munkájukról, barátságukról, a gravitációs hullámokról és a fekete lyukakról is említést tett. Mint írja, a tudós a könyvben tárgyalt tíz kérdés közül hatra – Létezik-e Isten? Hogyan kezdődött a világ? Megjósolhatjuk-e a jövőt? Mi van a fekete lyuk belsejében? Lehetséges-e az időutazás? Hogyan alakítjuk a jövőt? – a tudományban gyökerező válaszokat adott. További négy kérdésre – Fennmarad-e az emberiség a Földön? Van-e másutt is intelligens élet az univerzumban? Gyarmatosítsuk-e a világuert? Túlzárnyal-e bennünket a mesterséges intelligencia? – szilárd tudományos alapokat nélkülöző, de mély bölcsességet és kreativitást tükröző válaszokat olvashatunk.

Utazhatunk-e az időben?

Recenziókban természetesen nem áruljuk el az összes választ, hiszen így elvonnánk az olvasótól a felfedezés örömét, de két feleletbe beletekintünk. Elsőként lássuk, mint gondolt Stephen Hawking, lehetséges-e az időutazás, és milyen kísérletet végzett el elmélete igazolására vagy éppen cáfolására.

Bár a tudományos-fantasztikus művekben megszokott, hogy a tér vagy idő gyűrődéseit használják időutazásra vagy a Tejútrendszer bejárására, az az elképzelés, hogy a tér és idő meg-

görbülhet, meglehetősen új keletű. A német Bernhard Riemann 1854-ben kidolgozta ugyan a görbült terek leírását, ez azonban évtizedeken át matematikai érdekesség maradt, mivel semmi nem utalt arra, hogy a fizikai tér, amiben élünk, görbült lenne. Ez a gondolat 1915-ben merült fel, miután Albert Einstein közreadta általános relativitáselméletét, amely a görbült tér és idő elmélete is. Einstein azt is bebizonyította, hogy időutazáshoz olyan űrhajóra lenne szükségünk, ami gyorsabban mozog, mint a fény, ám ennek a hajónak a gyorsításához szükséges tolóerő annál nagyobb lesz, minél közelebb kerülünk a fénysebességhez.

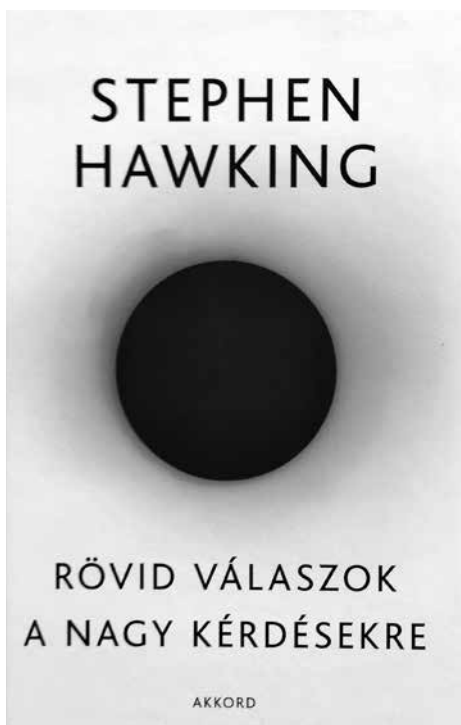
Einstein azt is megmutatta, hogy a gravitáció működését le lehet írni úgy is, ha azt feltételezzük, hogy a téridőt torzítja a benne található anyag és energia. Az a torzulás, amit a Nap tömege idéz elő, tényleg megfigyelhető, a Nap közelében a fény- vagy rádióhullámok útja kissé elgörbül. Naprendszerünkben ez a torzulás kicsi, mert a gravitációs terek gyengék, és azt is tudjuk, hogy erős gravitációs terek is előfordulhatnak például a fekete lyukak közelében. (Időközben születtek elméletek, például a Gödel-univerzum vagy a két kozmikus húr elmélete, ezek szerint a téridő a kezdetektől fogva annyira torzult, hogy viszsza-görbül önmagába, így lehetővé teszi a múltba utazást, azonban nincs arra bizonyíték, hogy világegyetemünkben akár annak kezdetekor ennyire erősen torzult volna a téridő.)

Az időutazáshoz kapcsolódik az a képesség is, hogy gyorsan eljussunk egyik helyről a másikra, ehhez a téridőt annyira meg kellene görbíteni, hogy ezzel egy kis csövet, az úgynevezett

féregjáratot létrehozzuk. Egy ilyen járatban akár lehetséges lenne visszautazni az időben, ha a járat két vége mozog egymáshoz képest. Csakhogy... „Bebizonyítható, hogy a féregjárat létrehozásához a téridőt éppen azzal ellentétes irányban kell meggörbíteni, mint ahogyan azt a közönséges anyag tenné. A közönséges anyag önmaga felé görbíti meg a téridőt, így annak felülete olyan geometriájú lesz, mint a Föld felszíne” – írta Stephen Hawking. Kifejti: a féregjárat létrehozásához olyan anyagra lenne szükség, amely a téridőt nem maga felé, hanem ellentétes irányban, nyereghez hasonló alakúvá görbíti, ehhez negatív töltetű és negatív energiasűrűségű anyag kellene. Itt lép be a képbe a kvantumelmélet, mely lehetővé teszi, hogy az energiasűrűség negatív legyen, az úgynevezett Casimir-effektus pedig azt igazolja, hogy a téridő negatív irányba is görbülhet.

Elvileg tehát, ha a tudomány és technológia fejlődik, a jövőben képessé válhatunk az időutazásra. Egyelőre azonban még nem árasztottak el bennünket a jövőből érkező időutazók, tehát, ha a jövőben ezt meg is tudnánk tenni, nem tudnánk visszatérni ebbe a korba vagy egy korábbi időbe, amikor még nem lehetséges az időutazás.

Több paradoxon is felmerül, melyeket a következetes és az alternatív történelmi megközelítés elvileg feloldana, gyakorlatilag azonban nem. Stephen Hawking azt is leírja, 2009-ben partit szervezett időutazók számára, ám erre a partira csak a kitűzött időpont után küldte el a meghívókat... Senki sem jelent meg, és ez a tudós szerint ugyancsak azt igazolja: ha az általános relativitáselmélet helyes, és pozitív az

energiasűrűség, akkor nem lehetséges az időutazás.

A mesterséges intelligencia

Túlszárnyalhat-e bennünket a mesterséges intelligencia? Többek között ezt a kérdést is feltette Stephen Hawking, s halála után öt évvel talán még aktuálisabb a kérdés, hiszen azt látjuk: ki-ki vérmérséklete szerint vegzálja vagy isteníti például a ChatGPT-t, kreál a mesterséges intelligencia segítségével fotókat, amelyeket akár díjaznak is...

Mint ahogyan említettük, Kip S. Thorne professzor azt írta, hogy egyes kérdésekre nem tudományos bizonyítékokat használt tudóstársa, míg más kérdésekre bölcsességével és kreativitásával kereste a választ; a mesterséges intelligenciára vonatkozó is ilyen kér-

dés. Hawking mellett, hogy felméri annak előnyeit, figyelmeztet is arra: gond lehet, ha például fegyverrendszerek kerülnek egy – vagy akár több – mesterséges intelligencia irányítása alá. Az öntudatra ébredt és az emberiség elpusztításán ügyködő Skynet juthat eszünkbe a *Terminátor* filmekből ezt olvasva, azonban a tudós meg is indokolja figyelmeztetését. Mint írja, az intelligenciának központi szerepe van emberi mivoltunkban, s ez az intelligencia hosszú fejlődés eredménye.

„Ha a számítógépek továbbra is engedelmessé válnak Moore törvényének, és tizennyolc hónaponként megduplázzák sebességüket és memóriakapacitásukat, akkor ennek eredményeképpen valamikor a következő száz évben a számítógépek intelligenciája valószínűleg felülmúlja az emberét” – véli Stephen Hawking. Szerinte megtörténhet, hogy a mesterséges intelligencia tervezésében is jobbá válik a mesterséges intelligencia, mint az ember, így a mesterséges intelligencia robbanásszerűen fejlődhet, ha saját magát tervezi. Ebben az esetben pedig gondoskodnunk kell arról, hogy a mesterséges intelligencia céljai ugyanazok legyenek, mint az emberéi. „A mesterséges intelligencia valódi kockázata nem a rosszindulata, hanem az alkalmassága” – fogalmazta meg a tudós, aki szerint előrelátóknak kell lennünk a mesterséges intelligencia kapcsán, s említi a lehetséges szabályozást is.

A tudós a mesterséges intelligencia előnyeiről is ír, például szerinte annak szerepe lehet a szegénység vagy egyes betegségek felszámolásában, például a gerincsérülések esetén az egymással vezeték nélkül kommunikáló interfészek visszaadhatják bénult em-

berek mozgáskéességét. Ugyanakkor többedmagával írta alá azt nyílt levelet, Hawking írásában többször figyelmeztet a kockázatokra és azok vizsgálatára, felmérésére is. Nemcsak az említett könyvében figyelmeztet, de 2015-ben például a Élet Jövője Intézet tudományos tanácsadó testületének tagjaként

többedmagával írta alá azt nyílt levelet, melyben konkrét kutatásokra szólították fel az érintetteket a mesterséges intelligencia generálta lehetséges problémák kapcsán.

Fried Noémi Lujza

Amikor a felszínre úszik levegőt venni a lélek

A szeme se rebbenjen senkinek, ha *A bálna* bemutatóját követően a „feltámasztó” jelzővel illetik majd a lélektani dráma rendezőjét, Darren Aronofskyt. A mester legújabb filmjével másodjára is megismételte nagy mutatványát, melyre talán rajta kívül senki sem képes: egyetlen szereppel visszahozni a csúcsra egy karrierje mélypontján levő, már-már öngyilkosságot fontolgató színészt. Ezúttal Brendan Frasert, ugyanúgy, ahogy azt 2008-ban a hasonló helyzetben tengődő Mickey Rourke-kal is tette, amikor neki adta *A pankrátor* főszerepét. *A bálna* nemcsak önmagában véve érdemes a figyelemre, hanem motívumaiban, képi utalásaiban és technikai megvalósításban is tökéletesen illeszkedik az Aronofsky-életműbe, ezért vizsgálni is a rendező többi filmjének tükrében érdemes.

A történet szerint a Fraser által alakított Charlie egy kórosan elhízott irodalomtanár, aki évek óta nem mozdult ki lakásából. Megérezve, hogy 300 kilós teste nem sokáig bírja már elviselni a mértéktelen evészavar szövődményeit, utolsó erőfeszítésével megpróbálja helyrehozni kapcsolatát elidegenült lányával, Ellie-vel (Sadie Sink), akinek óradíjat fizet az együtt töltött időért. A megváltást keresve el kell engednie kényelmes kapaszkodóit, és szembe

kell néznie azokkal a konfliktusokkal, melyek elől egész életében menekült.

Fraser alakítása erőteljes, megrázó annak ellenére, hogy látványos kövér-jelmeze miatt a szerep nagy részét a szemével játssza. Nem csak az idén márciusban elnyert Oscar-díj bizonyítja, hogy tökéletes választás volt Charlie szerepére. Óriási alakítása mellett azért is könnyű együttérezni karakterével, mert a nagyközönség jól ismeri a *Múmia*-franchise egykori sztárjának való életbeli tragédiáit, amint a szépfű-imázs elvesztésével együtt Hollywood kegyeiből is kiesett. Ettől válnak még autentikusabbá a Charlie karakterét kísértő múltbeli sérelmek és a megváltás utáni vágya.

A Samuel D. Hunter azonos című színdarabján alapuló film cselekménye egyetlen helyszínen, Charlie elsötétített lakásában játszódik, amely kékes árnyalataival talán még Aronofsky korábbi filmjeinél is nyomasztóbb hangulatot teremt. Ezúttal is a milió szerves részét képezi a vészjóslón gyönyörű zene, amit Rob Simonsen neve fémjelez, valamint a találón bevágott hangeffektusok, mint a többször is felhangzó tengerzúgás, amely a levegőért kapkodó Charlie szuszogásával vegyülve egy bálna fújását idézi. A zenéről egyébként az egyik legnagyobb dicsé-

ret, ami megjegyezhető, hogy egy pillanatra sem érződik meg a filmen, hogy a rendező hosszú évek óta nem működik már együtt ikonikus filmjeinek zeneszerzőjével, Clint Mansellel. A *bálna* hangvilága tökéletesen illeszkedik a mindenkori Aronofsky-univerzumba.

A film helyszínéül szolgáló szűk lakásban csupán néhány szereplő fordul meg: Charlie legjobb barátja és egyben ápolónője, a kegyetlenül őszinte Liz (Hong Chau), akivel közös múltbeli traumán osztoznak, a fiatal házaló hittérítő, Thomas (Ty Simpkins), aki maga is sötét titkot rejteget, valamint Mary (Samantha Morton), Charlie ex-felesége és közös lányuk, Ellie anyja. S bár a mellékszereplők szinte egymással versengenek jobbnál jobb alakításukkal, a film egyik legváratlanabb meglepetése mégis Sadie Sink magával ragadó alakítása. A Netflix *Stranger Things* című tinisorozatával híressé vált fiatal színésznő végre kitör a manapság divatos neofeminista szerepkörből, amelyre eddigi rövid, de meredeken felfelé ívelő karrierjét alapozta, és ezúttal tehetségének jóval szélesebb skáláját csillantja meg bizonyítva, hogy vérbeli színésznő, akire érdemes lesz a jövőben odafigyelni.

Mint a legtöbb Aronofsky-filmben, itt is már a cím rámutat az alkotás központi szimbólumára, amely természetesen jóval mélyebb annál, mint hogy Charlie sötét szobában nehézkesen mozgó óriási teste fizikailag hasonlatos egy bálnához. A film mondanivalójának mélyebb értelmezéséhez leginkább az esszé adja meg a kulcsot, amelyet vezérfonalként újra és újra felolvasnak a filmben. A filozofikus hangvételű *Moby Dick*-elemzés, amelyről a későbbiekben kiderül, hogy Charlie lánya nyolcadi-

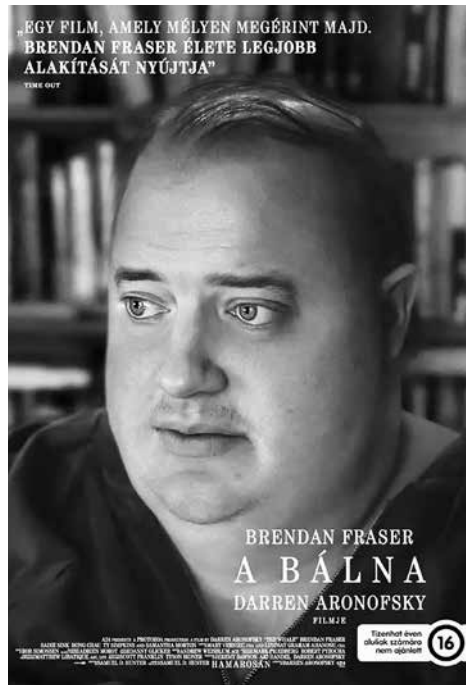
kos korában írta, az egyedüli dolog, ami lelki megnyugvást teremt a túlsúlyos férfi nyomasztó hétköznapjaiban, ugyanakkor önreflexióra is készíti őt. Nehéz eldönteni, hogy a szöveget gyakran ismételtető Charlie melyik karakterrel azonosítja inkább magát: a bálnával, amely az esszé szerint nem más, mint egy szájalomra méltó, hatalmas állat érzelmek nélkül, vagy Ahab kapitánnyal, aki tévesen hiszi azt, hogy a bálna megölése boldogságot vihet az életébe. Érdekes módon a kérdésre a választ maga Charlie adja meg a film második felében egy lányához fűződő gondolatban. A film egyik alaptémája ugyanis az egyéni elszigeteltség, és Aronofsky többi filmjéhez hasonlóan a gondok itt sem csak a protagonistát érintik, hanem kisebb-nagyobb mértékben az összes többi szereplőt is.

Ahogy a *Rekviem egy álomért*-ben sem csak a heroinozók a függők, hanem minden mellékszereplő az a rendőröktől kezdve a pszichiáterekig, akik folyton csak a szerencsejátékokról beszélnek, miközben gyógyszerfüggő betegeiket elektrosokkal kezelik, úgy *A bálnában* sem csak Fraser karaktere szenved traumáktól és elszigeteltségtől, hanem az összes többi szereplő is, különös tekintettel a kamaszkorú lányára, aki ideje nagy részét a telefonjába mélyedve tölti a kanapén. Ő pont ugyanolyan elszigeteltnek és reményvesztettnek tűnik, mint az önmagát félholtra evő, mozgásában korlátozott apja. „Elfelejtette önmagáról, hogy milyen fantasztikus személy” – jegyzi meg egy ponton Charlie a lányáról. Talán ez jelzi legtisztábban, hogy a bálna mi volt nem csupán fizikai, hanem lelki állapot: amikor valakinek eltompulnak az érzelmei, és elfelejti a saját értékeit.

Ehhez szorosan kötődő szimbólum a kulcs, amit Charlie sem önjelétől nem tud használni, sem segédeszközök igénybevételével. Egy külső személyre, külső behatásra van szüksége ahhoz, hogy kinyithassa azt a helyiséget, amit lakásában (és lelkében) sok éven át zárva tartott. Ugyancsak szimbolikus mozzanat, hogy amikor végre kinyitják neki az ajtót, túl kövér ahhoz, hogy átférjen rajta. Mivel hosszú időn át elhanyagolta lelkének azt a részét, már nem méltó arra, hogy bebocsátást nyerjen szenvedélye egykori színhelyére. Csak kívülről tudja belélegzi a levegőjét annak a helyiségnek, ami a múltban olyan sokat jelentett számára.

Érdekes, hogy valahányszor egy ablak vagy egy ajtó kinyílik, vagy egy apró fénysugár jut az életébe, az soha nem önjelétől történik, hanem mások által, akiket viszont Charlie-nak kell biztatnia, hogy higgyenek önmagukban. Ebben jelennek meg Charlie valódi kvalitásai mint pedagógus, és válik a film egyik fő témájává a tanári minőség. Az egyedüli eredmény ugyanis, amivel a főszereplő büszkélkedhet, az az, hogy másokat hozzásegített ahhoz, hogy eredményessé váljanak. További fő témái a filmnek az önismeret, az önfelvállalás, valamint az őszinteség, amely felszabadít, és amely a kevés értékes dolog egyike az Aronofsky-féle sötét univerzumban.

A film visszatérő motívuma ugyanakkor a madár, a remény szimbóluma, amely, ha csak kicsit is, de visszarántja a halál pereméről Charlie-t, valahányszor megjelenik az ablakpárkányán. Nem egy szép színes madárról van szó, csupán egy egyszerű rigófélérről, amely más filmekben talán vészjósló elemként jelenne meg, de Aronofsky

karakterei olyan érzelmi mélységből jönnek, hogy a fekete tollú állat látványa is felüdítő és élettel teli. A sötét szobából ez a madár jelenti Charlie egyetlen valós kapcsolatát a természettel. Hasonló jelenség Charlie életében Dan, a pizzafutár is, aki előre megbeszélte rendszer szerint szállítja ki neki a pizzákat, s a postaládából veszi fel az oda kikészített pénzt anélkül, hogy szemtől szemben találkoznának. A madárhoz fűződő kapcsolata azért lehet közvetlenebb, mert talán ez az egyedüli élőlény, amely anélkül tekint rá, hogy ítélkezze fölötte.

Az egyszerűségében mégis rengeteg jelentésréteget hordozó cselekmény során Charlie valóságos lelki odisszeán megy át, s ha testileg nem is, de érzelmileg és gondolkodásmódjában átförmálódik. Ebből a szempontból testi korlátai ellenére talán mégis ő az egyedüli karakter a filmben, amely valódi

fejlődést mutat, míg a többiek mintha mind megragadnának saját élethelyzetükben.

A pankrátorhoz hasonlóan *A bálna* is a főszereplő monumentális elrugaskodásával zárul, s a rendező bizonyos fokig nyitva hagyja a történet végét. A nézők maguk dönthetik el, hogy a földet érés a megsemmisülést, avagy a megújulást hozza el a főszereplő számára. *A pankrátor* agresszív és teljesen reményvesztett ugrásával ellentétben azonban *A bálna* végén Charlie lábainak könnyed felemelkedése egyszerre katartikus és megnyugvást hozó jele-

net, jelzi, hogy a főszereplő – függetlenül attól, hogy életben marad-e – megbékélt önmagával, és már nem azonosul többé a bálna minőséggel. Hiszen bálnaként képtelen volna szárnyalni. Ilyen értelemben a drámai zenével kísért felemelkedés sokkal inkább *A forrás* monumentális zárójelenetére emlékeztet, amikor a főszereplő Clint Mansell *Death is the Road to Awe* című számának zenei aláfestésével olvad egybe az örök élet forrását jelentő csillagköddel.

Szombati-Gille Tamás

George Enescu Nagyváradon

Az 1927-es év egy szenzációs hírral debütált a nagyváradi zenekedvelők számára, miszerint a világhírű hegedűművész és komponista George Enescu a hónap folyamán a városban ad három koncertet. Erről konkrétumot csak a *Nagyvárad* 1927. január 15-én megjelent számában, az első fellépés után írtak. Azon a napon egy hosszabb lélegzetű cikk jelent meg a lap 3. oldalán.

A cikket jegyző „na” írásának elején megemlíti, hogy a művészt ma már Enescónak ismeri a világ, ugyanis, ha nincs éppen turnén, akkor az útlevele szerint Párizsban él, és már csak látogatóba jön Romániába. „Nem pénzkérdések hozzák ide, hiszen mérhetetlen vagyonok várják odakinn a legnemesebb valutákban. Aki azelőtt vagy akár tegnap este is hallotta, az tisztában van azzal, hogy Enescut csak ideális célok vezetik, ha két éjszakát bumlizik, hogy a besztercei nagyvendéglőben eljátszson egy Bach-szonátát. A zsebében van a távirat, amelyben egyetlen budapesti koncertért a Harmonia koncertrendező annyit ajánl fel neki, amennyit öt erdélyi városban kap. És ő mégis Dés felé utazik és három hangversenyt ad Nagyváradon. Megmondta: becsülést akar szerezni a román művészetnek.”

A művész a terveiről a következőt nyilatkozta a *Nagyváradnak*: „Február végéig két estém szabad, amikor Bukarestből Párizsba visz az

expressz. Huszonhetedikén délután érkezem meg, s még aznap este tartom első hangversenyem. Egy Bach-, aztán egy Beethoven-estém lesz. Harmadnap Brüsszelben, negyednap Amszterdamban játszom, s a következő este már Londonban hegedülök.”

Az interjú alatt úgy érződik, mintha nem is egy világhírű művész, hanem egy túlhajszolt tisztviselő nyilatkozna a munkateljesítményéről – jegyzi meg a cikkíró.

A Katolikus Körben lépett fel a művész, de magáról a fellépésről komoly kritikát nem olvashatunk a cikkben. Mindössze annyit jegyez meg, hogy „Enescuról tizenöt évvel azelőtt azt írta

Kongold Erik, hogy Beethoven szelleme él a zseniális fiatalemberben, Isay őt tartotta a hegedűn Bach legnagyobb inerpertátorának”.

A fellépés mindenestre sikeres volt, mert a jelenlévők „nagy intenzitással” tapsoltak. A cikkíró szerint ez nem is annyira az előadó művészetének szólt, hanem inkább a nagyságának. „Ahogy a Bach-szonátát végigjátszotta, ahogy a Beethoven *Románcát* a szívekbe zenélte, utána csak áhítatos csenddel lehetett volna tüntetni. Igaz, hogy ott volt a Mozart *Rondo*, ami fasciálta a hallgatót, és a Keiser *Liebeslied*, amely édes illúziókba vitt, na ezeknél lehetett túláradni. És Carava, ez a csodálatos zongoraművész avatott kézzel formál keretet neki.”

Amint az kiderül továbbolvasva a cikket, a hangversenyen sokan ott voltak, magyarok többen, mint románok. A koncert után az Újságíró Klubban, fehér asztal mellett, tovább kérdezte az újságíró a Mestert, és ő, amikor a vendégkönyvben meglátta Dohnányi nevét, Pestről kezdett mesélni.

„Tíz hangversenyem volt ott. Néhányszor szegény Dienzi Oszkár kísért a Vigadóban, aztán Kerner István dirigálta a Filharmonikusokat a Zeneakadémián, amikor zenekari kísérettel játszottam a Beethoven-koncertet. Az én számomra azonban a legféleljetlenebbek azok a trió-estek maradnak, amelyeken a muzsikán át meleg barátság fejlődött hármunk között. Magam előtt látom a plakátot, amelyen csak annyi állt: Dohnányi, Enesco, Casals trió-este. Azóta Dohnányival Amerikában, Pablo Casalsszal Madridban találkoztam.

– És mit szól a Mester az új nagyokhoz, Jasa Heifetzhez vagy Prihodához?

– Prihodát még nem hallottam, de Heifetz igazán nagyszerű.

– A magyar hegedűsök közül kit tart kiválónak?

– Természetesen Vécseyt, akit ugyan régen nem hallottam, és Telmányit, akinek igazán jó híre van külföldön.

Aztán nagy meglepéssel beszél arról, hogy Nagyváradon filharmonikusok is vannak.”

Az Újságíró Klubot agyondicsérte, amerikai klubokhoz hasonlította, de amikor magyarul szólt a pincérre és megkérte, hogy hozzon egy kávé, mindenkit meglepett. A francia és a német nyelvet anyanyelvi szinten beszélő Enescu szinte tökéletes magyarsággal ejtette a mondatot, majd cinkosan kacscintott, és ezt mondta: „Vasárnap este eljátszom a *Csak egy kislány*-t. És hozzátette: Odalenn a Regátban ez a legnépszerűbb számom.”

Enescu ünneplése címmel jelent meg tudósítás a *Nagyvárad 1927.* január 18-i számában a 16-iki, harmadik hangversenyéről. A cikkíró szerint (aki ismét csak névtelen), a hangverseny nívóban méltó volt a művész nagyságához, eseményekben azonban különbözött az előzőktől. A terem zsúfolásig megtelt érdeklődőkkel az előző két hangverseny sikerességének hatására. A művész iránti érdeklődés mellett az is okot adott erre, hogy Enescu műsorra tűzött egy Ravel által átírt, régi zsidó gyászdal. Talán ez volt az oka, hogy feltűnően nagy számban jelent meg a zsidó közönség azon része is, amely általában nem szokott hangversenyre járni.

Itt álljunk meg egy pillanatra, mert a cikkből nem derül ki, hogy mi is történt a Katolikus Körben az előadás előtt. Nem is lehetett akkoriban leírni

az eseményeket, de leírta azt sokkal később, 1945-ben Katona Béla a *Várad a viharban* című munkájában. Az pontosan nem derül ki a könyvből, hogy az incidens a három koncert melyike előtt játszódott le, de mindenképpen bizonyítványt ad a művész emberi nagyságáról. Katona Bélát idézzük.

„George Enescu, az előadó-művészetnek és a muzsikának ez a klaszszikus nagysága szonáta-estet adott Váradon. A koncert jegyei előre elkelttek, s természetes, hogy a *Kreutzer*- és a Cesar Franck-szonáták hallgatósága jelentékeny mértékben zsidó érdeklődőkből telt ki. Már tódult a közönség a Katolikus Kör felé, amikor váratlanul román diákcsapat nyomult a koncertterem földszinti előcsarnokába. Hangtalanul viselkedtek ugyan, de a publikum, amelynek a diákok sorfalai között kellett elvonulnia, feszélyezetten érezte magát. Többen vissza is fordultak, s botrányt sejtve inkább lemondtak a remélt élvezetről. Ekkor Cohen úr, Enescu zsidó impresszáriója elrohant a mesterért, aki a közeli Park-szállodában várta a hangverseny kezdetét. Kérte, jöjjön azonnal a helyszínre, és szerelje le a diákokat. Enescu percekben belül megjelent az előcsarnokban, ahol egetverő ovációval fogadták a diákok. A mester ekkor felszólította vezetőiket, küldjenek tíz diákot a művész-szobába, ott akarja köszönetét kifejezni.

Ez aztán így hangzott: Kedves barátaim, nagyon köszönöm nektek a meleg ünneplést, amiben engem most részesítettek, de amely egyben, jól tudom, demonstráció is akar lenni a főleg kisebbségekből álló közönséggel szemben. Ne felejtsetek el azonban, hogy legjobb barátaim egyike Bartók

Béla, a nagy magyar muzsikus és legkiválóbb tanítványom Jehuda Menuhin. Kérlek benneteket, ne kompromittáljatok engem ölőtűk.

A diákok meghajtották magukat és szó nélkül elvonultak. Enescu pedig megtartotta gyönyörű koncertjét a legcsekélyebb ünneprontás nélkül.”

Folytatva az idézet előtti gondolatokat, a lap beszámolójából megtudjuk, hogy ezen az estén feltűnően nagy számban jelentek meg a román intelligencia képviselői is, bepótolandó az előző két hangversenytől való távollétüket, másrészt minden biznnyal tanúi akartak lenni egy olyan kivételes zenei eseménynek, amely zene-történeti szempontból is emlékezetes marad, mert a mester Nagyváradon mutatta be a nyilvánosságnak hatalmas hegedű-zongora szonátáját. A műsor első részében Ravelt, Debussyt Wienawskyt és Bachot játszott Enescu, a második részben adta elő a román népi motívumokra épített szonátát. A bemutatóra Nagyváradra érkezett Dimitrie Popovici-Bayreuth, a Kolozsvári Román Opera igazgatója, Dumitru D. Botez csellóművész és sokan mások is a romániai zenevilágból, akik tanúi akartak lenni ennek a premiernek.

Az előadás után újra az Újságíró Klub látta vendégül a művészt és társaságát, ahol őszinte és baráti ünneplés részesei lehettek. A három ízbeni vendéglátásért nemcsak a vendégkönyvbe írt köszönő sorokat Enescu, hanem a Kara Mihály szobrászművész, festő, grafikus által készített pompás portrén is kihangsúlyozta a váradai újságírók iránt érzett rokonszenvét.

Farkas László

Edith Piaf gondolata

A világhírű francia sanzonénekesnő véleményét idézzük a rejtvényben a vízszintes 1. és függőleges 30. alatt.

VÍZSZINTES: 13. Fogazott levélű fa. 14. Több európai uralkodó neve. 15. Népvándorlás kori török nép tagja. 16. Csehszlovák traktormárka. 18. Biztat. 20. Nőknek való. 21. József Attila verse. 22. Svájci üdülőhely. 23. A közelemben. 25. Előtag, kettőzöttség-re utal. 26. Nyújt – népiesen. 27. Ritka betűnk. 28. Ilyen szó is van. 29. Káloz

határai! 31. A múltégy is ez. 33. Idős bácsi. 34. Jegyzé. 35. Vadász rejtekhe-lye. 37. Rakodni kezd! 38. Személyes névmás. 39. Égéstermék. 41. Halmaz egy mennyisége. 43. Magyarországi népcsoport. 46. Hosszú idő múlva. 47. Kossuth-díjas színész (Dezső, 1934–2011). 49. Páratlan látó! 50. Sorban áll! 52. A deutérium és az irídium vegyjele. 53. Svédország, Németország és Spanyolország autójele. 54. A -zat párja. 56. Becézett István. 58. Dugóhúzó vége! 59. A ... – a Pink Floyd együttes

1	2	3	4	R	5	6	7	8	9	I	10	11	12	N
13					14						15			
16				17		18				19		20		
21				22						23	24			S
25			26			27			28				29	
30	A		31			32			33			34		
35	36			37			38			39	40			
41			42		43	44			45		46			
47				48		49			50	51		52		
53				54	55			56			57			A
58			59				60			61			62	63
Ü		64				65					66			
67	68			69	70					71	72			
73			74		75				76		77			
É				E						L				

albuma. **60.** Kicsinyítő képző. **61.** Az ezüst vegyjele. **62.** ... ovo – kezdetől fogva. **64.** Sérülés. **65.** Jóravaló. **66.** Járom. **67.** Cviklidarab! **69.** Az ...i példa – Illyés Gyula történelmi drámája. **71.** Elringat. **73.** Rövid nyári nadrag. **75.** Amely módon. **77.** Növény levele (táj.).

FÜGGŐLEGES: **1.** Város, gimnáziumában tanult Petőfi. **2.** A gyümölcsöt gyűjti. **3.** Az utolsó magyar királyné. **4.** Sikeres angol zenekar volt. **5.** Tova. **6.** ... Lantos Sebestyén – énekmondó, zeneszerző. **7.** Elbeszélő költemény. **8.** Ókori római öltözék. **9.** Magyar Tudományos Akadémia – rövid. **10.** Mintadarab! **11.** Homokdomb. **12.** Fizikai képesség. **17.** Rádiólokátor. **19.** Leplezett tény. **24.** Szolmizációs hang. **26.** Kerti munkát végez. **28.** Kupában van! **29.** Színes karcolat. **31.** Váltás. **32.** Könyv része. **33.** Űrmérték. **34.** Ügykezelő hely. **36.** Megvehető. **38.** Varr. **40.** Az ozmium vegyjele. **42.** Kassák lapja. **44.** Női énekhang. **45.** Fekete István fecskéje. **48.** Kossuth-díjas író (Magda). **51.** Japán kikötő-

város (angol írásmóddal). **55.** Gyakori igekötő. **56.** Dél-amerikai folyó. **57.** Szögfüggvény (röv.). **59.** A vas vegyjele. **60.** Szerez. **62.** Szeretlaka. **63.** Kelmediszítási mód. **64.** Felső – franciául. **65.** Földhányás. **66.** Szomjoltó. **68.** Logaritmus – rövid. **70.** Takarmánynövény. **72.** Feláll! **74.** Teleki Sámuel névbetűi. **76.** Terephatárok!

Barabás Zsuzsa

A helyes megfejtést beküldők között 3 hónapos Várad-előfizetést sorsolunk ki! A megfejtést postán vagy e-mailben juttathatják el szerkesztőségünk címére: Várad folyóirat, 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; varadszerkesztoseg@gmail.com. Kérjük, tüntessék fel a nevüket és a pontos lakcímüket! Beküldési határidő: július 31.

Júniusi rejtvényünk (*Bölcs gondolat*) helyes megfejtése: „Az emberek jelleme rendkívüli helyzetben mutatkozik meg igazán.”

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA!

A VÁRAD előfizetési díja: 3 hónapra 25 lej, 6 hónapra 50 lej, 1 évre 100 lej. A lap előfizethető a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár pénztárában készpénzzel vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal) az „Abonament Várad” megjegyzésnek a feltüntetésével: Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Oradea; CUI 4687188; Cod IBAN: RO66TREZ07621G330800XXXX, Trezoreria Oradea. Az előfizetők a lapot postán kapják meg, ezért kérjük, a nevet és a pontos lakcímet tudassák szerkesztőségünkkel személyesen, telefonon vagy elektronikus postán a következő elérhetőségeken: Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó; telefon: 0259/431-257, 116-os mellék; 0771/269-647; postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; e-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com.

Lapszámunk szerzői

B. MIHÁLY CSILLA (Szatmárnémeti, 1977) a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem vallás–néprajz szakán végzett. Budapesten dolgozik tördelő-grafikusként és korrektor-ként, illetve szerkesztőként egy internetes irodalmi portálnál. Versei nyomtatott folyóiratokban, antológiákban jelentek meg. 2016-ban a Magyar Művészeti Akadémia díjazottja lett.

BESENYŐDI JUDIT (2001, Szatmárnémeti) költő, író harmadéves egyetemi hallgató a kolozsvári BBTE bölcsészettudományi karán, magyar–német szakos. A Szatmárnémeti Szamos Diákirodalmi Kör elnöke, eddig megjelent kötete az *IllesztgetŐ* (2022). Rendszeresen publikál a *Szamos* nevű havilapban, de a *Partium* folyóiratban is jelentek már meg versei.

ESZTERÓ ISTVÁN (1941, Végvár) költő, tanár, felsőfokú tanulmányait a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Filológia Karán magyar nyelv és irodalom szakon végezte el, 1965-ben. Temesváron él, ahol 2003-as nyugdíjazásáig magyartanárként működött, bár előzőleg tanított Újtusnádon, Resicabányán, Temesrékason, Bodófalván és szülőfalujában is. 1975 óta számos antológiában szerepelt, féltucat önálló verskötete jelent meg, legutóbb a *Róma felett az ég újra lángol* című Kolozsváron (Kriterion, 2020).

FARKAS LÁSZLÓ (1953, Nagyvárad) helytörténész, közíró, szülővárosában él nyugdíjas-ként. A nagyvárad *Reggeli Újság* és a *Bihari Napló* napilapokban, valamint a *Biharország* és a *Várad* folyóiratokban közölt. Megjelent kötetei: *A nagyvárad *Rulikowski* temető* (társzerzői: Kordics Imre, Péter I. Zoltán, 2019); *Történetek a régi Nagyváradról* (2022).

GORON SÁNDOR (1975, Mezőtelegd) költő, műfordító, pedagógus, PhD. Nagyváradon és Kolozsváron tanult, az előbbi városban él, magyar–angol szakos tanárként dolgozik. Kötetei: *Magánbeszéd*, 2000 (versek); *Napesti promenád*, 2003 (versek); *A kő ha-*

lála, 2006 (Nichita Stănescu versei); *A szív feletti térben*, 2012 (versek).

MÁRTON KÁROLY (1956, Nyárádszereda) költő, Marosvásárhelyen él. Több erdélyi és magyarországi antológiában, lapban, portálon közölt eddig verseket.

NÓTÁROS LAJOS (1953, Nagyzerénd) író, tanár, újságíró, Kolozsváron filozófiát és történelmet tanult. A sajtóban magyarul és románul egyaránt jelen van, irodalmi folyóiratokban az utóbbi időben kezdett közölni. Első kötete, egy román nyelvű kisregény 2022-ben jelent meg *Run, omule, run!* címmel. Kiadás előtt áll magyar nyelven írt nagyregénye *Álomvölgy* címmel, amelyet évtizedek óta ír.

OLÁH ANDRÁS (1959, Hajdúnánás) Illyés Gyula- és Ratkó József-díjas, Quasimodokülöndíjas költő, író. A *Partium* folyóirat szerkesztője. Mátészalkán él. Legutóbbi kötete: *Fagyponat alatt* (versek, Magyar Napló Kiadó, Bp., 2020).

SZENTGYÖRGYI LÁSZLÓ (1957, Erdőszentgyörgy) költő, prózaíró, publicista, Marosvásárhelyen él. Kötetei: *Kételyek között*, 2016 (versek); *A montevideói lány*, 2021 (tárcák).

SZENTPÁLI GAVALLÉR ZSUZSA (Ózd, 1971) író, műfordító, egyetemi tanulmányait magyar–német szakon Debrecenben végezte, Németországban él, ahol fordítóként és tolmácsként dolgozik. Írásai antológiákban, a *Nyugat Plusz* oldalán és online irodalmi felületeken jelentek meg.

TÓTH ÁGNES (1946, Nagyvárad) író, költő. 1990-től a *Bihari Napló* riportere, szerkesztője. 1994-től 2002-ig a Duna Televízió várad *tudósítója*. Több gyermekvers- és prózakötete jelent meg, *Csupabohócok* című bohózatát 1995-ben mutatta be szülővárosa bábszínháza. Legújabb kötete: *Tündéralom* (gyermekversek, 2020).

RÉGEN ÉS MOST ● A fenti képen a Betegápoló Irgalmasrend kórházát és a Magyar Királyi Pénzügyigazgatóság nagyváradi épületét látjuk, eredeti formájukban. Az alsó kép ugyanonnan készült, de amint az kivehető, a rend volt patikájának portáléja és maga az épület is változásokon esett át. Az épp felújítás alatt álló másik épület remélhetőleg eredeti állapotában lesz majd látható a munkálatok végeztével.

Kép és szöveg: Farkas László

9 771583 061009

Ára 10 lej